

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Povědomí a zkušenosti studentů středních škol
s rizikovými jevy v kyberprostoru**

Diplomová práce

Autor:	Bc. Vladimír Hruška
Studijní program:	N 7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Knytl, MCS
Oponent práce:	Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Vladimír Hruška

Studium: P20K0020

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: **Povědomí a zkušenosti studentů středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru**

Název diplomové práce AJ: Awareness and Experience of Upper Secondary School Pupils with Risk Phenomena in Cyberspace

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce se komplexně zaměřuje na rizikové chování studentů středních škol v kyberprostoru. Definuje kyberšikanu a její nejčastější formy jako jsou kybergrooming, kyberstalking a sexting. Snaží se objasnit, jakou roli zastává virtuální prostředí v životě adolescentů, vylíčit rizika spojená s užíváním internetových komunikačních prostředků, zmapovat osobní zkušenosti s uvedenými formami kyberšikany a představit možnosti prevence. Popisuje charakteristiky aktérů kyberšikany a vymezuje právní rámec dané problematiky. Praktická část obsahuje kvantitativní šetření za použití techniky dotazníku.

ČERNÁ, Alena et al. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0.

DIVÍNOVÁ, Radana. *Cybersex: forma internetové komunikace*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-725-4636-8.

HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-545-9.

KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4861-9.

VAŠUTOVÁ, Mária. *Proměny šikany ve světě nových médií: forma internetové komunikace*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. ISBN 978-807-3688-585.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Martin Knytl, MCS

Oponent: Mgr. Lucie Křivánková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.1.2021

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval pod vedením vedoucího práce Mgr. Martina Knytla, MCS, samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 11. 4. 2022

Bc. Vladimír Hruška

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Martinu Knytlovi, MCS, za odborné vedení, obětavost, poskytování cenných připomínek, rad a materiálových podkladů k tvorbě této kvalifikační práce. Dále děkuji pedagogům a osloveným respondentům za jejich ochotu a spolupráci při realizaci empirického šetření.

ANOTACE

HRUŠKA, Vladimír. *Povědomí a zkušenosti studentů středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 106 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se věnuje problematice výskytu rizikových jevů v kyberprostoru a jejich vnímání u studentů vybraných středních škol. Teoretická část v první řadě vymezuje charakteristiku zvolené cílové skupiny, kterou je středoškolská mládež, změny v průběhu dospívání a rizika spojená s tímto životním obdobím. Dále objasňuje konkrétní rizikové jevy a chování, které jsou charakteristické v prostředí kyberprostoru. Jsou zde uvedeny konkrétní případy uvedených jevů a jejich dopady na jedince. Pozornost je soustředěna na vliv internetu, nových médií a sociálních sítí, jejichž rozpínavost a ovlivnitelnost se stává nepřekonatelným fenoménem dnešního světa. Práce se rovněž zabývá prevencí rizikového chování a představuje možnosti řešení. Cílem empirické části diplomové práce je zjistit, jaké je povědomí a zkušenosti studentů středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru.

Klíčová slova: adolescence, rizikové jevy, sociální sítě, kyberprostor, prevence

ANNOTATION

HRUŠKA, Vladimír. *Awareness and Experience of Upper Secondary School Pupils with Risk Phenomena in Cyberspace*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 106 pp. Diploma Degree Thesis.

The diploma thesis deals with the issue of the occurrence of risk phenomena in cyberspace and their perception by students of selected secondary schools. The theoretical part primarily defines the characteristics of the chosen target group, which is high school youth, changes during adolescence and the risks associated with this period of life. It also clarifies specific risk phenomena and behaviors that are characteristic in the cyberspace environment. There are listed specific cases of these phenomena and their effects on individuals. Attention is focused on the influence of the internet, new media and social networks, whose expandability and influence can become an insurmountable phenomenon in today's world. Thesis also deals with the prevention of risky behavior and presents possible solutions. The aim of the empirical part of the diploma thesis is to find out what is the awareness and experience of high school students with risk phenomena in cyberspace.

Keywords: adolescence, risk phenomena, social networks, cyberspace, prevention

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

OBSAH

ÚVOD	10
1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ ADOLESCENTŮ	12
1.1 Období adolescence.....	12
1.2 Subkultura mládeže	16
1.3 Rizikové chování	20
1.4 Vymezení normy	22
1.5 Vymezení normality	24
2 KYBERPROSTOR	26
2.1 Internet.....	26
2.2 Sociální sítě	29
2.3 Komunikace v kyberprostoru	30
2.4 Virtuální identita.....	34
2.5 Avatar jako virtuální podoba	35
3 RIZIKOVÉ JEVY V KYBERPROSTORU	37
3.1 Netholismus	37
3.2 Kyberšikana	41
3.2.1 Projevy kyberšikany	43
3.2.2 Formy kyberšikany	45
3.3 Kybergrooming.....	47
3.4 Sexting	52
3.5 Obecná nebezpečí v kyberprostoru	55
3.6 Případy sextingu a kyberšikany	58
4 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ V KYBERPROSTORU	61
5 VÝZKUMNÁ ČÁST	67
5.1 Výzkumný problém a výzkumný cíl	67
5.2 Hypotézy.....	69
5.3 Metoda výzkumu	71
5.4 Sběr dat a výzkumný soubor	71
5.5 Výsledky výzkumného šetření	72
5.6 Shrnutí výzkumného šetření	88

ZÁVĚR	92
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	94
SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ	101
SEZNAM PŘÍLOH.....	102
PŘÍLOHY.....	103

ÚVOD

Způsob života jedince a jeho myšlení je značně ovlivněn dobou, ve které žije. Nacházíme se v době, ve které se většina lidí neobejde bez moderních a digitálních technologií včetně internetu. Internet je nedílnou součástí našich životů a být online je pro nás samozřejmostí. Především mladí a dospívající lidé tráví na internetu velké množství času. Když se na ulici rozhlédneme kolem sebe, vidíme lidi s mobilním telefonem v ruce, píšou SMS zprávy či telefonují. V čekárně nebo v autobusu vidíme další, kteří slepě hledí do svých telefonů a nás si ani nevšimnou.

Dnešní děti vyrůstají obklopeny mobilními telefony, tablety, herními konzolemi. K uspokojivému využívání internetu ani nepotřebují umět číst. Dvouleté dítě zcela intuitivně pracuje s tabletem, hraje hry a umí si pustit svou oblíbenou pohádku na YouTube. V mladším školním věku vlastní chytrý telefon s permanentním připojením. Pokrytí veřejnou wi-fi neustále roste, každý se bez problému připojí v hromadné dopravě, ve fast foodu nebo nákupním centru. Život mladých lidí se tak neodmyslitelně spojil s moderními technologiemi, internetem a sociálními sítěmi. Reálný a virtuální svět vnímají jako jeden celek. Veškerá komunikace, názory, zážitky a pocity se ve většině případů transformovaly do digitálního formátu.

Mladí lidé jsou, budou a chtějí být online. Být připojen k síti se dnes bere jako nutnost a v určité míře lze hovořit o závislosti na virtuálním světě. Pokud dojde k náhlému výpadku mobilního signálu nebo internetu, stává se moderní společnost doslova paralyzována. Používání informačních a komunikačních technologií kromě společenského prospěchu přináší také množství rizik a potenciálních zranění, převážně psychické a sociální povahy.

Hlavním nástrojem, který umožňuje vstup do virtuálního světa, je právě internet. Je to návykový prostor, který nemá limity a je v něm dovoleno prakticky všechno. Možné nebezpečí plynoucí z tohoto prostředí si děti ani dospělí často neuvědomují a vystavují se tak nástrahám více, než je nezbytně nutné. Ztrácí zábrany, jsou odvažnější, otevřenější, odhalují detaily ze svého soukromí cizím lidem. Spousta uživatelů se v tomto prostředí chová úplně jinak než v běžném životě. Chování na internetu se tak snadno může změnit v rizikové.

Děti a mladí lidé si často neuvědomují následky svého jednání. To co oni vnímají jako zábavu, může pro jiného člověka hraničit s projevy napadání, vydírání či šikany. Zásadní je míra rizika. Rizikové chování často pramení z neuspokojení emočních

i vztahových potřeb, ovlivněním nesprávným výchovným vzorem nebo snahou předvést se před ostatními. V řadě případů může takové chování, ať už vědomě či nevědomě, dojít až na hranu zákona. Rovněž se může jednat o úmyslné a dlouhodobé nerespektování společenských hodnot a norem. Vždy je potřeba hledat prvotní příčinu či motivaci k takovému chování. Ta bývá často hluboce skryta a mnohdy vůbec nesouvisí se vzdělávacím procesem či prostředím školy. Příčina rizikového chování může být v rodině, partě kamarádů, v absenci kladných vzorů či citových podnětů.

Cílem diplomové práce je jednak teoreticky popsat problematiku adolescence, tedy životního období, kam středoškoláci patří, dále rizikového chování a rizikových jevů v prostředí kyberprostoru a v empirické části zjistit, jak se dnešní studenti středních škol chovají v kyberprostoru, jaké mají povědomí o nástrahách, který kyberprostor naskýtá a jaké jsou jejich vlastní zkušenosti s rizikovými jevy v tomto prostředí. Téma diplomové práce je zaměřeno na adolescenty z toho důvodu, protože to jsou právě oni, kteří v kyberprostoru tráví nejvíce času a jsou nejohroženější skupinou.

Tématem rizikového chování a oblastí rizikových jevů v kyberprostoru se věnuje spousta českých autorů, jejichž výčet by byl opravdu obsáhlý. Je možné zmínit autory jako Kopecký, Szotkowski, Dolejšová, Dočekal, Krejčí, Hulanová, Kožíšek, Písecký a spoustu dalších. Specifika adolescentního období rozkrývají ve svých publikacích například autoři Dolejš, Macek, Nielsen Sobotková. Zajímavé poznatky ve vztahu k rizikovému chování z hlediska sociální pedagogiky přináší publikace Krause.

K danému tématu existuje celá řada výzkumů, podle kterých můžeme sledovat určitý vývoj a porovnat výsledky k uvedeným výzkumům. Pro tyto účely můžeme využít výsledky studií české části evropské studie ESPAD 2019, dále výsledky projektů EU Kids online, nebo výzkumy Nebezpečí internetové komunikace, které jsou pravidelně realizovány v rámci projektu E-bezpečí.

1 RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ ADOLESCENTŮ

Problém rizikového chování se netýká jen samotných adolescentů, ale i jejich rodičů, pedagogů, odborníků i celé společnosti, ve které adolescent vyrůstá a která jej formuje a ovlivňuje. Každá společnost a kultura se neustále rozvíjí a mění se i způsoby chování adolescentů. Problematikou rizikového chování se zabývá řada odborníků, kteří se v dnešním moderním světě pokouší minimalizovat prostor pro vznik nových rizikových aktivit, které adolescenty ohrožují.

1.1 Období adolescence

Ještě v 19. století byly děti považovány za „malé dospělé“. Důvodem byly hlavně ekonomické důvody, neboť bylo potřeba, aby děti pracovaly. Desetileté, a často i mladší děti, byly považovány za způsobilé vykonávat převážnou část pracovních úkolů. Hospodářská krize a následný vzestup školství způsobily, že děti začaly obsazovat školní lavice namísto pracovních pozic, kterých ubylo. V padesátých letech minulého století už mladí lidé většinou nebyli zodpovědní za materiální přežití vlastní rodiny. Zvýšil se počet studujících na středních školách a mládež skutečně nepůsobila dospěle. Mladí se jinak oblékali, měli jiné záliby, jiné starosti a měli také odlišnou slovní zásobou. Tak vznikla nová kultura, zvaná „teenageři“. (Jensen, Nutt, 2015)

V současné době jsou požadavky pro vstup do světa dospělých o něco náročnější. Přestože dospívání začíná časněji, posouvá se doba vzdělávání a zvyšují se nároky pro úspěšné začlenění mladých lidí do společnosti, dospělost se naopak odsouvá.

Na hlavní příčiny nestability dospívajících upozorňuje Erikson (2002) především v souvislosti s rychle se vyvíjející společností a s tím spjatými vyššími požadavky na přeměnu mladého člověka v dospělého. Ekonomické, politické, materiální a další aspekty společenského vývoje vyžadují stále složitější přípravu na dospělost. Vztah mezi psychosociální a biologickou zralostí dospívajících se v těchto souvislostech prohlubuje. Odsouvá se doba ekonomické samostatnosti jedinců, vstup do prvního zaměstnání a založení vlastní rodiny. Zejména v západní společnosti tak podstatná část adolescentů odsouvá vstup do dospělosti na neurčito. Dříve existovaly určité mezníky, které zahajovaly dospělost – vstup do zaměstnání, do manželství, narození prvního dítěte. Na dnešní adolescenty nic z uvedeného netlačí a ti využijí možnosti téměř neomezené svobody sami pro sebe. (Vágnerová, 2005)

V období adolescence se mění také vztah k rodičům. Adolescent ztrácí potřebu se vůči nim demonstrativně vymezovat, tak jako tomu bylo v pubertě a jeho vztah se k nim zklidňuje. V tomto období se odpoutává z vázanosti na rodiče a identifikuje se s vrstevnickou skupinou, se kterou sdílí své prožitky a získává sociální dovednosti. Toto období je náročné jak pro rodiče, tak pro samotné adolescenty. Dospívající se brání tomu, aby jim rodiče určovali, co a jak mají dělat a chtějí se rozhodovat se sami za sebe. (Vágnerová, 2005)

Adolescence, také dospívání, je bezesporu důležitým, ale také subjektivně zajímavým životním obdobím. Někteří jedinci mají dojem, že právě v tu dobu začínají žít tzv. „naplno“. Projevuje se nová hodnota sebeuvědomění, mladý člověk si jasně uvědomuje, jak myslí, komunikuje s druhými, a jak intenzivně vnímá své okolí a nejrůznější podněty. Uvědomuje si své emocionální prožitky, své potřeby, přání a nároky. Zabývá se otázkami, které směřují k jeho sebehodnocení, sebevymezení a smyslu jeho života. Významné události, zkušenosti a pocity z období dospívání obvykle nezapomene a nese si je v mysli po celý život. (Macek, 2003)

S pojmy adolescence, pubescence, či puberta se v odborné literatuře setkáváme velmi často, obecně lze říci, že se jedná o interval mezi dětstvím a dospělostí. Autoři se snaží vymezit jednu ze základních a mnohdy zásadních etap vývoje člověka, kdy dochází k význačným fyziologickým, psychologickým, evolučním změnám jedince a formování jeho identity. V období adolescence se jedinec zajímá o to, jak na něj pohlíží jeho vrstevníci, rodina i dospělí. Dostává se tak do střetu dvou identit – dětské, kterou postupně odmítá a dospělé, kterou se snaží přijmout. Tyto procesy jsou často ovlivněny biologickými proměnami chlapců a dívek (Dolejš, 2010).

Obdobný pohled nastiňuje Vágnerová, která píše, že „*puberta představuje snad nejdynamičtější, komplexní proměnu v životě jedince, která nějakým způsobem modifikuje všechny složky osobnosti*“ (Vágnerová, 1997, s. 237). Ta období dospívání, na rozdíl od některých autorů, pojednává jako o celém desetiletí mezi 10 a 20 lety, přičemž toto období rozděluje na dvě fáze. Tou první je pubescence, která trvá do 15 let. Následuje ji adolescence. Naopak Thorová (2015) souhrnně označuje dospívání jako adolescenci, tedy období pozdního dětství a datuje ji od 12 do 19 let. Píše, že adolescence začíná pubertou, neboli spuštěním pohlavního dozrávání, a s tím spojenými fyzickými změnami.

Erikson kolizi dětské a dospělé identity vystihuje v knize *Dětství a společnost* (2002): *Mysl adolescenta je v podstatě myslí ve stavu moratoria, psychosociálního*

stadia mezi dětstvím a dospělostí, mezi morálkou, již se dítě naučilo, a etikou, kterou má rozvíjet jako dospělý“ (Erikson, 2002, s. 239). Hledání identity dle něj má i obrácenou stranu mince, kterou nazývá „konfuze rolí“. Ta lze chápat jako udržitelnost svého ega do té míry, než ztratí svou identitu ve snaze udržet nadměrnou identifikaci s nějakou vůdčí osobností v partě, vrstevnické skupině nebo gangu. Taková difuze identity může vést k různým formám rizikového či delikventního jednání.

Charakteristika období adolescence

Období adolescence dle Sobotkové (2014) je v primárním, biologickém smyslu vymezeno jako životní etapa spojená s biologickým zráním, akcelerací tělesného růstu a také schopností reprodukce. S biologickým zráním probíhá také řada dalších změn:

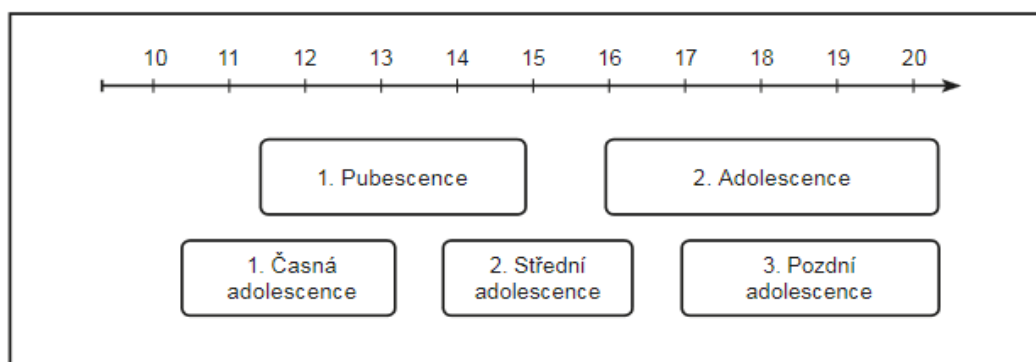
- výrazné psychické změny;
- nové sociální zařazení jedince;
- změna vnímání vlastního „já“;
- pohlavní dozrávání;
- hormonální změny;
- rozvoj sebereflexe, anticipace, seberegulace;
- změny v oblasti sociálního učení.

V průběhu adolescence roste význam konzistentního a stabilního sebepojetí, které je stále častěji zapojováno do procesu vlastního chování a prožívání. Vztah k vlastnímu „já“ je ovlivňován názory a hodnocením vrstevníků, blízkých osob a autorit, tak i společenskými normami. (Sobotková, 2014)

Dosažení dospělosti je pak stanoveno právní normou, která je vázána na věk jedince. V psychologické rovině je dospělost stanovena dosažením určitého stupně osobní zralosti, racionálním myšlením, zodpovědností za vlastní jednání, schopností nést následky, vymaněním se ze závislosti na rodičích, orientací na druhé a vlastní vyrovnaností. (Macek, 2005)

Časové vymezení adolescence spadá do druhé dekády života jedince. Tradiční rozdělení dospívání, jako bylo uvedeno u Vágnerové (1997) obsahuje dvě etapy, tedy pubescenci a adolescenci. Současné, moderní, pojetí adolescence je fázováno do tří etap, které zmiňuje Macek (2003).

Obrázek č. 1: Tradiční a moderní dělení období adolescence (Sobotková, 2014, s. 27)

- 1. Časná (raná) adolescence** – období 10-13 let věku, které je charakteristické pubertálními změnami, které však v tomto období také končí a nezasahují do další etapy vývoje. Nejnápadnější jsou biologické a fyzické změny, které následně ovlivňují identitu, sebepojetí i sebehodnocení adolescenta. Typickým rysem je zvýšení zájmu o své vrstevníky opačného pohlaví, který je posilován pohlavním pudem a výskytem sekundárních pohlavních znaků. Další změny nastávají v kognitivním vývoji, kdy se začíná rozvíjet abstraktní myšlení, vědomí kompetence a pocit autonomie. V emoční oblasti je typická citová labilita, způsobená hormonální nerovnováhou.
- 2. Střední adolescence** – období 14-16 let, ve kterém je vlastní dospívání objektem nejrůznějších úvah a hodnocení. V mnoha společnostech je typické, že se adolescenti chtějí značně odlišovat od svého okolí, převážně stylem oblékání, účesem, nebo preferovanou hudbou. Sociologický přístup k adolescenci charakterizuje toto odlišné vymezování jako specifický životní styl, nebo kulturu mládeže. Z psychologického hlediska se jedná o období hledání identity, jedinečnosti a autenticity.
- 3. Pozdní adolescence** – období 17-20 let, které adolescenta nejvíce směřuje k dospělosti. Většina dospívajících v tomto období ukončuje vzdělání a snaží se získat pracovní uplatnění. Zvyšuje se sociální aspekt identity, jedinec má potřebu někam patřit, na něčem se podílet a s dalšími lidmi něco sdílet. Více než v předchozích fázích vývoje přemýšlí jedinec o budoucích plánech, cílech a také nad perspektivou v pracovních i partnerských vztazích. Rozsah změn v tomto období závisí na tom, jak si adolescenti sami načasují přechod do dospělé role. (Macek, 2003)

Vývojové změny a přechody, jak bylo zmíněno výše, jsou charakteristické převážně v biologické a sociální sféře života. Tyto změny vždy navozují novou životní situaci, ve které se musí jedinec učit orientovat, porozumět jí a akceptovat. Vývojový přechod může znamenat výzvu, impuls nebo příležitost, mohou to být ale také stresující a komplikující události. Pokud vývojový přechod neprobíhá v normativním pozadí, nebo je doprovázen jinými markantními a nečekanými změnami (např. rozvod rodičů, úmrtí v rodině), může tato konstelace vzbudit silný stres. Nakupení vývojových změn do jednoho okamžiku vývojového období značně zhoršuje adaptaci, pohodu, výkon a sebehodnocení adolescentů. (Macek, 2003)

1.2 Subkultura mládeže

Adolescence je nejen významným obdobím v životě jedince, má rovněž společenskou hodnotu. Sociologové zdůrazňují integraci důležitých společenských rolí do osobnosti dospívajícího. S využitím prvotních sociálních dovedností, které si adolescent osvojil v dětství, a s vlivem nových emocionálních a kognitivních kapacit, rozšiřuje svoji způsobilost pro vstup do světa dospělých.

Proces socializace dospívajících však nelze chápat jen jako vrůstání do společnosti dospělých. V důsledku oddělení adolescence jako specifického období života vznikl fenomén zvaný subkultura mládeže. (Macek, 2003)

Sociální pedagogika vnímá kulturu v širokém slova smyslu jako souhrn materiálních a duchovních výtvorů, které civilizace během svého vývoje vytvořila. Zahrnuje projevy a vzorce chování, zvyklosti, symboly, rituály, předávané zkušenosti apod. Kultura je výsledkem celého předchozího vývoje společnosti, ale také formování a obohacování společnosti. (Kraus, 2014)

Uvedený výčet není zcela jistě úplný, další segmenty kultury přináší Duffková, Urban a Dubský (2008). Patří k nim jazyk, náboženství, morálka, filozofie, právo, umění, technologie, znalosti, věda a ve stále větší míře i sport, móda a spotřební vzorce chování. V nejobecnější rovině lze říci, že kulturu tvoří:

- kulturní artefakty (materiální výtvoři lidské činnosti);
- sociokulturní regulativy (sociální normy a pravidla lidského chování);
- ideje (nemateriální vize, představy, hodnoty);
- sociální instituce (stát, manželství, rodina, školství, náboženství).

S pojmem subkultura se pojí mnoho definic. Na subkulturu lze pohlížet z nejrůznějších směrů a disciplín. Vždy záleží na tom, jakým směrem se definice ubírá. I přes multidisciplinární přesah pojmu nalezneme společný rys, kdy je subkultura hodnocena v kontrastu s většinovou kulturou.

Počátky zkoumání subkultur se prvně objevily v Chicagské škole, samotný pojem byl v rámci společenských věd uveden poprvé ve 40. letech minulého století. Jednu z prvních definic vymezil v roce 1947 sociolog Milton M. Gordon, který subkulturu charakterizoval jako podskupinu národní kultury, která byla vytvořena spojením mnoha faktorů, jako je etnická skupina, sociální třída či náboženství. (Smolík, 2010)

Kraus (2014) definuje subkulturu jako specifickou kulturu, která se od majoritní kultury liší některými svými znaky z hlediska etnika, teritoria, věku apod. Odlišnosti se projevují např. nářečím, slangem, zvyky, stylem oblékání nebo líčením.

Místo pojmu subkultura se můžeme setkat s termínem okrajová kultura. Girtler (2001; In: Kraus, 2014, s. 158) ji popisuje následovně: „*Příslušníci okrajových skupin jsou spolu spojeni různými symboly a rituály, zájmy a způsobem života, oblečením nebo specifickou řečí. Bez znalostí těchto symbolů a především řeči není možné účinně jednat v žádné kultuře*“. Uvádí také typologii okrajových kultur a rozlišuje čtyři typy:

- Okrajové kultury ochrany a přežití (konzumenti drog, tuláci, vězni).
- Okrajové kultury revoluce a rebelie (radikálové, gangy mladistvých).
- Okrajové kultury ilegálních obchodů (hazardní hráči, pašeráci, prostitutky).
- Okrajové kultury společenského původu nebo rodu (menšiny, etnika, emigranti, náboženská seskupení).

Subkultura je velmi důležitá z hlediska socializace, protože poskytuje určité útočiště hůře socializovaným jedincům, dodává jim jistotu a posiluje jejich pevnost v sociálních vztazích. Často je nositelem nových vzorců chování a hodnot, může být také zdrojem problémů. (Kraus, 2014)

Jednou z forem subkultur je subkultura mládeže. Subkultury se obecně vztahují k jakémukoliv věku, nejčastěji se týkají právě mládeže, která má v době dospívání tendence odlišovat se od všeho zavedeného a převažujícího. Mládež vyjadřuje své postavení prostřednictvím viditelných subkulturních prvků, jako je styl oblékání, úprava účesu nebo specifická mluva.

Styl subkultury je jejím velmi důležitým aspektem. Vypovídá o skupině, může být chápán jako symbol či znak. Styl subkultury se skládá z následujících prvků:

- image – vzhled, oblečení, účes, tetování, různé doplňky;
- vystupování – výraz tváře, styl chůze, postoj těla;
- argot – slovní zásoba a způsob její interpretace. (Brake, 1990; Thornton, 1997; In: Smolík, 2010)

Smolík (2010) popisuje subkulturu mládeže jako typ subkultury, který je vázaný na specifické způsoby chování mládeže, na její orientaci k určitým hodnotovým preferencím, akceptování či odmítání určitých norem, životní styl odrážející podmínky života. Subkulturu mládeže lze smysluplně definovat a pochopit pouze ve srovnání s hodnotami, chováním a životním stylem dospělých v konkrétní společnosti. Předpokládá se, že subkultura mládeže vzniká tam, kde se historicky a situačně odlišují životní filozofie a životní styl mládeže natolik, že se vytvoří specifický kulturní vzor chování (Kraus, 1978; Kol., 1996; Thornton, 1997; In: Smolík, 2010)

Rozvoj kultury a následně subkultur je převažující zejména po druhé světové válce. Subkultura mládeže vznikla nejprve jako opozice kultury dospělého světa, postupně ale nabyla specifickou a poměrně autonomní povahu. V moderní společnosti je subkultura mládeže z větší míry tolerována a dospělí do ní zasahují jen minimálně. Většinou jí berou jako něco, co je mimo dosah jejich chápání, nebo na ní určitým způsobem participují.

Jak uvádí Hurleman (1989; In Macek, 2003), zhruba od 60. let minulého století se adolescence v západních zemích stala kulturním zbožím. Vznikl zcela specifický průmysl pro teenagery – oděvní, hudební, filmový atd. Z toho důvodu se ozývají názory, že je subkultura mládeže komerční záležitostí. Některé její odnože, jako třeba hnutí punk, však komercializaci přímo odmítají.

V průběhu 90. let minulého století se na území České republiky rozšířily téměř všechny subkultury, které byly běžné v zahraničí. Subkultury mládeže se utvářely především v Anglii (hooligans, punk, skinheads) a ve Spojených státech amerických (hip hop, graffiti, hardcore). Přes dominanci těchto dvou zemí lze říci, že se postupně etablovaly do všech západoevropských zemí, což má v dnešním globalizovaném světě za následek další rozšiřování subkultur do jiných zemí. Subkultury mládeže jsou často, někdy i neprávem, spojovány se sociálně patologickými jevy, stávají se synonymem pro extravaganci, násilí, užívání drog, ale také pro pořádání demonstrací, manifestací, happeningů či koncertů. (Smolík, 2010)

Existence subkultur mládeže přináší i určitou míru rizikovosti, kterou lze sledovat ve dvou rovinách. První rovinou je fakt, že jedinec patří k určité subkultuře mládeže, což na něj může mít negativní vliv. Druhá rovina se týká působení subkultur mládeže na společnost jako celku ve formě deviantního chování (např. vandalismus). Deviantní chování jednotlivých členů je chápáno jako způsob řešení kulturně podmíněných adaptačních problémů. Deviantní či delikventní subkultury představují protestní nebo obranné reakce proti majoritní kultuře. Mezi nejčastěji zastoupené sociální deviace a sociálně patologické jevy, které jsou spojovány se subkulturami mládeže, patří (Smolík, 2006; Kraus, 1978; Ondrejko, 1997; In: Smolík, 2010):

- kriminalita,
- alkoholismus,
- narkomanie,
- promiskuitní sexuální chování,
- politická ortodoxie (politický extremismus, rasismus, antisemitismus),
- vandalismus,
- agresivita,
- sebepoškozování a sebevražednost (typické pro emo/gothic rock).

Současná digitalizovaná doba přímo podněcuje mládež, aby využívala všech potencialit, které má k dispozici. Pro fungování subkultur, a nejen těch moderních, hraje velmi specifickou a důležitou roli internet. Ten často stojí za dalším rozvojem a expanzí dané subkultury. Na internetu mohou zájemci získat veškeré informace o stylu, hodnotách, členech, historii a dalších věcech, které ke konkrétní subkultuře patří. V neposlední řadě lze navazovat nová přátelství mezi stávajícími členy subkultury. Na internetu rovněž vznikají online komunity, které se stávají přímou součástí každé subkultury. Tyto online komunity mají většinou i částečný přesah do běžného života. Mezi vybrané subkultury, které se pohybují v online prostředí, můžeme zařadit emo, otaku a především hráče počítačových her.

Subkultur mládeže je mnoho, jejich příznivci jsou značně proměnliví, často experimentují s novými identitami a více než smysl subkultury je zajímaví módní trendy, image a využití volného času.

1.3 Rizikové chování

Pokud chceme definovat pojem rizikové chování, je vhodné definovat a popsat termín riziko (z italského *risico*, jehož etymologie je nejasná). Obecné výklady slova riziko nabízí několik variant:

- nebezpečí nezdaru, škody, ztráty;
- možnost škody, ztráty, zranění, nezdaru nebo jiných škodlivých důsledků;
- šance na zisk;
- pravděpodobnost či určitý stupeň pravděpodobnosti ztráty, nezdaru;
- hazard;
- možnost, že s určitou pravděpodobností vznikne událost, která se liší od očekávaného vývoje. (Zeman, 2002; Labáth a kol., 2001, Smolík, 2006; In: Smolík, 2010)

S termínem rizikové chování se v současné době setkáváme nejen v odborné literatuře, ale také v různých konceptech, strategiích a vládních dokumentech. Pojem rizikové chování je takové chování jedince či skupiny, jehož důsledkem je nárůst sociálních, zdravotních, vývojových, psychologických, fyziologických a dalších rizik pro jedince, jeho okolí nebo společnost. Samotný termín je úzce spjatý a často se překrývá s dalšími pojmy, jako asociální, antisociální, delikventní, kriminální, problémové, nepřizpůsobivé a další podobné chování. Takové chování je vázáno na kulturní kontext, společenské vnímání a definování normy a normality. (Dolejš, 2010)

Bártík a kol. (2010, s. 30) definují rizikové chování jako „*problematické, znepokojující, nebo nežádoucí vzhledem k normám konvenční společnosti, jejím institucím a autoritám. Toto chování je regulováno společenskými institucemi.*“

Označení „rizikové chování“ se dnes používá místo dřívějšího termínu sociálně patologické jevy, od kterého se ustoupilo z několika důvodů. Je považováno za stigmatizující a klade příliš velký zřetel na společenskou normu. Rizikové chování je určitým souborem jevů, jejichž existenci a následky lze podrobit exaktnímu zkoumání a které je možné ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi. (Miovský, Zapletalová; In: Bártík a kol., 2010)

V českých dokumentech se často vyskytují původně právnické termíny „delikvence“ a „predeliktivní jednání“. Toto chování může, ale nemusí být spojeno

s právními důsledky, přičemž delikvencí se rozumí mírnější porušení právních nebo morálních norem, zejména dětmi a dospívajícími. Delikvence jako pojem se často užívá pro označení trestné činnosti mládeže. (Koudelková, 1992; In: Sobotková, 2014)

Pojem „rizikové chování“ je chápán jako nadřazený k pojmům „problémové, delikventní, antisociální“ apod. Ty jsou často předmětem konceptů a teorií, které se snaží vysvětlit jejich základ biologickými, psychologickými či sociálními příčinami, nebo jejich kombinací. Fenomén rizikového chování je poměrně rozsáhlé téma vyžadující mezioborové hledisko. (Sobotková, 2014)

Rizikové chování může zahrnovat různé projevy chování, které se pohybují na stupnici od extrémních projevů běžného chování, jako je provozování adrenalinových sportů, až po projevy chování na hranici patologie, kam můžeme zařadit nadměrné užívání alkoholu, cigaret, nelegálních drog nebo násilí. Celý výčet forem rizikového chování shrnuje Sobotková (2014) do následujícího přehledu:

- lhaní (společností není bráno jako rizikové);
- záškoláctví (důsledek touhy po dobrodružství či experimentu, obrana před problémy ve škole, souvisí s poruchami chování a učení);
- extrémně rizikové sporty, hazardní aktivity (hazardní aktivity na rozdíl od extrémních sportů s sebou nesou vědomí reálného rizika smrti, např. lezení po budovách bez lana, přeskokování mezi domy ze střechy na střechu, ježdění mezi vagony vlaku);
- vandalismus (ve škole nejčastěji ničení majetku školy a spolužáků, ničení veřejného majetku);
- agresivita a agresivní chování;
- závislostní chování (legální návykové látky jako je alkohol a cigarety, nelegální návykové látky, gamblerství, netholismus);
- nezdravé stravovací návyky;
- užívání anabolik a steroidů;
- šikana, kyberšikana a násilné chování;
- kriminální jednání;
- rizikové chování na internetu (nevhodné či nelegální stránky, kopírování a stahování filmů či hudby, oslovení cizí osobou, otvírání spamů a reagování na ně, příliš mnoho času online);

- sexuální rizikové chování (předčasný pohlavní styk, náhodné známosti, promiskuita, nechráněný pohlavní styk, prostituce, sexuální deviace);
- extremismus (pravicový, levicový, náboženský, radikálně ekologický, divácké násilí, subkultury);
- rasismus, xenofobie, antisemitismus, intolerance.

Rizikové chování je ovlivňováno různými faktory, kam řadíme jednak problematické a konfliktní vztahy v rodině nebo mezi přáteli a dále prostředí, ve kterém se jedinec nachází. Zde je myšleno především prostředí s vysokým výskytem kriminality. Další ovlivňující faktory jsou biologické, genetické, psychologické či socioekonomické povahy (Šolcová, 2009). V současnosti ovlivňují rizikové chování i faktory, které se vyvíjí společně s naší společností (Kukla a kol., 2016). Za zmínku stojí i pohled Ondrejkooviče (2000), který v hledání faktorů ovlivňujících rizikové chování nehledá složitosti a nazývá je souhrnně jako společenské, které jsou spjaty s celkovou globalizací.

1.4 Vymezení normy

Být normální je pro většinu z nás zcela základním, přirozeným a denně používaným pojmem, který však může být často nepochopeným. Označit něco za normální znamená pro většinu správné, žádoucí, přijatelné, možné či očekávané. Zároveň je tak označen protiklad za špatné, nežádoucí, nepřijatelné, nechtěné nebo odmítané. Je to výraz hodnotového soudu, který má v tomto smyslu velký význam pro jedince i celou společnost. Označit chování člověka, jeho tělesné části nebo vzhled za nenormální, může vést k psychickému či fyzickému násilí, šikaně, rasismu nebo ostrakismu. Na společenské úrovni může nabrat podoby diskriminace, sociálního či ekonomického útlaku určité menšiny na základě barvy kůže, ideologie, náboženství nebo kulturních vzorců chování.

Hodnoty, pravidla a normy, které jsou prezentovány určitou kulturou, ovlivňují emoční, kognitivní a behaviorální stránky svých členů. S vývojem jedince se vyvíjí celá společnost a její přístup k normám. Nejrůznější výzkumy upozorňují na nárůst kriminality ve městech oproti venkovu, závislost adolescentů na digitálních technologiích a zvýšení agresivity adolescentů vůči ostatním. (Dolejš, 2010)

Definicí normy je nesčetné množství, pokud je brána v kontextu sociální roviny, lze ji dle Eriksona (1962; In: Hřčka, 2001, s. 29) vysvětlit jako: „*soubor institucionalizovaných či kolektivních očekávání a hodnocení určitých typů chování v dané sociální jednotce. Je abstraktní syntézou řady různých časových a situačních rozhodnutí a hodnocení určitého problému či chování*“.

Obecná definice dle Americké psychologické asociace (VandenBos, 2015) pojímá normu jako sociálně determinované dohodnuté standardy, které určují:

- a) jaké chování je považované v rámci daného kontextu za typické (popisné normy);
- b) jaké chování je považované v daném kontextu za správné (příkazující normy).

Tyto normy předepisují nejen sociálně vhodné způsoby chování v dané situaci, ale rovněž chování, kterému je potřeba se vyhnout, pokud to je možné.

Každá norma může být vymezena a charakterizována několika základními vlastnostmi, které představuje Kudrjavcev a kol. (1988) a Hřčka (2001) následně:

- užitečnost normy ve smyslu rozvoje a ochrany společnosti;
- závaznost normy ve smyslu povinnosti řídit se podle ní;
- provádění ve smyslu reálného viditelného chování v mezích dané normy;
- závažnost normy ve smyslu přísného tlaku společnosti na její dodržování;
- relativnost normy ve smyslu platnosti jen pro určité kultury;
- dynamika normy ve smyslu jejího vývoje v návaznosti na vývoj společnosti;
- konsenzualita normy ve smyslu chápání obsahu, významu, aplikace.

Každá společenská norma má svůj obsah, který tvoří práva, povinnosti, zákazy a příkazy. Norma má rovněž své hranice, jejichž překročení už není vnímáno jako normální jednání, ale stává se delikventním, patologickým, deviantním. Jedná se o ohraničené normy se dvěma protipóly chování: konformní (společensky přijímané, normální) a deviantní (patologické).

Soužití jedinců v určité komunitě, skupině, kultuře nebo národu by se neobešlo bez vzájemného předávání informací, které mohou mít podobu určitých norem. Norma je pro jedince vypovídající informací o optimálním jednání, o způsobu, jak dosáhnout

žádoucím způsobem pozitivních cílů, o možném charakteru, rozsahu odpovědnosti a možných následcích. (Hrčka, 2001)

1.5 Vymezení normality

Normalita je často chybně spojována s morálkou a kladnými etickými hodnotami. Normální nemusí zákonitě znamenat morální, ani správné, ani žádoucí. Porozumění tomu, co je normální, má významný vliv na naše chování a rozhodování vůči druhým lidem. Důležité je, jak dokážeme spojit, nebo naopak oprostit naše chápání normality s etickými normami, na kterých stavíme následný rámec našich obecných názorů a očekávání.

Normalitou můžeme označit stav, kdy jednotlivci, skupiny či národy v dostatečné míře respektují společensky stanovené systémy hodnot. Tento stav lze označit jako opak anomie, kterou Durkheim popisuje jako stav ve společnosti, kdy nefunguje dostatečná sociální regulace, přestávají platit pravidla a normy. Anomii lze pozorovat po náhlých sociálních změnách, které vedou k neuspokojení potřeb, vzájemným konfliktům a mohou být zdrojem deviantního jednání. (Munková, 2001)

Normalita v rámci organismu může být dle Syřišťové (1972) definována na základě:

- a) vztahu mezi organismem a prostředím;
- b) vztahu organismu k určitým významným cílům;
- c) vztahu mezi rozmanitými procesy a činnostmi organismu;
- d) vztahu mezi organismem a jeho energetickým systémem;
- e) stálé struktury organismu v procesu jeho vývoje a změn.

Syřišťová (1972) dále uvádí, že stejná pravidla platí i na úrovni psychiky, kam patří:

- a) vztah mezi osobností a prostředím;
- b) rovnováha psychických procesů, činností a potřeb osobnosti;
- c) schopnost vybírat, stanovovat a dosahovat osobních cílů a potřeb;
- d) integrita, stálost struktury a vyrovnanost osobnosti v procesu vývoje;
- e) rovnováha mezi aktivačním potenciálem potřeb.

Vyjmenované body mohou charakterizovat „normální“ dospělou osobnost, komplikace mohou nastat při určení normality osobnosti dítěte. Období prvních dvaceti let života člověka je jeho nejdynamičtější etapou, během níž dochází k mnoha

rozsáhlým vývojovým změnám v biologické, psychologické, sociální a duchovní stránce. Období dětství a adolescence je doprovázeno častějším výskytem méně profilovaných poruch chování a projevů nepřizpůsobivosti, u kterých není možné zjistit, jaký bude jejich další průběh. Je to dáno tím, že se v běžném životě z podstatné části setkáváme s případy určité disproporce, kdy některé subčásti organismu vyčnívají, zatímco jiné jsou v útlumu. Od samého počátku vědecké psychologie se odborníci snaží vytvořit takové nástroje diagnostiky, které by dokázaly zhodnotit normalitu vývoje dětí a adolescentů. (Dolejš, 2010)

Psychodiagnostické metody, které se vytváří k určení normality dětí a adolescentů, často nestaví na hodnocení, kdy je jedinec normální, nebo zda je v souladu s danou společností a kulturou, ale staví na jednoduchém porovnání jedince od průměru populace, do které patří. Hodnocení adolescenta podle odchylek takovýchto průměrů, může být zavádějící a značně rizikové z důvodu jeho možného poškození. Na základě nepřesné diagnostice může dojít k chybným krokům, například přemístění dítěte ze základní do speciální školy, i když k tomu není dán důvod (Dolejš, 2010).

Stanovení samotného pojmu normalita je velmi problematické především proto, že existuje několik způsobů, podle kterých je možné normalitu definovat. Různé vědecké obory přistupují k definování normality odlišně a v jednotlivých disciplínách se často způsob definování normality zakládá na jiných výchozích teoretických předpokladech a přístupech:

- z hlediska psychologie se jedná o funkční a přiměřené chování jednotlivce ve společnosti;
- z hlediska sociologie je kladen důraz na konvenční kulturní normy jako celek;
- z hlediska práva je normalita často zaměněna zákonným chováním;
- z hlediska neurologie je sledováno chování vycházející z biologických předpokladů. (Syřišťová, 1972)

Pokud se podíváme na výše uvedené pojetí normality, potom neexistuje něco jako obecně platná normalita. Co je a není normální, vnímáme vždy v kontextu nějaké sociální skupiny a jejich ustanovených hodnot nebo tradic. Normalita tedy neexistuje mimo kontext určitého místa a určité situace, nicméně pro jednotlivce může být vnímání normality své skupiny velmi silné.

2 KYBERPROSTOR

Kyberprostor či kybernetický prostor byl dříve termínem, který se objevoval spíše ve sféře vědecko-fantastické literatury. V současnosti je tento termín spojen s označením virtuálního prostoru elektronické komunikace za použití moderních technologií, které jsou propojeny internetovou sítí. Jedná se o paralelní svět, který funguje v reálném čase vedle toho skutečného.

Neexistuje jedna komplexní definice toho, co kyberprostor vlastně je. Kyberprostor (z anglického *cyberspace*, též označován jako virtuální svět či online prostředí) je abstraktním, nikoliv skutečným prostorem (Kohout, 2017). V současné době je tedy chápán jako virtuální prostor poskytující místo pro komunikaci, zábavu a sdílení nejrůznějších informací. V užším slova smyslu představuje hlavně internet, který se stal největším a nevýznamnějším světovým virtuálním prostředím (Lessig, 1999).

Virtuální svět je možné definovat jako počítačově implementované simulované prostředí, které se nachází v prostředí kyberprostoru. Zatímco dříve se jednalo převážně o herní prostředí, dnes jde především o prostředí sociální. Uživatelé těchto virtuálních světů v nich pracují, socializují se, obchodují, spolupracují, tvoří a baví se, zkrátka se věnují činnostem jako v běžném životě. (Smejkal, 2015)

John Suler (2004a; In: Szotkowski a kol., 2020, s. 9) popisuje kyberprostor jako „*psychologický prostor nebo psychologické rozšíření intrapsychického světa jedince, v němž se chování lidí odvíjí od složité interakce mezi specifiky tohoto prostředí a charakteristikami člověka, který se v něm právě pohybuje*“. Významnou roli pak hrají věk, povolání, sociálně-ekonomické postavení, digitální a komunikační znalosti a také záměr, s jakým je internet používán. Suler (1998; In: Kopecký a kol., 2021) dále píše, že v určitých směrech může být chápán jako psychologický prostor, který je naplněn významy a do kterého jedinci vstupují s pocitem, že se ocitli v nějaké místnosti či prostoru. Při popisu takového prostředí se používají metafory jako „svět“ nebo „místnost“.

2.1 Internet

Výraznou transformaci kultury ve 2. polovině 20. a 1. polovině 21. století odstartovala digitalizace přerod společnosti industriální na společnost informační. Prostřednictvím digitálních technologií a internetu se k široké veřejnosti dostala významná část

získaných lidských znalostí. Internet ovšem neslouží pouze jako informační kanál, je rovněž zdrojem vzdělávání, zábavy, poskytovatelem služeb a hlavně komunikačním médiem. Lidé zde sdílí své názory, postoje, životní události, sexuální oblast nevylučuje. Digitální technologie vstupují do různých oblastí našich životů, ovlivňují a proměňují každého uživatele bez ohledu na věk. (Kopecký, Szotkowski, Dobešová, 2021)

Internet se během poměrně krátké chvíle stal z pouhého experimentu jednou z nejvýznamnějších součástí každodenního života napříč kulturami. Jako kulturní prostředí umožňuje vznik různých skupin, komunit a subkultur v celosvětovém měřítku. Je vnímán jako součást procesu socializace. (Šmahaj, 2014)

Internet je celosvětový komunikační systém veřejné počítačové sítě, ve kterém mezi sebou komunikují miliony vzájemně propojených počítačů. Slovo internet je složeninou latinského slova *inter* (mezi) a anglického slova *network* (sít'). Cílem tohoto, zatím nejvyspělejšího komunikačního nástroje, je bezproblémové sdílení dat odkudkoliv na světě. Internet umožňuje propojit různé typy médií, takže můžeme sledovat seriály a filmy ze vzdáleného úložiště, komunikovat nebo hrát hry s jinou osobou na druhém konci Země, streamovat videa pro velké množství sledujících v reálném čase, využívat nejrůznější software a spoustu dalších. Veřejná využitelnost internetu znamenala revoluci v počítačovém a telekomunikačním světě. (Nešpor, 2011)

Specifičnost prostředí internetu vyjadřují jeho určité fenomény. U těchto fenoménů nelze tvrdit, že působí vždy a stejně na celou populaci uživatelů internetu. Na předkládaných jevech lze ukázat, jakými různými způsoby mohou uživatelé internet vnímat. Tento způsob vnímání pak ovlivňuje jejich následné chování v prostředí virtuálního světa, který by se dal nazvat prostředím bez zábran.

- Větší otevřenost – v prostředí internetu mizí bariéry, jedinec se cítí odvážnější, komunikativnější, může se více odhalit a projevit své názory, pocity a tužby.
- Redukce úzkosti – v prostředí internetu rovněž mizí komplexy, strach a prožívání bez vnitřní tenze. Redukce úzkosti tak samozřejmě směřuje zpátky k možnosti větší otevřenosti.
- Absence sankcí – jedinci pocítují tuto absenci ze strany skupiny, které jsou členy, nebo ze strany konkrétního člověka, se kterým komunikují. Mají pocit, že si mohou dovolit mnohem více a méně se bojí následků svého jednání.

- Sexuální narážky – s tímto jednáním se setkávají častěji dívky, které však berou existenci takových narážek jako součást flirtování, nebo jako fakt, se kterým se musí vyrovnat. To, že dívky neberou takový jev jako vyloženě nepříjemný, je dáno také vědomím toho, že ukončení jakékoliv diskuze je velmi snadné.
- Možnost lži a přetvářky – většina jedinců si je vědoma toho, že ve virtuálním prostředí lze snadno lhát, přetvařovat se, vymýšlet si, měnit vlastní identitu.
- Pocit fyzického bezpečí – jedinec ve většině případů komunikuje s osobami, které nejsou fyzicky přítomné a nemohou je ohrozit.
- Absence sebe sama jako fyzického objektu – kromě toho, že jedinec nemá strach ze svého okolí, mizí také jeho obavy, komplexy a úzkosti z toho, jak sám vypadá a jak se vnímá po fyzické stránce. Pro spoustu lidí je vyrovnání se se svým fyzickým vzhledem klíčovým v procesu utváření jejich identity.
- Možnost ukončení kontaktu – ve virtuálním prostředí není člověk nucen pokračovat v komunikaci, která mu je nepříjemná a může ji kdykoliv přerušit nebo ukončit.
- Anonymita – převážně pro dospívající je anonymita internetu jeho základní daností a vlastností. Anonymita je proměnnou, která značně ovlivňuje jejich chování a prožívání. (Šmahel, 2003)

Internet patří už poměrně dlouhou dobu k běžné součásti života většiny z nás a mladí lidé jsou v tomto prostředí z hlediska rizik nejvíce ohroženou skupinou, přestože si většina rodičů myslí, že se jejich děti tato rizika netýkají. Bohužel, i ten nejpečlivější rodič není schopen zajistit plnou kontrolu nad užíváním internetu u svého dítěte. Není to totiž jen otázka domácího prostředí, je třeba si uvědomit, že děti mají přístup na internet ve většině škol, v zařízeních volnočasových aktivit nebo u kamarádů. Pokud ale rodič dítěti přístup k internetu zakáže, docílí pouze toho, že si dítě najde možnost přístupu někde jinde a rodič tak ztratí úplnou kontrolu.

Musíme si uvědomit, že internet není pro děti a mládež pouze hrozbou, je převážně úžasným zdrojem informací a zábavy. Dítě je od přírody velmi zvědavé, hravé, důvěřivé, rádo se s někým identifikuje, častěji podléhá novým trendům a reklamě, nechá se snadno zmanipulovat a obelstít. Kvůli své sociální a psychické nezralosti špatně

rozlišuje, co je dobré a zlé. Počet agresorů pohybujících se na internetu neustále stoupá, proto by mělo každé dítě ovládat bezpečnostní pravidla stejně, jako když se pohybuje v prostředí reálném. (Kratochvílová; In: Kožíšek a Písecký, 2016)

2.2 Sociální sítě

Během života si každý z nás buduje určité sociální kontakty. Sociální kontakty prvotně začínají mezi rodinnými příslušníky, následně se rozšiřují mezi vrstevníky, kamarády nebo kolegy v zaměstnání a v současnosti se mohou lehce rozšiřovat i dál. Tuto možnost poskytl rozvoj informačních a komunikačních technologií. Sociální kontakty je tedy možné rozšiřovat pomocí služeb, které se nazývají sociální sítě. (Eckertová, Dočekal, 2013)

Sociální sítě jsou běžným a často využívaným nástrojem k prezentaci jedince, skupin nebo různých organizací. Pro sociální sítě je typické, že si zde člověk utváří reálnou virtuální identitu. Je to dáno tím, že sociální sítě jsou užívány především pro sdílení informací mezi konkrétními lidmi a mnoho lidí je využívá jako ekvivalent osobního setkání. Na druhé straně i zde se lidé vyjadřují prostřednictvím virtuální identity a tak se jejich jednání nemusí shodovat s jednáním v reálném světě. Sociální sítě jsou zdrojem velkého množství osobních informací, které mohou představovat potenciální riziko. Je tedy potřeba se zaměřit na technické prostředky, které mohou sociální sítě poskytnout k ochraně soukromí. Největší zodpovědnost je však na straně uživatele, který by měl dodržovat pravidla bezpečného chování. Následující pravidla lze s určitými změnami aplikovat i pro další formy internetové komunikace:

- užívat dostatečně silná hesla a ověřit si nastavení soukromí;
 - informace a materiály týkající se osobního života zveřejňovat s rozvahou;
 - nepublikovat informace, které byste nikdy nesdělili cizímu člověku;
 - nepřispívat na sociální síť pod vlivem omamných látek;
 - přihlašovat se pouze z důvěryhodných zařízení;
 - nesvěřovat hesla další osobě a nereagovat na výzvy pro potvrzení hesla;
 - při komunikaci s jinými lidmi v online prostředí je třeba být obezřetný a ověřit si jejich skutečnou identitu;
 - profily na sociálních sítích mohou kromě přátel zajímat také personalisty.
- (Kohout, 2017)

Sociální sítě jsou výrazným fenoménem dnešní doby, kde se schází lidé z celého světa a počet registrovaných uživatelů každým rokem stoupá. Sdílí zde své zážitky, osobní informace, životní události, udržují vzájemné vztahy, komunikují mezi sebou, posílají fotky, videa, hrají spolu hry, vyměňují si kontakty. Výčet těchto možností je opravdu rozsáhlý. Všechny tyto sociální sítě spojují miliardy životů mnohdy cizích osob a otvírají brány věcem, o kterých se nám na začátku doby internetové ani nezdálo.

Užívání sociálních sítí přináší také nejružnější rizika a dle názoru mnoha sociologů neumí dnešní uživatelé s možnostmi v oblasti své bezpečnosti nakládat. Nejsou si vědomi, že např. osobní údaje zadávané při registraci mohou být předány dalším subjektům. Totéž platí o sdílení vlastních informací, ať už názorů, fotografií, či způsobu života. Veškeré osobní informace jsou cenné a dobře obchodovatelné. Osobní údaje mohou být zneužity k páčání trestné činnosti. (Kohout, Karchňák, 2016)

Mezi nejužívanější sociální sítě patří Facebook, Twitter, Instagram, Myspace, YouTube, Tik Tok a donedávna i síť Google+. Společnost Google přiznala závažný problém se zabezpečením osobních údajů a proto se rozhodla na konci roku 2018 ukončit činnost sociální sítě Google+ pro běžné uživatele. V České republice byly dříve aktivní sítě Líbímseti.cz nebo Spolužáci.cz, ty však z důvodu uzákoněného nařízení o ochraně osobních údajů podle evropské směrnice GDPR svou činnost ukončily.

2.3 Komunikace v kyberprostoru

Vlivem médií (dříve rozhlasu a televize, nyní internetu) a zejména jejich negativnímu dopadu na děti a mládež se zabývá spousta odborníků již mnoho let. Děti, na rozdíl od dospělých, nedisponují takovými komunikačními a sociálními znalostmi, hůře rozlišují mezi realitou a tím, co je jim předkládáno. Stávají se snadno ovlivnitelnými a manipulovatelnými, což v kyberprostoru platí dvojnásob. Zde není uživatel pouze pasivním příjemcem informací, ale podílí se na vzájemné interakci. (Jedlička, 2015)

Komunikace v kyberprostoru se v mnoha ohledech liší od běžné komunikace. Hlavním aspektem komunikace v kyberprostoru je, že zde chybí neverbální složky, které sdělují emoce a dotváří celkové situace (Nakonečný, 2009). Verbální a neverbální komunikace spolu nemusí vždy korespondovat, pomocí očního kontaktu či tónu hlasu lze rozpoznat skutečné úmysly protějšku, což z vyjádření v elektronické podobě není prakticky možné (Glass, 2014).

Dalším specifickým rysem online komunikace je disinhibiční efekt, který popisuje Vybíral (2009, s. 272) jako: „*odložení zábran a skrupulí, ztrátu nebo překonání nespělosti, plachosti a ostychu, v krajních podobách může jít o obcházení tabu a zákazů, tedy o jistou odvážanost či nevázanost na normy, která může být až anomální.*“ Následkem toho může být, že někteří lidé v kyberprostoru odkládají své zábrany, popouštějí uzdu svých emocí více než v reálném světě a sdělují o sobě důvěrné až intimní informace.

Takovéto odložení zábran může mít jak pozitivní vliv na proces komunikace, kdy se lidé chovají přátelsky, zdvořile a vlídně, tak negativní, kdy se stávají nepřátelskými, vulgárními až agresivními. Disinhibiční efekt je možné pozorovat téměř u všech uživatelů sociálních sítí, rovněž jeho participaci na rozvoji různých rizikových jevů, jako jsou sexting, kybergrooming, webcam trolling a další.

Disinhibiční efekt podle Sulera (2004a; In: Kopecký a kol., 2021) pramení ze šesti hlavních zdrojů a každý z nich popisuje jednoduchým sloganem:

- **Disociativní anonymita („neznáš mě“)** – ti, kteří skrývají některé své rysy, případně celou identitu, jsou do jisté míry chráněni před identifikací. Mohou tak libovolně a bez následků vyjádřit své názory, pocity nebo popustit uzdu projevům svého chování.
- **Neviditelnost („nevidíš mě“)** – vychází z možnosti částečného či úplného utajení identity v komunikaci, v jejímž rámci se komunikující vzájemně nevidí a nemusí kontrolovat svůj nonverbální projev. Ten má významnou vypovídající hodnotu pro jeho protějšek.
- **Asynchronicita („tak příště“)** – účastník online komunikace má možnost v klidu a bez stresu promyslet svou odpověď, neboť nemusí reagovat pohotově, jako při komunikaci v reálném světě. Časová prodleva eliminuje unáhlené jednání.
- **Solipsistická introjekce („vše je v mé hlavě“)** – „*solipsismus je termín vyhrazený ve filozofii pro přesvědčení člověka o tom, že vnější svět existuje pouze v jeho hlavě*“ (Vybíral, 2009, s. 275). Absence komunikace tváří v tvář může protějšku v komunikaci přiřadit určité vlastnosti a rysy, které jsou spíše odrazem jeho představ. Uživatel si podvědomě, na základě svých zkušeností, vytváří vizuální obraz, jak daný člověk vypadá a jak se

chová. Může dokonce nabýt přesvědčení, že jej důvěrně zná, ale ve skutečnosti komunikuje z části se svou vlastní představou.

- **Disociativní představivost („je to jen hra“)** – někteří uživatelé internetu oddělují své virtuální „já“ od toho skutečného. Za postavu, kterou si vytvořili v kybersvětě, nenesou žádnou zodpovědnost a vše, co se zde odehrálo, považují za hru končící vypnutím počítače.
- **Neutralizace statusu („jsme si rovni“)** – jak z názvu vyplývá, v kyberprostoru se smazávají rozdíly mezi uživateli bez ohledu na jejich věk, pohlaví nebo sociální status, čímž se stávají příležitosti pro všechny naprosto rovnocenné.

Disinhibice, neboli „prostředí bez zábran“, je jedním z nejspecifičtějších veřejných znaků komunikace v online prostředí nejen u adolescentů, ale i u dospělých. Tento efekt je doprovodným znakem celé řady jevů spadajících do oblasti rizikového chování, doprovází kyberšikanu, kyberstalking, sexting, kybergrooming a další související fenomény.

Disinhibičním efektem a osobitou psychologií se podrobně zabýval Suler (2004b; In: Kopecký a kol., 2021), který psychologii kyberprostoru shrnul do několika bodů:

- **Omezené vnímání** – při komunikaci v kyberprostoru je vnímání omezeno pouze na vnímání textu, obrázků, případně audio/video hovoru. Nabízí tak omezené množství vjemů, které nedokáží nahradit zážitek v reálném světě.
- **Dominance textových zpráv** – zejména v prostředí sociálních sítí a chatů, které jsou rychlým, levným, jednoduchým a okamžitým způsobem sebevyjádření, je psaní a čtení jediným způsobem komunikace. Text v tomto případě představuje nový způsob prezentace vlastní identity.
- **Flexibilita identit** – váže se k psanému textu, kdy se uživatel může v tomto prostředí vydávat prakticky za kohokoliv. Využití avatarů a přezdivek dává možnost rozhodnout se, zda bude vystupovat sám za sebe, nebo pod fiktivní identitou.
- **Změněné vnímání** – to, že člověk není viděn druhými, mu přináší značné množství anonymity. Prostředí kyberprostoru nabízí možnost naplnění nejrůznějších zážitků, vystupování v roli někoho jiného a ovládnutí nadpřirozených schopností, které nejsou v reálném světě možné. Tato

touha může v extrémních případech vést až k netholismu, tedy závislostnímu chování.

- **Rovnost postavení** – nezáleží na věku, pohlaví, vzdělání nebo rase, ale na způsobu, jakým se člověk dokáže vyjadřovat. Kyberprostor stírá veškeré faktory, které jsou důležité pro život v reálném světě a nabízí rovné příležitosti pro všechny bez rozdílu. Někdy se můžeme setkat s pojmem „Net Democracy“, neboli internetová demokracie.
- **Transcendentální prostor** – podstatným aspektem internetu je skutečnost, že můžeme komunikovat s kýmkoliv a odkudkoliv na světě, hledat přátele se stejnými zájmy, obchodní či životní partnery. Zcela tak mizí zeměpisné hranice a jakákoliv vzdálenost není překážkou.
- **Časová flexibilita** – vnímání času v kyberprostoru se stává zcela subjektivní záležitostí. Můžeme si v klidu promyslet svou reakci na určitý podnět, např. při psaní mailu nebo odpovědi na přijatou zprávu. Tento aspekt může napomáhat uživatelům, kteří se v tomto prostředí chovají rizikovým způsobem a své jednání důkladně promýšlejí.
- **Sociální mnohočetnost** – vzhledem k tomu, že internet užívají miliony lidí, je možné navazovat vztahy a komunikovat s velkým počtem uživatelů a zároveň využít vědomou selekci při výběru protějšku, který odpovídá našim potřebám a zájmům. V jednom okamžiku můžeme komunikovat s několika lidmi najednou, aniž by o tom navzájem věděli.
- **Možnost záznamu** – dalším zajímavým aspektem internetu je to, že veškerá komunikace, vše co bylo napsáno a řečeno, je možné zaznamenat a uchovat. Uživatel může zpětně hodnotit předešlou konverzaci, vrátit se do její kterékoliv části. To samozřejmě pro uživatele přináší nejen výhody, ale také svá rizika a otvírá možnosti pro pachatele.
- **Narušení přenosu** – někteří lidé mají neustálou potřebu ovládat či kontrolovat komunikační technologie, s čímž souvisí problematika závislostního chování v kyberprostoru. K narušení přenosu může dojít kdykoliv z technických či jiných důvodů a vyslaná či očekávaná zpráva se ztratí. To výrazně ohrozí komunikaci a následkem toho může vznikat pocit úzkosti nebo frustrace. Suler nazývá tento stav jako „zážitek černé díry“.

2.4 Virtuální identita

Definovat význam slova identita je poměrně těžké. S tímto pojmem se můžeme setkat v mnoha vědeckých oblastech od matematiky po psychologii, většinou má v těchto disciplínách rozdílný význam.

Identita je dle Hartla a Hartlové (2015) definována jako „*prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních. Identita je soubor rysů, podle nichž je jedinec znám v určité specifické skupině. Identita aktuální představuje, co jedinec skutečně je, na rozdíl od identity potenciální, která spočívá v nerealizovaných vlastnostech*“. (Hartl, Hartlová, 2015, s. 212)

Identita se postupně formuje a v období dospívání je její utváření nejdynamičtější. Pro zdárné utváření a fungování identity jako seberegulačního činitele je podstatné, aby si jedinec osvojil dostatečně širokou paletu chování, která pomůže zajistit kontinuitu aktivit v obtížných situacích. Většina vývojových teorií osobnosti považuje hledání vlastní identity jako jeden z podstatných znaků v období adolescence. S identitou a adolescencí je popisován termín „krize identit“, což v Marcionově pojetí znamená, že je adolescent vtažen do procesu aktivního objevování sebe sama, do procesu rozhodování a volby. (Macek, 1999; In: Divínová, 2005)

Podle Adamse (1998; In: Šmahel, 2003) je identita člověka kontinuálním neustálým prožíváním vlastní totožnosti, ztotožněním se s životními rolami a prožívání příslušnosti k větším či menším sociálním skupinám. Mezi funkce identity patří:

- poskytování vztažného rámce pro porozumění tomu, kdo vlastně jsem;
- usměrňování hodnot, cílů a závazků člověka;
- poskytování pocitu osobní kontroly a svobodné vůle;
- posilování konzistence, harmonie a spojitosti mezi hodnotami, názory a závazky;
- odhadování vlastního potenciálu zkoumáním vlastních možností a různých variant. (Adams, 1998; In: Šmahel, 2003)

Při formování identity je důležitá aktivní úloha jedince, který musí o svou identitu bojovat, nebo hrozí riziko, že bude jeho identita „falešná“, tzn. vytvořená bez dostatečného hledání, pouhým netečným přijetím cizích hodnot, norem, názorů a cílů (Šmahel, 2014).

Pokud budeme hovořit o identitě virtuální, bude pro naši potřebu stačit, že se jedná o identitu, kterou jedinec používá a pod kterou vystupuje na internetu. Pro

virtuální svět je typické, že jedna osoba může mít pro různá prostředí více virtuálních identit. Velmi často není identita pevně spojená s fyzickým tělem. Člověk na internetu nechce být sám sebou a naopak se snaží být někým jiným.

Totéž popisuje i Divínová (2005) dále. Virtuální identita se může shodovat se skutečnou identitou, ale také se od ní může značně lišit. Mnozí uživatelé si uvědomují, že nejsou ostatními viděni, a to je vede k experimentování se svou identitou. Není žádný problém, aby si uživatel změnil svůj věk, pohlaví, vzdělání, vzhled, nebo minulost. V reálu je experimentování s identitami obvyklé pouze v průběhu adolescence, na internetu je tato možnost prakticky neomezená.

Zkoumání virtuální identity se dlouhodobě věnuje také americká socioložka Sherry Turkle (1995, s. 9), která uvádí, že *„mnohost identit přímo souvisí s životem v postmoderní společnosti, kde stále více lidí zakouší identitu jako množství rolí, které mohou být různě kombinovány a sjednocovány“*. Dále popisuje internet jako významnou sociální laboratoř, kde se experimentuje s vytvářením a předěláváním vlastní identity.

Propojení virtuální a reálné identity našlo také řadu odpůrců, přičemž se většina názorů shoduje v tom, že tento přístup omezuje svobodu na internetu, která je jeho značnou předností. V poslední době zaznívá argument, že virtuální identita není jen jméno a obrázek, ke kterým je možno připojit reálné údaje. Je to opravdová identita se vším, co k ní patří. Virtuální identita je přirovnávána k osobnosti, která také není prezentována pouze jménem a vzhledem. Virtuální identita se stejně jako osobnost může vyvíjet a měnit se v čase. Některým uživatelům internetu trvalo poměrně dlouho, než si vytvořili takovou virtuální identitu, která se stala respektovanou v určité komunitě. Tento úsudek tedy vychází z toho, že virtuální identita člověka se neomezuje se jen na podobu avatara (Carmody, 2011, online).

2.5 Avatar jako virtuální podoba

Značnou roli v kyberprostoru hraje interakce mezi uživatelem a virtuálním prostředím a tak bylo nutné najít prostředek, který by takovou interakci umožnil. Ve virtuálním prostředí je zcela běžným druhem prezentace člověka přezdívka nebo jeho e-mailová adresa, to však není zcela dostatečné. Ve virtuálních světech, zejména těch herních, se proto začala vyvíjet nová forma sebeprezentace, která by uživatele lépe spojila s jeho virtuální identitou. Takovým prostředkem se stal avatar, který jako jeden z projevů

osobní identity ve virtuálním prostředí často bývá jediným spojením mezi reálnou a virtuální osobností.

Ve slovníku Oxford American large print Dictionary (2010) jsou uvedeny dva výklady pojmu avatar. První se váže k hinduistickému náboženství a je starý několik tisíc let. Původně se jím označovalo fyzické vtělení božské entity do lidské podoby na Zemi. Nejčastěji byl spojován s bohem Višnu, který v několika podobách (avátarech) sestupoval do našeho světa, aby zde obnovoval dobro. Pokud toto pojetí převedeme do virtuálního prostředí, můžeme boha nahradit členem jistého virtuálního světa. Právě ten se stává tím bohem převteleným do fyzické podoby, který avatara ovládá a skrze něj navazuje vztahy ve virtuálním světě. Současné technologie ještě neumožňují takový způsob interakce, aby šlo žít ve virtuálním světě doslova, ale je přinejmenším možné přenést do takového světa svou mysl, což mnohdy stačí k tomu, že člověk přestane vnímat reálný svět a je s avatarem plně propojen.

Druhý pojem se týká přímo virtuálních světů a je popisován jako obrázek nebo postava, která reprezentuje danou osobu v počítačové hře, internetovém fóru, atd. Z této definice je jasně patrné, že avatar přináší do virtuálních světů grafickou podobu skutečné identity. Samozřejmě, že se nemusí jednat o skutečnou podobu uživatele, jelikož ve virtuálním světě může avatar nabývat mnoho podob a disponovat různými vlastnostmi. Omezení je dáno pouze fantazií a prostředím virtuálního světa.

Ve virtuálních světech, jež se snaží simulovat reálný život, se avatar co nejvíce přibližuje své reálné předloze. Na sociálních sítích a dalších prostředcích virtuální prezentace má nejčastěji podobu reálné fotografie nebo obrázku, který reálného uživatele vystihuje. Reálná virtuální identita však není pouze ta, kdy se člověk prezentuje pod svým skutečným jménem a všemi reálnými údaji, ale zda i jeho projevy a chování korespondují s reálným světem. Ve společnosti převládá názor, že každá osoba jednající za svého avatara, je za něj zodpovědná. Taková úvaha je zcela legitimní. Může nastat i řada problémů, kdy byla například virtuální identita zcizena a reálná osoba nad ní ztratila kontrolu. V takových případech je následné dokazování složité a mnoho uživatelů se tak reálným virtuálním identitám brání (Klevjer, 2006, online).

3 RIZIKOVÉ JEVY V KYBERPROSTORU

S rozvojem informačních a komunikačních technologií se rizikové chování adolescentů přesunulo z reálného do virtuálního prostředí. Kyberprostor se stal nedílnou součástí našeho světa a mladá generace do něj přenesla i značnou část sociální komunikace. Kromě pozitiv, které kyberprostor nabízí, vytváří místo pro realizaci negativních jevů, které se projevují jako útoky proti ostatním uživatelům. Některé formy útoků mají pro oběť velmi vážné následky v podobě stresu, depresí, sociální úzkosti a dalších psychosomatických obtíží, může dojít k poklesu školního výkonu nebo záškoláctví. Za vznikem rizikového chování v kyberprostoru stojí nejrůznější faktory, které jsou nedílnou součástí socializace člověka a ovlivňují ho v běžném životě. Mezi nejčastěji vyskytované formy rizikového chování v kyberprostoru patří kyberšikana s jejími projevy, kybergrooming, kyberstalking, sexting, netholismus a další. Různé výzkumy naznačují, že mnohé projevy rizikového či agresivního chování v kyberprostoru mají úzkou souvislost s dalším rizikovým chováním v reálném světě. (Šmahaj, 2014)

3.1 Netholismus

Netholismus je vnímán jako poměrně nový druh závislostního chování na virtuálních drogách. Mezi ně řadíme zejména počítačové hry, sociální sítě, chatovací aplikace, internet, televizi. To samozřejmě neznamená, že každý, kdo aktivně a pravidelně využívá výše zmíněné prostředky, je netholik. Vymezení a definování závislosti související s internetem a sociálními sítěmi není totiž tak jednoznačné, jako definování závislosti v ostatních případech. V mnoha případech lidé tráví svůj čas v online prostředí kvůli účelům, které nevykazují závislostní chování. Tudíž ne každý člověk trávící mnoho svého času online, musí být nutně závislý.

Psychologové dokáží dlouhodobě a dobře definovat závislost na čemkoliv, na drogách, alkoholu, hracích automatech či internetu. Znaky závislosti jsou dle světové zdravotnické organizace WHO následující:

- silná touha nebo pocit puzení užívat látku;
- potíže v kontrole užívání látky, ať už jde o začátek, ukončení nebo množství látky;
- užívání látky k odstranění abstinčních příznaků;
- průkazná tolerance (vyžadování vyšších dávek látky, aby se dosáhlo účinků původně vyvolaných nižšími dávkami);

- postupné zanedbávání jiných potěšení a zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky a zvýšené množství času potřebného k získání nebo užívání látky;
- pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků. (Nešpor, 2000)

Pokud nahradíme termín návyková látka termínem návykový proces (behaviorální závislost), můžeme snadno pozorovat závislostní znaky netholismu - např. kontrolovat pravidelně statusy na sociální síti, kontrolovat mobilní telefon, nutkání zapnout počítač bez jasného cíle, neschopnost vymezit začátek a konec aktivit na internetu apod. (Kohout, Karchňák, 2016)

Dle Parsonse (2019) se závislostní chování na internetu obecně definuje jako nadměrné používání internetu, které s sebou přináší do života jedince psychologické, sociální, pracovní nebo školní komplikace. Tvrdí, že člověk se nestane závislým obecně na internetu, ale spíše na určitých internetových aplikacích, které rozděluje do tří základních kategorií - online hry, pornografické stránky a komunikační aplikace.

Závislostním chováním na internetu se zabývá Kimberly Young, která rozděluje toto chování do několika bodů:

- Závislost na počítači – neúměrné trávení času na počítači a sociálních sítích.
- Závislost na virtuálních vztazích – přednostní navazování vztahů ve virtuálním prostředí než v reálném životě, jedinec postupně ztrácí schopnost komunikovat v reálném světě.
- Závislost na virtuální sexualitě – časté navštěvování stránek se sexuální a pornografickou tematikou.
- Internetová kompulze – nutkavé trávení na internetu, hraní her, online nakupování, internetové sázení, sledování videí.
- Přetížení informacemi - nadměrné surfování nebo nadměrné hledání v databázích. (Vondráčková, 2009)

Teorie, které se zabývají klasifikací motivací a potřeb jsou různé, podstatný fakt je, že internet a média zpravidla nabízí možnost uspokojení více potřeb najednou. V případě závislosti či nadměrného užívání internetu však tyto motivy přináší také následky, kdy se jedinec stává sociálně izolovanějším a čelí negativním psychickým jevům. Následky jsou dvojího charakteru:

- a) pozitivní – jedinec zažívá pocity uvolnění, nebo se cítí dobře ze sounáležitosti k určité komunitě;
- b) negativní – v delším horizontu může docházet prohlubování sociální izolace (Blinka, 2015).

U závislostí na internetu je nutné pochopit, co jedince k užívání média vede a jaké potřeby se snaží uspokojit. Důvod, proč si jedinec vybírá určité médium, jeho náchylnost k mediálnímu účinku a jeho následný projev jsou dány kontextem, který shrnuje Blinka (2015) do tří určujících oblastí:

- a) charakteristiky jedince – pestrá škála osobních a osobnostních rysů jako je věk, pohlaví, intelekt, sebereflexe, houževnatost nebo impulzivita;
- b) sociální prostředí – rodiče a rodinné zázemí, sourozenci, škola a spolužáci, vrstevnické skupiny, nejbližší okolí celkově;
- c) sociální podmínky – vliv širší společnosti, obecné společenské a kulturní podmínky, ekonomická situace, míra liberalismu, vzdělávací systém, rozvoj mediálně-technologické infrastruktury, společenský konsenzus.

Závislost na internetu a jeho jednotlivých aplikacích může být pouze hypotetickým následkem užívání tohoto média, neboť všechny předchozí vlny zájmu o některé mediální účinky byly ve výsledku liché, nebo se s nimi společnost vyrovnala. Z jiného hlediska jsou účinky zcela evidentní. Nová média ovlivnila psychickou, fyzickou i sociální pohodu, kterou se snaží využít běžné sdělovací prostředky. Projevuje se zde i předpoklad technologického determinismu, že existuje kauzální vztah mezi používáním média a následným efektem (Blinka, 2015).

Setkáváme se zde s dvěma pojmy – závislost na internetu a nadměrné užívání internetu. V případě závislosti musí být splněna řada určitých kritérií, v případě nadměrného užívání jsou přítomna jen některá kritéria. Nadměrné užívání je v tomto ohledu širší pojem a závislost se týká až jedinců v krajním spektru nadměrného užívání. Aby se dalo užívání internetu označit za závislostní, uvádí Blinka (2015) devět kritérií, přičemž musí být splněno alespoň pět z nich:

1. míra, kdy se online činnosti stávají hlavním obsahem života jedince;
2. abstinenční příznaky, které se projevují podrážděností, úzkostí či depresí;
3. nutkání trávit na internetu stále více času;
4. ztráta zájmu o dřívější záliby;

5. ztráta kontroly nad aktivitami v online prostředí a neúspěšné pokusy o jejich omezení;
6. pokračování v nadměrných aktivitách v online prostředí bez ohledu na jasné negativní následky;
7. lhaní o skutečném rozsahu aktivit v online prostředí;
8. internet jako prostředek úniku od problémů a špatných nálad;
9. objektivní negativní následky v osobním, společenském nebo pracovním životě.

Příznaky a rizika netholismu popisují rovněž Kohout a Karchňák (2016):

- ztráta kontroly nad časem - brzké vstávání či naopak ponocování z důvodu potřeby být online, nedostatek spánku, nepravidelné stravování, špatná organizace času;
- psychické projevy - pocit prázdnoty, nervozita a neklid, pokud člověk není u počítače, poruchy paměti, zatajování informací o závislosti, počítač jako únik od osobních problémů;
- psychosociální projevy – zhoršení mezilidských vztahů, narušení vztahů s rodinou, ztráta dřívějších přátel, úzkost ve vztazích, problémy v komunikaci;
- projevy spojené se školou a prací – zhoršení prospěchu ve škole, zanedbávání výuky, méně vykonané práce.

V případě netholismu je možné dělit závislost na pasivní, což je třeba nadměrné sledování televize, a aktivní závislost, což může být právě závislost na internetu nebo hraní počítačových her. Dále je třeba rozlišit závislost psychickou a fyzickou. V případě psychické závislosti pociťuje člověk neodolatelnou touhu po stavu, který mu činnost přináší, zatímco při fyzické závislosti se po vysazení objeví abstinenční příznaky fyzického rázu. Psychická závislost tak často předchází závislosti fyzické. Vzhledem k tomu, že závislost na internetu je na rozdíl od většiny drog nechemická, mohli bychom se mylně domnívat, že se v takovém případě nedostavují fyzické příznaky. Ale i zde dochází k rozvoji množství psychických a fyzických symptomů, které snižují schopnost normálně fungovat v běžném každodenním životě. (Šmahel, 2003)

3.2 Kyberšikana

Kyberšikana se stala jedním z fenoménů současné doby, neustále se vyvíjí, prostupuje celou společností a zvláště pro adolescenty je tento jev velmi nebezpečný, jelikož si mnozí neuvědomují jeho následky. Kyberšikaně je věnována nepřetržitá pozornost široké veřejnosti, pedagogů, psychologů, sociologů nebo organizací zaměřujících se na ochranu práv a svobod jedince. Už ze samotného názvu kyberšikana je zjevné, že se jedná o specifický způsob šikany. Na rozdíl od klasické šikany, která se odehrává tváří v tvář, nabízí kyberšikana jiné, a mnohdy důmyslnější, nástroje k ubližování, čímž se mění celý charakter procesu šikanování. I přes značný zájem a bohatou osvětu zmíněných subjektů o problematiku kyberšikany však nejrůznější studie ve světě i v České republice naznačují, že se počty obětí napadených touto formou šikany nedaří snižovat. Tyto počty primárně souvisí s dynamickým rozvojem moderních komunikačních technologií.

Metodický pokyn MŠMT (2008, online) charakterizuje šikanu zcela výstižně, jako *„jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví obětí“.*

Nejčastěji uváděná specifikace šikany pochází od Olweuse (2004; In: Černá a kol., 2013) a sestává ze tří hlavních kategorií:

- jde o úmyslné agresivní jednání;
- toto jednání je opakované;
- mezi obětí a agresorem existuje mocenská nerovnováha

Toto jsou pouze základní atributy šikany, do úvahy je potřeba zahrnout i další skutečnost, například že oběť agresorovo jednání nijak nevyvolává, neprovokuje a k útokům dochází v prostředí, které nemůže oběť snadno opustit. (Černá a kol., 2013)

Kyberšikana byla v některých případech prezentována jako samostatný fenomén nezávislý na klasické šikaně a jako důsledek negativních aspektů moderních technologií. Podle většiny dostupných studií tomu tak ale není, tradiční šikana se z reálného světa přesunula do kyberprostoru. U obětí tradiční šikany je vyšší riziko kyberšikany a velký podíl agresorů je zároveň kyberagresory. Kyberšikana je tedy s tradiční šikanou spjata, sdílí její základní projevy a rysy. (Černá a kol., 2013)

Stejného názoru je i Vašutová (2010), která dává kyberšikanu do souvislosti s tradiční šikanou. V obou případech jde o vztahy mezi lidmi, obě formy jsou nežádoucí, perzistentní a zraňující. Obě formy šikanování jsou považovány za problém, který je nutno řešit.

Tabulka č. 1: Komparace tradiční šikany a kyberšikany

		Tradiční šikana	Kyberšikana
JAK	Způsob	Tváří v tvář.	Za použití ICT.
	Forma	Fyzická, verbální, sociální, ekonomická.	Nevyžádaná, zraňující, vyhrožující sdělení, pořizování a šíření záznamů aj.
	Prostředek	Fyzická zdatnost, verbální obratnost, orientace v sociálních vztazích.	Mobilní telefon, PC, internet (SMS, MMS, e-mail, IM, web, sociální sítě, PC hry).
KDE	Místo	Školní prostředí.	Kdekoli dosahu ICT.
		Nejbližší okolí.	Celý svět.
KDY	Čas	Před/v průběhu/po školním vyučování.	Kdykoli 24 hodin/7 dní v týdnu.
	Trvání	Opakovaná akce.	Jednorázový akt.
	Expozice	Jednorázově.	Opakovaně.
KDO	Identita aktérů	Vzájemná znalost.	Anonymita.
	Agresor	Fyzická/sociální převaha.	Pokročilá znalost ICT.
	Publikum	Pasivní přihlížejíci, omezený počet.	Aktivní šířitelé (stávají se agresory). Nekončící publikum (celý svět).
	Oběť	Fyzicky, sociálně slabší.	Kdokoli, příp.s menší znalostí ICT.
	Dospělí	Informování, zapojení, prevence i intervence.	Nedostatečná úroveň, nízká úroveň supervize.

Zdroj: Vašutová, 2010, s. 79

Definovat kyberšikanu není jednoduché. V publikacích věnujících se této problematice lze dohledat celou řadu vymezení tohoto negativního fenoménu. Společné pro všechny definice je to, že se jedná o způsob šikany v kyberprostoru, neboli virtuálním prostředí, za pomoci moderních komunikačních technologií, a týká se především dětí a dospívajících.

Pojem kyberšikana prvně použil kanadský profesor Bill Besley, který ji definoval následovně: *„Kyberšikana zahrnuje využívání informačních a komunikačních technologií, které podporují úmyslné a opakující se nepřátelské chování jednotlivce nebo skupiny, které vede k poškození ostatních“*. (Besley, 2008, online)

S obdobnou definicí přichází také Hinduja a Patchin, kteří definují kyberšikanu jako cílenou, opakovanou a zraňující činnost využívající počítač, mobilní telefon a jiné elektronické přístroje (Hinduja, Patchin, 2014, online). Uvádí i další synonyma, která se objevují spíše v zahraniční literatuře: cyber bullying, digital bullying, internet bullying, electronic bullying, cyber harassment a další.

V českém prostředí se kyberšikaně intenzivně věnuje Kamil Kopecký a Veronika Krejčí, kteří kyberšikanu popisují jako *„nebezpečné komunikační jevy realizované prostřednictvím informačních a komunikačních technologií (např. pomocí mobilních telefonů nebo služeb v rámci internetu), jež mají za následek ublížení nebo jiné poškození oběti. Toto ublížení či poškození může být jak záměrem útočnicka, tak důsledkem např. nevhodného vtípu, nedorozumění mezi obětí a útočnickem, nedomyšlením důsledků jednání ze strany útočnicka atd. Oběť je poškozována opakovaně, ať už původním útočnickem či osobami, které se do kyberšikany zapojí později. Kyberšikana je druhem psychické šikany.“* (Kopecký, Krejčí, 2010, online)

3.2.1 Projevy kyberšikany

Kyberšikana se může projevovat různým způsobem. Agresor může své kyberútoky realizovat dlouhodobě i krátkodobě, s rozdílnou intenzitou a s využitím nejrůznějších nástrojů. Útočník při napadání ostatních velmi často kombinuje více typů útoků. Projevy kyberšikany musí samozřejmě splňovat kritéria, která jsou nutná pro její identifikaci, a to opakovanost, záměrnost, mocenskou nerovnováhu a vnímané ublížení. (Černá a kol., 2013)

Specifické projevy kyberšikany, např. v rámci textových zpráv, sociálních sítí, chatů, veřejných internetových diskuzí, blogů nebo jiných webových stránek uvádí (Kopecký, Krejčí, 2010, online):

- Publikování ponižujících záznamů nebo fotografií. Po zveřejnění ponižujícího materiálu, jehož obsah nemusí být nutně pravdivý, jsou oběti vystaveny veřejnému posměchu nejen lidem ze svého okolí, ale komukoliv, kdo k takovým materiálům získá přístup.
- Ponižování a pomlouvání v rámci sociálních sítí, blogů nebo jiných webových stránek. Cílem takového jednání je snaha poškodit pověst oběti a narušit její vztahy tím, že o ní rozšiřuje nepravdivé informace, nebo ji ponižuje a uráží (veřejně kritizuje např. chování, vzhled nebo oblékání). Tímto projevem kyberšikany trpí nejen samotné děti, ale čím dál častěji se oběťmi stávají také učitelé. Žáci se tímto způsobem mstí třeba za špatný prospěch.
- Krádež identity, zneužití cizí identity ke kyberšikaně nebo dalšímu sociálně patologickému jednání. Útočník získá přístup k cizímu elektronickému účtu a ten následně zneužije ke kyberšikaně jejího majitele. Může manipulovat s jeho profilem, mazat kontakty a zprávy, rozesílat zprávy s nevhodným obsahem, nebo zneužít osobní a kontaktní údaje účtu.
- Ztrapňování pomocí falešných profilů. Útočník jménem oběti vytvoří falešnou osobní stránku nebo jiný elektronický účet, kde o oběti zveřejňuje nepravdivé informace, které ji mají poškodit.
- Zveřejňování cizích tajemství s cílem poškodit oběť, kdy má útočník k dispozici intimní či ztrapňující materiály o oběti, např. intimní fotografie, důvěrné informace apod. Tyto materiály mohou být následně zneužity k dalšímu jednání, jako je vydírání nebo další manipulace.
- Obtěžování je v tomto smyslu udáváno tak, že se útočník snaží vyvést oběť z rovnováhy opakovanými, a v převážné většině urážlivými či výhrůžnými telefonáty, prozváněním, nebo zasíláním zpráv, e-mailů, vzkazů na chatu či diskuzích. Jeho cílem je oběť neustále otravovat a tím jí znepříjemňovat život.

3.2.2 Formy kyberšikany

Specifické projevy kyberšikany se týkají případů, kdy je oběť zneužita a následně veřejně ponižována či dehonestována. Následující formy kyberšikany představují konkrétní a podrobnější jednání.

Kyberstalking

Kyberstalking je jednou z forem klasického obtěžování, liší se pouze způsobem kontaktu s obětí. Jedná se o sledování, slídění či pronásledování oběti a jejích blízkých prostřednictvím moderních komunikačních nástrojů a zahrnuje opakované, dlouhodobé a systematické zasílání výhružných zpráv, včetně vydírání. Agresor se může uchýlit i k pomlouvání oběti za účelem přerušeni či zničení jejích přátelských vztahů, nebo její reputace. Obětí se může stát bývalý partner, známá osobnost či objekt milostného zájmu kyberstalkera. Hranice mezi obtěžováním a pronásledováním není zcela jasná, možným indikátorem může být skutečnost, kdy se oběť začne obávat o svou bezpečnost a zdraví. Útočník neustále zdůrazňuje, že oběť zná, a také ví, co momentálně dělá. Oběť tak ztrácí pocit soukromí, jistoty a bezpečí. Pronásledování se často odvíjí i v osobním kontaktu. (Vašutová, 2010)

Rozpoznat stalkera nemusí být vůbec jednoduché a mnohdy se to ani nepodaří. Může se jevit jako společensky naprosto normální člověk, o kterém ani jeho nejužší okolí netuší, že obtěžuje jinou osobu prostřednictvím mobilního telefonu či internetu. Útočníky bývají převážně muži než ženy, z pohledu závažnosti jsou však považovány za problematičtější útočníky ženy. Je to dáno zejména jejich cílevědomostí a systematickostí. (Kopecký, 2013)

Happy slapping

Tato nová forma kyberšikany, pro kterou zatím neexistuje český ekvivalent a v překladu znamená „spokojené fackování“, se prvně objevila v jižní části Londýna u hiphopových teenagerů a v posledních letech se poměrně rozšířila. Primárním cílem není osobě fyzicky ublížit, ale spíše ji zesměšnit na internetu. Toto chování spočívá v útoku jedince nebo skupiny osob na nic netušící oběť, která je fyzicky napadena (zfackována – facka je v angličtině *slap*). Celý útok a následná reakce oběti (zděšení, překvapení, strach, údiv) je natáčena na mobilní telefon a video poté zveřejněno na internetu. Původně se jednalo o vytváření zábavných videí na způsob skryté kamery a tomu také odpovídal

náhodný výběr oběti. Tyto nevinné útoky již zdaleka nezahrnují pouhé fackování a mohou přerůst v opravdu závažné trestné činy. Existují případy, kdy ponižující video, respektive jeho zveřejnění vedlo až k sebevraždě oběti. Ve Velké Británii byl takový útok poprvé potrestán v roce 2008, kdy skupina mladíků ubila k smrti bezdomovce. (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013; srov. Černá a kol., 2013)

Podstatný vliv na takové jednání má dosah a možnosti sociálních sítí, dále rychlý nástup nudy u dětí (spoustu už viděly a slyšely). Právě nuda v této formě hraje významnou roli, mladiství vymýšlí stále nové způsoby zábavy, které budou zároveň víc šokovat. Dalším faktorem může být postupně se vytrácející empatie mezi lidmi, ale i jiný způsob výchovy a přístupu rodičů k dětem.

Webcam trolling

Pojem trolling popisuje skutečnost, během které se útočník snaží kontrolovat veškerou komunikaci a jednání s obětí. Jedná se zejména o zasílání zpráv, které mají obtěžující, útočný a provokující charakter. S rozvojem internetu a sociálních sítí se značná část trollingu přesunula do online prostředí a rozšířil se nový způsob útoků na oběti prostřednictvím webové kamery. Činnost internetových trollů má za cíl vyprovokovat ostatní uživatele internetu k emotivní odezvě za účelem osobního pobavení. V poslední době však tento fenomén prošel změnami a pro kybergroomery se stal způsobem, jak z oběti vylákat co nejvíce osobních, citlivých a intimních materiálů, např. aby se oběť před kamerou svlékla nebo plnila útočnickovy příkazy. Hlavním prostředkem je využití speciálního programu, který simuluje virtuální kameru a skrývá tak vlastní identitu útočníka. Pachatel si po celou dobu videohovoru nahrává záznam oběti, který pak může zneužít, např. vydíráním, vyhrožováním, kyberšikanou, stalkingem apod. K oklamání oběti použije podvržený videozáznam, kde většinou chybí zvuk a který zachycuje někoho úplně jiného. Oběť považuje tento záznam za reálný obraz z webkamery (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013).

Flaming

Jako flaming se označuje prudká krátkodobá hádka mezi dvěma nebo více uživateli v online prostředí. *Flame* znamená v angličtině plamen, jde tedy o plamennou výměnu názorů. Pokud se jedná o dlouhodobou hádku, hovoří se o komunikační válce tzv. „flame war“ (Černá a kol., 2013). Flaming zahrnuje použití útočného, vulgárního

a hrubého jazyka, urážek, ponižování, ztrapňování nebo výhrůžek. Taková komunikace probíhá ve veřejném virtuálním prostředí, např. v diskuzních fórech, chatech nebo v rámci hry. Ostatní účastníci komunikace buď takové jednání podporují (fandí mu), nebo se pokouší vzniklý spor urovnat. Flaming má charakter krátkodobé ojediné události mezi protagonisty, kteří jsou z hlediska sociální síly vyvážení. Je tedy otázkou, zda může být toto jednání chápáno jako šikana, která je ve své tradiční formě charakterizována opakováním a nepoměrem sil. Další podmínkou je záměr agresora oběť poškodit a ta musí takové jednání vnímat jako ubližující. (Vašutová, 2010)

Ostrakismus

Jedná se o formou sociálního vyloučení, při kterém je člověk ostatními ignorován nebo vyloučen z nějaké skupiny, do které by chtěl nebo měl patřit, a není mu znám důvod takového jednání. Ostrakismus nemusí být zásadně úmyslný a jeho projevy mohou být velmi slabé. I přesto lidé takový zážitek citelně vnímají a jsou jím ohroženi. Ostrakizace je tak pro oběť často velmi bolestná, ačkoliv postrádá přímý prvek agrese. Nejen na internetu, ale zvláště na něm je viditelné, kdo je či není součástí nějaké skupiny. (Černá a kol., 2013) Vyloučení může probíhat v prostředí online her, blogů, diskuzí nebo jiných komunikačních prostředí, může se také jednat o vyloučení ze skupiny přátel. Vyloučení člena z jakékoliv skupiny je považováno za nejtvrďší trest již od pravěké rodové společnosti a převážně u mladých lidí může být emoční důsledek vyloučení velmi značný. (Vašutová, 2010)

Nejčastějším projevem ostrakismu je odmítnutí komunikovat s druhým uživatelem. Sociální sítě nabízí prostředky, které umožňují druhého uživatele zablokovat, takže není možný další kontakt z jeho strany. Mírnějším projevem ostrakismu může být také nedostatečná reakce na sdílený příspěvek. Ostrakismus je tak dalším negativním jevem, ke kterému dochází v oblasti online sociálních interakcí. Většinou mu není věnována taková pozornost, přestože se s ním patrně setkal každý uživatel sociálních sítí.

3.3 Kybergrooming

V reálném světě se setkáváme a navazujeme kontakty s lidmi, kteří nám jsou sympatičtí, a straníme se těch, se kterými bychom se stýkat nechtěli. Stejný způsob praktikujeme i ve virtuálním světě, ve kterém se potkáváme s lidmi z celého světa, a to

i s takovými, se kterými bychom se s velkou pravděpodobností nikdy v reálném světě nestřetli. Informační a komunikační technologie vytvořily nový svět, ve kterém se děti mohou učit, rozvíjet své myšlení, získávat denně nové informace nebo hledat zábavu. Na druhé straně je takový svět místem, ve kterém se děti mohou stát obětí násilného chování, nebo se můžou stát iniciátory takového chování samy. Pro někoho se takový svět může stát útočištěm, pro druhého nepředstavitelnou hrozbou.

Rizikové seznamování v kyberprostoru nemusí být vždy bezpečné, obzvlášť pokud se jedná o seznamování dětí a adolescentů. Ti jsou nejvíce ohroženou skupinou a snadno se mohou stát terčem útoku online predátora – kybergroomera. Proces psychické manipulace je klíčovým prvkem k vydírání dítěte a hlavním prostředkem se stává jeho vlastní choulostivý materiál.

Kybergrooming představuje chování uživatelů ve virtuálním světě, které má za cíl vyvolat u oběti falešnou důvěru a po čase ji přimět k osobnímu setkání. Na něm pak dochází k vydírání, trýznění, sexuálnímu zneužívání nebo nucení k prostituci. (Kopecký, Szotkowski, Dobešová, 2021)

Podobnou charakteristiku uvádí Kožíšek a Písecký (2016), kteří popisují tento jev jako chování uživatelů internetu, jehož cílem je pomocí digitálních komunikačních prostředků vyvolat v jedinci pocit důvěry a prostřednictvím falešné identity ho zneužít nebo vylákat na osobní schůzku. Procesy manipulace pak shrnují do několika fází:

- **Vytvoření falešného účtu** – většina útočníků má několik identit, které střídají nebo využívají k tomu, aby potvrdili pravost jiného profilu. Tyto profily jsou často vzájemně provázané, čímž útočník vzbuzuje dojem, že má stejně staré přátele, nebo přátele se stejnými zálibami. Potencionální oběť snáze podlehne dojmu o pravosti profilu. Často se stává, že útočník vytvoří účet za účelem jednorázové akce a po splnění cíle jej smaže.
- **Tipování oběti** – útočník systematicky a selektivně prohlíží nejrůznější profily, stránky, blogy, diskuze, chatovací aplikace, fotky či inzeráty, kde snadno vytipuje osobu, kterou oslovuje pod konkrétní záminkou, jež je mu známa ze získaných údajů oběti:

„Ahoj, ty posloucháš stejnou kapelu jako já.“

„Neznáme se? Myslím, že už jsem tě ve městě párkrát potkal.“

„Krásný fotky, škoda že na nich není vidět víc.“

Někteří útočníci mohou cíleně oslovovat a navazovat kontakty s přáteli oběti a vytvářet tak dojem, že jsou z okruhu známých.

- **Vzbuzení důvěry** – jedná se o první a zásadní fázi jednání pachatele. Ten se staví do role empatické osoby, která dítěti rozumí, má podobné zájmy nebo problémy. Zpravidla se vydává za osobu stejné věkové kategorie. Svou oběť osloví většinou díky údajům, které sama zveřejnila na internetu. Ke vzbuzení důvěry může využít i motivaci prostřednictvím různých nabídek, slibů nebo odměn. Tyto nabídky jsou většinou velkorysé a nemají jasnou příčinu. Se vzbuzením důvěry získává i větší otevřenost dítěte, které po nějaké době může přistoupit na téma, se kterým by se přátelům z běžného života nesvěřilo. Tomu napomáhá právě pocit jisté anonymity. Pro dosažení snadnější manipulace používají kybergroomeři tzv. efekt zrcadlení (mirroring). V podstatě se jedná o napodobování chování, mluvy nebo sdílení stejných zájmů, které navodí pocit určité sounáležitosti.
- **Emoční závislost** – po navázání virtuálního vztahu a následné konverzaci může dojít ze strany oběti k emoční závislosti na útočnickovi. Zpravidla jde o kamarádský vztah, kdy se oběť svěří se svými problémy. Na základě sdílených informací, bez předešlého osobního kontaktu, může vzniknout vztah milostný. Děti mají silné tendence zamilovat se jen na základě vizuálních informací a často akceptují vztah na dálku. V tu chvíli dostává protistrana ohromnou zbraň, kterou ve většině případů využije.
- **Osobní setkání** – první schůzka útočnicka s obětí může být úplně nevinná, kde nemusí dojít ke zneužití oběti. Útočník zde může prohloubit navázaný vztah. Většinou si také sám určí místo, které dobře zná a ze kterého nemá oběť šanci uniknout a dovolat se pomoci. V této fázi se snaží u oběti snižovat zábrany v oblasti sexuality. Může docházet k tomu, že útočník dítěti nabídne různé erotické či pornografické materiály proto, aby vzbudil jeho zájem a snížil jeho stud.
- **Napadení, obtěžování nebo zneužití** – je poslední fáze kybergroomingu, která má pro oběť obrovské fyzické a zejména psychické následky. Pokud má útočník dostatek efektivních nástrojů pro manipulaci, může oběť donutit k opakovaným schůzkám, na kterých útoky pokračují. Většina obětí se s touto skutečností nikomu nesvěří. Jedinou možnou ochranou proti tomuto jednání je dostatečná prevence a důvěra mezi rodiči, dětmi a učiteli. (Kožíšek, Písecký 2016)

Charakteristika kybergroomera

Pro svou činnost bývají označováni jako agresori či predátoři, někdy bývají označováni za pedofily, kteří aktivně vyhledávají, shromažďují a sdílejí dětskou pornografii, přičemž se mohou dopustit i únosu vytipované oběti. Kybergroomeri převážně preferují věkovou skupinu dětí starších 13 let, přitahují je dospívající chlapci a dívky ve fázi puberty a adolescence. Většinou také čekají, až oběť dosáhne věkové hranice pohlavní dospělosti. Není výjimkou, že pachatel odloží osobní schůzku až do doby, kdy oběť dosáhne právní pohlavní dospělosti z obavy tvrdého trestu. Do té doby s obětí buduje pevnou pozici přítele. (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013)

Útočníci bývají obvykle lidé, kteří se ve vztahu s dětmi nebo dospívajícími cítí bezpečněji než s dospělými. Co se týče zastoupení podle společenského postavení nebo vzdělání, jde o heterogenní skupinu, ve které se vyskytují uživatelé s nízkým i vysokým sociálním statutem (učitelé, právníci, policisté). Z údajů, které zveřejnil portál Lidé.cz vyplynulo, že útočník je nejčastěji ve věku 17–34 let, středoškolák, zaměstnaný. U těchto lidí bylo zjištěno, že mají možnost být online po dobu celého dne. Nejčastěji udávaný věk útočníkem byl 16 let. Zajímavostí je, že většina odhalených útočníků nebyla v minulosti za takovéto jednání trestána (Kožíšek, Písecký, 2016)

Oběť kybergroomera

Postavení dítěte je vždy odvozeno od vztahu mezi dítětem a dospělým. Takový vztah byl a vždycky bude vztahem nerovným, založeným na zneužití moci dospělého.

Dítě jako terč útoku si pachatel volí z důvodu své vlastní sexuální preference nebo deviace, další stránkou může být nedostatek sociálních a životních zkušeností dítěte. Zároveň se může projevit potřeba moci a nadvlády nad zneužívanou osobou. U dětí je méně pravděpodobné, že budou schopny vyhodnotit nevhodné poznámky a narážky ze strany útočníka, proto se stávají snadnějším cílem pro útočníka. Obrovskou zbraní je samotné prostředí kyberprostoru, kde může pachatel pod rouškou anonymity kontaktovat nesčetné množství dětí. Anonymita a přístup k oběti z kteréhokoliv místa je tak násobně nebezpečná. (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013)

Mnohé zdroje uvádí, že nejvíce obětí je mezi dívkami. Poslední studie taková tvrzení zpochybňují a uvádí, že poměr je prakticky rovnoměrný. Nejčastějšími oběťmi jsou děti ve věku 11–17 let. (Kožíšek, Písecký, 2016)

Děti a mládež jsou k manipulaci náchylnější především proto, že dosud nemají plně rozvinuté sociální dovednosti a nemají dostatek životních zkušeností. Útočníci tuto skutečnost využívají i při výběru obětí. Charakteristiky nejčastějších případů obětí popisuje Kopecký (2018) následně:

- děti s nízkou sebeúctou nebo nedostatkem sebedůvěry, které lze snadněji citově či fyzicky izolovat;
- děti s emocionálními problémy;
- děti v nouzi, které většinou hledají náhradu za své rodiče a potřebují pomocnou ruku;
- děti naivní a důvěřivé, které jsou ochotné zapojit se do on-line konverzace s neznámými lidmi a obtížněji rozpoznávají rizikovou komunikaci;
- adolescenti, které zajímá lidská sexualita, a jsou ochotni o ní hovořit.

Základní pravidla obrany proti kybergroomingu pro děti a mládež představuje vzdělávací program národního pedagogického institutu (Gošová, 2011, online):

1. Nenechte se oklamat sliby virtuálních útočníků, kteří mohou slibovat lásku, vztah, dárky i peníze.
2. Všimněte si nesrovnalostí v komunikaci s vaším protějškem. Útočník může udávat různý věk, nebo měnit informace, které sdělil dříve.
3. Uvědomte si, z jakého důvodu by někdo chtěl udržet za každou cenu obsah komunikace nebo internetový vztah v tajnosti.
4. Vytyčte si své osobní hranice, které se týkají sexuálního styku.
5. Nesdílejte s jinými uživateli kyberprostoru materiály sexuální povahy.
6. Nesdělujte nikomu své osobní údaje ve virtuálním prostředí, nesdílejte s cizími lidmi své fotografie.
7. Nechoďte nikdy na osobní schůzku, pokud o ní rodiče nevědí. Uvědomte si, jak může být taková schůzka riskantní a co všechno se může stát.
8. Dejte si pozor na to, s kým a o čem se bavíte. Internetová komunikace vypadá jako anonymní, ale není. Nenechte, aby vás někdo nutil dělat něco, co nechcete.

Z výše uvedených informací je kybergrooming oprávněně považován za jeden z nejnebezpečnějších jevů v kyberprostoru, kterým jsou ohroženi především uživatelé dětského věku a adolescenti.

3.4 Sexting

Lidská sexualita je tématem, který byl do nedávné doby ve společnosti do jisté míry tabuizován. Otevřená diskuse o sexu v prostředí základních a středních škol u nás až do roku 1989 v podstatě neexistovala, sexuální výchova byla omezena na výklad o lidské hygieně, reprodukci a následné péči o dítě. V řadě škol probíhala sexuální výchova zásadně odděleně, dívky a chlapci dostávali odlišné informace a společná diskuse o problematice byla nemyslitelná. (Szotkowski, 2020)

S příchodem a rozšířením internetu došlo k poklesu produkce erotického materiálu a pornografie v tištěné nebo audiovizuální podobě, značná část se však přesunula do online prostředí. Vzniklo nepřeberné množství internetových stránek s erotickým obsahem, které se staly dostupné všem. Mladí a dospívající se k pornografii dostali přes běžný domácí počítač a měli v podstatě neomezený přístup k libovolnému obsahu. Se stále větším rozšířením internetu do domácností se kontakt dítěte s erotickým a pornografickým obsahem zvyšoval. Zpočátku byla role uživatelů především pasivní, ti byli téměř výhradně konzumenty erotického obsahu, nikoli jeho aktivními tvůrci. S příchodem chytrých telefonů, které jsou vybaveny možností fotografického nebo video záznamu, se role uživatelů proměnila. Stali se z nich tvůrci a šířitelé vlastních intimních materiálů. Postupně se tak objevil fenomén, který je nazýván sexting. (Szotkowski, 2020)

Počátek zájmu o sexuální chování na internetu je datován do druhé poloviny devadesátých let 20. století. S narůstajícím vývojem internetu a jeho platformou vznikala řada teorií věnovaná ovlivnění partnerského, intimního a sexuálního života internetem. V počátcích bylo šíření sexuálních aktivit omezené na výměnu sugestivních, erotických a sexuálních zpráv. Toto jednání byl nazýváno jako kybersex. V současné době, s vývojem veškerých elektronických zařízení, internetu a sociálních sítí, se tento fenomén dostal do zcela jiné dimenze. (Blinka, 2015)

Přestože je pojem sexting relativně mladý, některé zdroje uvádějí, že byl poprvé použit v tisku australského Sunday Telegraph Magazine v roce 2005. Vlastní název se skládá ze dvou anglických slov „sex“ a „texting“. Dnes již rozhodně patří mezi fenomény 21. století a je jedním z důsledků vzestupujícího rozvoje nových technologií, které přenesly většinu komunikace do prostředí sociálních sítí a chatů, a umožnily tak rozšířit komunikaci o obrazové materiály, jako jsou fotky a videa. (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013)

V odborné literatuře se objevuje řada definic, které se snaží podstatu sextingu vymežit. Kopecký (2015) popisuje sexting jako dobrovolné sdílení vlastních intimních materiálů (fotografií nebo videí). Novější formulaci sextingu představuje Kopecký (2021, s. 32) a charakterizuje jej jako „*elektronické rozesílání textových zpráv, vlastních fotografií či vlastního videa se sexuálním obsahem*“. Definice sextingu lze nalézt i v zahraničních zdrojích. Albury a Crawford (2012, s. 464) popisují sexting jako „*pořizování a přenos nahých nebo polonahých snímků prostřednictvím mobilního telefonu*“. Obsáhlejší definici uvádí Kays (2011, online), který sextingem nazývá „*posílání sexuálních zpráv, obrázků nebo videí prostřednictvím mobilního telefonu, ale také prostřednictvím e-mailu, chatu nebo jiných zařízení s podporou internetu*“. Jednu z novějších definic formuluje ve své studii Barbor (2017, online) a sextingem myslí „*odesílání, přijímání a přeposílání sexuálně explicitních zpráv nebo obrázků, především mezi mobilními telefony*“.

Propojení sextingu s kybergroomingem je zcela očividné. Sexting představuje relativně novodobý fenomén. V nejobecnější rovině můžeme říci, že označuje rozesílání, přijímání nebo zveřejňování sexuálně zabarvených zpráv, videí a fotek prostřednictvím různých elektronických zařízení. Pachatel za pomoci citlivých materiálů získá nad obětí převahu, může s ní manipulovat, vydírat ji a vytvářet psychický nátlak pod pohružkou jejich zveřejnění. Není výjimkou, kdy se takové materiály pomocí různých platforem dále šíří online prostředím, což mívá za následek ztrátu pověsti oběti. Motivací jedince k odeslání vlastních intimních materiálů bývá většinou reakce na přijatý sext (fotografie či video se sexuálním motivem). Toho jsou si pachatelé dobře vědomi a proto výměnu sextů sami iniciují (Szotkowski, Kopecký, Krejčí, 2013).

V souvislosti se sextingem se rovněž hovoří o pornografii ze msty (revenge porn), což označuje rozesílání sexuálně explicitního materiálu bez souhlasu zobrazené osoby za účelem jejího obtěžování, vydírání či ponižování, obvykle bývalým partnerem. V tomto případě bývá sexting podnětem či souvislostí se šikanou a kybershikanou. Mladí lidé si často neuvědomují značná rizika spjatá se zveřejněním sexuálního materiálu, který se následně může stát předmětem zneužívání, nátlaku, zesměšnění či kybershikany, ale také ohrožením v budoucích vztazích i zaměstnání. (Vaníčková et al., 2015)

Sexting se nejčastěji vyskytuje v životě dospívající mládeže jako způsob jednání, kdy mladí lidé, převážně prostřednictvím sdílených fotografií, chtějí zaujmout nebo rozvíjet svoje vztahy. Sexting je možné zařadit do dvou obsáhlejších kategorií, a to

dobrovolný nebo nátlakový. Dobrovolný sexting je forma sexuálních aktivit mladých a dospívajících, při které chtějí uspokojovat své sexuální touhy a zvědavost. Představuje také nekontaktní způsob sblížení mezi dvěma osobami. Opakem dobrovolného sextingu je nátlakový, případně vynucený sexting. (Hollá, 2016)

Hollá (2016) kromě výše uvedených typů diferencuje následující typy sextingu:

- **Konsenzuální sexting** – je takový, při kterém existuje mezi partnery vzájemný romantický a sexuální vztah. Partneři vzájemně sdílí intimní fotografie, videa nebo zprávy. Konsenzuální sexting je v éře internetu vnímán jako normální současná forma intimního a sexuálního vyjádření ve vztahu. Tento způsob tedy většina považuje za neškodnou součást experimentování a objevování sexuální identity.
- **Nátlakový sexting** – tato podoba sextingu je pravým opakem konsenzuálního, který je založen na dobrovolnosti. Jedná se tedy o sexting nedobrovolný, který může zahrnovat určitou míru obtěžování a nátlaku. Příkladem může být donucení jednoho z partnerů, aby mu druhý partner poslal intimní materiál. Partner, který jej pod nátlakem získal, jej dále využije pro vlastní potřebu, se kterou není druhý z partnerů ztotožněný. Tento nátlak nemusí pramenit pouze z partnerského soužití, může se projevit i od neznámé osoby. Nátlakové získání sextu může být zároveň výzvou pro druhou stranu k požadování stejného materiálu. Hlavním rizikem tohoto typu sextingu může být následné veřejné šíření materiálu se sexuálním obsahem.
- **Sexting jako touha po pozornosti** – dospívající se snaží upoutat pozornost vytvářením a následným šířením sexuálního materiálu. Stejně jako u nátlakového sextingu hrozí, že se k takovému materiálu dostane cizí osoba, která jej bude následně šířit dál.
- **Přitěžující sexting** – konsenzuální sexting, který probíhá mezi dvěma partnery, se může následně změnit na nátlakový až deviantní. Kromě šíření sexuálního materiálu může dojít k vydírání nebo šikanování.

Sexting lze bezesporu považovat za jedno z nejrizikovějších chování, jehož důsledky mohou být fatální. Na oběť je v některých případech činěn tak velký nátlak, který může končit dehonestací, sebepoškozením nebo sebevraždou. Mezi důvody, proč je sexting označován jako rizikový, patří:

- Po odeslání zprávy s choulostivým materiálem, zejména pak obrazovým, ztrácí původce jakoukoliv kontrolu nad jeho obsahem. Tento materiál se kdykoliv může objevit na internetu nebo jiném místě. Přestože protějšek ubezpečuje, že se materiál nikde nevyskytne, nelze tomuto sdělení stoprocentně věřit.
- Zasláný materiál může být kdykoliv zneužitý vůči původci. Sexting bývá propojen i s dalšími rizikovými jevy, jako je vyhrožování, vydírání či ponižování. Časté jsou situace, kdy se útočník nespokojí jednou zaslánou fotografií a vyžaduje zaslání dalších. Je velmi těžké odolat nátlaku ze strany útočníka převážně z důvodu možné dehonestace oběti v případě zveřejnění materiálu.
- Provozování sextingu s nezletilými osobami je obzvlášť závažné a mnohdy považováno jako šíření dětské pornografie, ohrožování mravní výchovy apod. O materiál se sexuální tematikou je na internetu značný zájem a je často vyhledáván.
- V případě úniku materiálu do veřejného prostoru je potřeba počítat s tím, že jeho životnost je obrovská a prakticky nejde smazat. Tyto materiály se šíří virálním způsobem a během několika hodin mohou být na desítkách stránek po celém světě. (Kožíšek, Písecký, 2016)

3.5 Obecná nebezpečí v kyberprostoru

Obecná nebezpečí v kyberprostoru se netýkají psychického násilí, jedná se většinou o útoky sloužící k prolomení hesel bankovních účtů, e-mailových adres, sociálních sítí a dalších systémů, nebo se může jednat o účelové ovlivňování uživatelů internetu v podobě smyšlených zpráv. Vybraná nebezpečí uvádí Kohout a Karchňák (2016):

Phishing

Jde o podvodnou techniku využívající informační a komunikační technologie za účelem získání citlivých údajů, hesel nebo třeba čísel kreditních karet. Princip podvodu spočívá ve věrohodném napodobení webové stránky konkrétní instituce, např. banky, a uživatel je nucen vyplnit své přihlašovací údaje. Odkazy na takové stránky jsou šířeny převážně e-mailem, kde je odkaz k následnému přihlášení. Uživatel už se však ocitá na stránce

podvodníka, která je prakticky k nerozeznání od stránky instituce uvedené v e-mailu. Zadáním přihlašovacích údajů do podvrženého formuláře předá uživatel tyto údaje útočnickovi k jeho prospěchu a využití. V poslední době se zprávy s phishingovým odkazem začaly šířit pomocí sociálních sítí, které využívají převážně mladí lidé. (Kohout, Karchňák, 2016)

Ne všechny způsoby phishingu vyžadují návštěvu falešné webové stránky. Další metodou je takzvaný Vishing (z anglického „voice phishing“ – telefonický phishing). Představuje podvodné praktiky telefonování nebo zanechání hlasových zpráv, které předstírají, že pocházejí od veřejně známých společností a jejich cílem je přimět jednotlivce k prozrazení osobních údajů, jako jsou bankovní údaje a čísla kreditních karet. Velmi častou praktikou je zaslání zprávy uživateli s vyjádřením, že došlo k problému s bankovním účtem a pobídkou, aby uživatel zavolał na určité číslo. Zde je následně vyzván ke sdělení čísla účtu a přihlašovacích údajů. (Voříšek, 2021, online)

Obrana proti phishingu

- Žádná instituce neřádá o přihlášení, změnu nebo obnovu přihlašovacích údajů e-mailem. Vložené odkazy neotvírejte, přílohy nestahujte.
- Buďte obezřetní, jaké programy a aplikace instalujete, některé z nich vyžadují přihlášení přes účet na sociální síti. Zadáním přihlašovacích údajů je předáváte třetí straně – možnému podvodníkovi.
- Buďte obezřetní při komunikaci s různými institucemi a sledujte, zda jste na správné webové stránce a komunikujete přes zabezpečené spojení.
- Pečlivě čtěte emailové adresy i domény. Podvodné stránky mají často jen drobné odchylky.
- Útoky vedené ze zahraničí se můžou projevit špatnou gramatikou v textu. (Kohout, Karchňák, 2016)

Pharming

Jedná se o profesionální kybernetickou podvodnou techniku, která obdobně jako Phishing, slouží k získávání citlivých údajů od obětí útoku. Je však mnohem nebezpečnější a sofistikovanější. Principem je napadení DNS (Domain name systém, neboli systém doménových jmen) a přepsání IP adresy (Internet Protocol, pomocí kterého spolu komunikují všechna zařízení v internetu). Tento útok způsobí

přesměrování klienta na falešné stránky instituce, většinou internetového bankovníctví, aniž by si toho uživatel všiml. Odhalit takový útok lze při zpozorování nestandardního chování internet bankingů, spočívající ve vyžadování nadbytečných údajů nebo uvedení jiné adresy v adresním řádku. Druhá forma pharmingu je založena na útoku proti počítači uživatele.

Obrana proti pharmingu

- U první popsané formy nemá uživatel mnoho prostředků k obraně, avšak DNS servery jsou samy o sobě velice dobře zabezpečené. Zdat jejich ochranu je složité i pro zkušeného útočníka a je málo pravděpodobné, že by došlo k útoku na DNS server, aniž by si toho správce všiml.
- U druhé formy útoku, který je pravděpodobnější, lze doporučit kvalitní, správně nastavený a pravidelně aktualizovaný antivirový program, firewall a internetový prohlížeč. (Kohout, Karchňák, 2016)

Hoax

Samotný název pochází ze stejného anglického slova a v překladu znamená falešná zpráva, poplašná zpráva, mystifikace či výmysl. V elektronické komunikaci se význam slova nikterak nemění. Jde o zprávu, která může varovat před výskytem počítačového viru, varovat před neexistujícím nebezpečím, vyvolávat strach, obavy, nedůvěru, šířit falešnou zprávu nebo falešnou radu, manipulovat s názory lidí, předstírat žádost o pomoc, nebo sloužit k pouhému pobavení. Ve zprávě se často klade důraz na další rozšíření zprávy ostatním uživatelům, čímž se většinou jako hoax identifikuje. Tyto nevyžádané informace obtěžují příjemce, přehlcují schránku i síť. Jedná se tedy o šíření poplašných, nebezpečných a zbytečných řetězových zpráv, kterým uživatelé často věří a jednají podle nich. Vzhledem k tomu, že je taková zpráva mnohokrát přeposlána, je prakticky nemožné dopátrat se jejich původce. (Kohout, Karchňák, 2016)

Škodlivost hoaxu

Odborníci a správci veřejných komunikačních sítí chápou hoax jako nebezpečný jev, kterému je nutno se bránit. Mezi důvody škodlivosti patří např.:

- Obtěžování příjemců – opakovaný příjem nevyžádaných zpráv je pro mnohé uživatele obtěžující.

- Nebezpečné rady – některé hoaxy poskytují nebezpečné rady, které uživatel slepě následuje a může tak dojít ke škodě nebo další nebezpečné situaci.
- Ztráta důvěryhodnosti – odesílatel nepravdivých zpráv značně ohrožuje svou důvěryhodnost nejen v osobním, ale také v profesním životě, zvláště pokud takové zprávy odesílá z pracovního e-mailu. V takovém případě může utrpět pověst příslušné firmy či organizace.
- Prozrazení důvěrných informací – pokud uživatel přeposílá hoax na spousty dalších adres, běžně ve zprávě ponechá adresy všech příjemců, které si mohou přečíst další uživatelé. Tímto způsobem se šíří obrovský seznam e-mailových adres mezi předem neurčité množství cizích lidí a zvyšuje se tím potenciál pro šíření dalších nevyžádaných zpráv a počítačových virů. V některých případech dokonce hoax žádá o vyplnění dalších údajů, jako je místo bydliště či rodné číslo, a odeslání takové zprávy na neznámou adresu. (Kohout, Karchňák, 2016)

3.6 Případy sextingu a kyberšikany

Hope Witsell (sexting)

Případ Hope, žákyně sedmé třídy z malého městečka na Floridě, je jedním z nejznámějších a zároveň nejtragičtějších případů sextingu. Ve třídě patřila k nejlepším a aktivním žákyním, měla hodně přátel. Aby upoutala pozornost Alexe Eargooda, chlapce, který se jí líbil, poslala mu na mobilní telefon svou nahou fotografii. Jedna z chlapcových spolužaček si v autobusu jeho mobil půjčila a našla v něm nahou fotku Hope. Tuto fotografii následně přeposlala dalším spolužákům a spolužačkám ze školy. Během několika hodin fotografie kolovala po okolních základních i středních školách.

Od té chvíle se stala terčem šikany, ať už to byl výsměch, urážky nebo hanlivá pojmenování jako „coura“ a „děvka“. Když se o šíření nahé fotografie dozvědělo vedení školy, byla na týden vyloučena (měla být vyloučena na začátku nového školního roku). Do svého deníku si napsala „tisíce lidí mě nenávidí“.

Na konci školního roku se Hope společně s dalšími spolužáky zúčastnila výročního setkání organizace FFA v Orlandu. Na této akci Hope oslovila skupina chlapců, kteří ji nutili k poslání své nahé fotografie a také aby se jim vyfotila na mobilní telefon. Jeden z chlapců byl obzvláště agresivní, několikrát volal na pokoj děvčat, kde

bydlela i Hope, a nutil ji k vyfocení svých prsou. Ta jeho obtěžování zprvu ignorovala, ale když nepřestávalo ani v noci, nakonec útočnickovi podlehla a mobilním telefonem se vyfotografovala. Telefon nechala za dveřmi, kde jej ráno objevili dospělí a spatřili její fotografii. Počátkem školního roku, po absolvování trestu týdenního vyloučení, se Hope vrátila do školy. Zde se dozvěděla, že již nebude moci zastupovat svou školu na další akci organizace FFA. O týden později byla v kavárně se svou kamarádkou, kde byla konfrontována skupinou chlapců s tím, že mají její nahou fotografii, plánují navštívit její školu a tam rozpoutat peklo. Pro Hope se situace stávala neúnosnou.

O tom, co se dělo dál, se vedou spory. V pátek 11. září 2009 se měla setkat se školní sociální pracovníci. Někteří zaměstnanci školy si totiž všimli, že Hope měla na nohou řezné rány, které mohly být důkazem sebepoškození. Sociální pracovnice ve své kanceláři s Hope nějakou dobu hovořila a nakonec společně uzavřely tzv. „no-harm contract“ čili smlouvu o neublížení si. Podle této smlouvy Hope souhlasila s tím, že jakmile by pocítila potřebu si ublížit, řekne to někomu dospělému. Následně tuto dohodu podepsaly (smlouva byla po smrti Hope nalezena v koši její ložnice). Rodiče Hope později vypověděli, že jim nikdo ze školy neřekl, že by si jejich dcera chtěla ublížit. V sobotu 12. září 2009 večer měla Hope telefonát s nějakým chlapcem. Následně ji matka kontrolovala ve svém pokoji, Hope ležela na posteli a psala si deník. O hodinu později ji matka šla uložit, našla ji však oběšenou.

Její poslední záznam z deníku obsahoval tato slova: „Jsem rozhodnuta. Cítím to v žaludku. Zkusím se oběsit. Doufám, že se mi to podaří.“ (Kopecký, 2011, online)

Jaroslav Pulpán (sexting)

Samotný spis Pulpána čítá přes 11500 stran, už z toho je zřejmé, že se jednalo kauzu velkého rozsahu. Tento sexuální predátor zneužil více než 160 dívek ve věkovém rozmezí 7-24 let. Ke své komunikaci nejvíce využíval sociální síť Facebook nebo komunikační aplikaci ICQ, kde měl několik smyšlených profilů. Nejčastěji se vydával za nezletilou dívku, aby mohl snadněji navázat kontakt. Z dívek většinou pod nátlakem vyžadoval erotické fotografie a následně je nutil k různým sexuálním praktikám. Když mu dívky fotografie poslaly, začal jim vyhrožovat, že je zveřejní a chtěl po nich další pornografický materiál. Některé oběti pak před webkamerou masturbovaly a močily. Jeho oběti byly převážně ve věku 10-12 let, soudní znalci přesto neshledali žádnou sexuální disfunkci. Velmi důležitou roli v jeho chování hrála osobní nevyzrálost

a závislost na internetové pornografii. Policie našla v jeho počítači téměř 100 tisíc fotografií a 1500 videí s dětskou pornografií. Soudce k věci podotkl, že takto rozsáhlou trestnou činností sexuálního charakteru zatím neviděl a neřešil. Za svůj čin si Pulpán vyslechl rozsudek 6,5 roku nepodmíněně. (Vanžura 2018; In: Kopecký, Szotkowski, Dobešová, 2021)

Megan Meier (kyberšikana)

Případ třináctileté americké dívky Megan Taylor Meier z Dardenne Prairie v Missouri se v roce 2006 dostal do povědomí mnoha lidí. Megan trpěla poruchou pozornosti a kvůli své nadváze také depresemi. Již ve 3. ročníku začala mluvit o sebevraždě, proto s ní rodiče navštívili terapeuta a následně jí přihlásili na katolickou školu. Stala se členkou volejbalového týmu a podařilo se jí podstatně zhubnout. V tomto období plném změn se rozešla se svou dlouholetou nejlepší kamarádkou Sarah Drew, se kterou si již delší dobu nerozuměla. Přesto Megan působila šťastným dojmem.

Zvrat nastal po tom, co Megan uprosila svou matku, aby si mohla založit účet na sociální síti MySpace. Zde ji oslovil šestnáctiletý Josh Evans, kterého nikdy v životě nepotkala. Megan se na fotce velmi líbil, a tak si ho přidala mezi přátele. Jejich komunikace trvala několik týdnů, během kterých se Megan do Joshe zamilovala. Jejich vzájemná komunikace se ale náhle změnila. Nejprve jí zaslal zprávu, že už nechce být její přítel a v další zprávě ji nazval nejodpornějším stvořením na světě. Megan to citelně zasáhlo a matka jí zakázala dál Joshe kontaktovat. Ta však její zákaz ignorovala a snažila se zjistit, co se přihodilo. Poslední věta v jejich vzájemné konverzaci byla: „Svět by byl bez tebe daleko lepší!“. Matka byla velmi rozzlobená, že dcera nerespektovala její zákaz. „Ty jsi moje máma! Máš být na mé straně!“ řekla jí Megan. O několik minut později našli rodiče Megan oběšenou ve skříni.

Šest týdnů po sebevraždě přišli policisté za rodiči Megan s šokující zprávou. Za identitou Joshe Evanse se skrývala padesátiletá Lori Drew, matka Meganiny bývalé kamarádky Sarah. Ta se nedokázala smířit s tím, že se Megan přestala se Sarah kamarádit a rozhodla se, že ji bude virtuálně deparovat. Lori Drew na celou situaci u soudu reagovala pouze tak, že se z její strany jednalo o nevinný žert a nemohla vědět, že se Megan zhroutí kvůli smyšlenému klukovi. (Kopecký, 2011, online)

4 PREVENCE RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ V KYBERPROSTORU

Dnešní mladí lidé žijí ve světě, kde se prolíná skutečná a virtuální realita. To ovšem neznamená, že se nemusí učit, jak se v takovém světě mají bezpečně pohybovat a orientovat. Preventivní programy by se měly zaměřit na změnu způsobu života, kterou s sebou přináší nové technologie. K tomu by měla pomoci specifická primární prevence.

Primární prevence obsahuje řadu faktorů, které na jedince působí. V případě dětí a mládeže se jedná především o školu a rodinu, kde je možné ovlivnit způsob výchovy a vzdělávání, volnočasové aktivity, společně trávený čas i práci s hodnotami. U rizikových jevů v kyberprostoru je primární prevence cílena na dosud nezasazenou populaci, tedy děti a mládež. Nejsilnějším článkem primární prevence je bezesporu rodina. (Bělík, Hoferková, 2016)

V České republice je téma prevence rizikového chování spojené s využíváním informačních a komunikačních technologií dlouho diskutovaným tématem. Existuje množství programů, které realizují státní i soukromé instituce. V oblasti bezpečného chování na internetu je koordinátorem prevence kriminality Ministerstvo vnitra ČR a v oblasti prevence rizikového chování Ministerstvo školství ČR.

Ideálním způsobem, jak dosáhnout pozitivní výsledek prevence je kombinace přímé edukace ohrožených skupin a osob, které s těmito skupinami pracují, s mediálními kampaněmi. Přímé šíření informací o sociálně-patologickém chování v kyberprostoru je základním funkčním nástrojem prevence.

Dalším funkčním nástrojem je poskytnutí alternativ k rizikovému chování formou volnočasových aktivit, předkládání pozitivních vzorů chování rodičů, vrstevníků a učitelů. (Kohout, Karchňák 2016)

S ohledem na vzrůstající využívání nových technologií dětmi a mládeží je třeba konstatovat, že prevence zaměřená na online násilí skupiny není u vybrané cílové skupiny v současné době dostatečná. Přijetí a rozvoj preventivní strategie je zcela zásadní a měla by být součástí Národního akčního plánu prevence násilí na dětech.

Prevence na úrovni školy a pedagogů

Většina průzkumů ukazuje, že rizikové chování adolescentů souvisí se školou a jejím prostředím. Proto může být pedagog první osobou, která takové chování zpozoruje. Účinným způsobem, jak rizikovému chování zabránit, je vytvoření dlouhodobého plánu

a preventivních programů. Prevence je představována zejména aktivitami výchovného poradce a školního metodika prevence, který nese odpovědnost za tvorbu minimálního preventivního programu školy. Každá škola by zároveň měla aktivně spolupracovat s externími subjekty, jako jsou pedagogicko-psychologické poradny, speciální pedagogická centra a střediska výchovné péče. (Hoferková, Bělík, 2016)

Hlavním a konečným cílem školské prevence je, abychom v maximální možné míře předcházeli vzniku rizika u dětí a dospívajících a současně redukovali důsledky spojené s konkrétními projevy rizikového chování. V centru pozornosti stojí úkol zamezit u co největšího počtu dětí tomu, aby se u nich výraznější projevy rizikového chování vůbec objevily. Ne u všech jedinců se však toto daří splnit a z různých důvodů to ani není reálné, tak jako není reálné zcela odstranit ekonomické nebo etnické rozdíly, špatné rodinné zázemí, nevhodný způsob výchovy, různou míru dispozice k určitým typům duševních poruch a onemocnění. (Miovský a kol., 2015)

Vaničková a kol. (2015) představují další doporučené způsoby primární prevence:

- technické zajištění online bezpečnosti pro žáky;
- školní předpisy s deklarací nepřijatelnosti elektronického násilí, včetně postihu;
- integrace tématu do školního vzdělávacího programu;
- spolupráce s provozovateli online služeb;
- tvorba sociálního klimatu školy, participace žáků;
- pravidelné monitorování vztahů v každé třídě;
- vzdělávání a spolupráce s rodiči;
- vytváření seminářů upozorňujících na problematiku internetu;
- vzdělávání pedagogických pracovníků v dané problematice;
- zavedení funkce metodika pro oblast online bezpečnosti a prevence;
- školní strategie pro rozvoj bezpečnosti a kompetencí žáků v kyberprostoru.

V dnešní době je možné na školách najít výchovného poradce, do výuky jsou dále zařazeny hodiny informatiky, kde se žáci setkávají s internetem a sociálními sítěmi. Na školních počítačích jsou instalovány ochranné softwary, které zabraňují pronikání virů a dalších škodlivých aplikací z prostředí internetu nebo od samotných žáků. Prevenci rizikového chování nalezneme i v minimálních preventivních programech. Přesto se na některých školách najdou nedostatky i v tomto směru. Je důležité

pravidelně vzdělávat pedagogy v oblasti rizik internetu a moderních technologií. Důležitým bodem v oblasti prevence je dostatečné zapojení rodičů žáku, kde jsou v českém školství poměrně velké rezervy.

Prevence na úrovni rodiny a dítěte

Stejně jako rodiče učí své děti zodpovědnému a bezpečnému chování v reálném životě, měli by se stejným úsilím připravit své děti na možné nebezpečí v kyberprostoru. Vzhledem k neustálému vývoji moderních technologií však rodiče za svými dětmi zaostávají. Jsou to ale právě rodiče, kteří umožňují svým dětem používat elektronická zařízení nebo internet. Jak by měli rodiče postupovat, aby děti nebyly vystaveny rizikům kyberprostoru, není jednoduché. Zakazování nebo omezování internetu by mohlo vést k jejich sociálnímu vyloučení, neboť děti i dospívající vnímají online prostředí jako místo, kde navazují a utvrzují své vztahy. (Ševčíková a kol., 2014)

Základem primární prevence je bezpečné rodinné zázemí, důvěra mezi rodiči a dítětem, častá vzájemná komunikace, zájem o dítě, jeho záliby a kamarády v reálném i online prostředí. Doporučení primární prevence na úrovni rodiny představuje Vaničková a kol. (2015):

- dostatečná informovanost rodičů o online bezpečnosti;
- zájem rodičů o dítě, jeho zájmy, potřeby a kamarády, ale také o jeho aktivity v online prostředí;
- seznámení dítěte s fungováním sociálních sítí, internetu a dalšími médii včetně možných rizik;
- nastavení pravidel pro užívání sociálních sítí, internetu a dalších médií v rodině;
- monitoring času stráveného dítětem v online prostředí a jeho případná korekce;
- instalace softwarových nástrojů bezpečnosti na zařízeních využívaných dítětem, nástroje rodičovské kontroly umožňující filtraci obsahu;
- edukace dítěte v nastavování soukromí, ochraně osobních údajů a dat, rizikových jevech v kyberprostoru;
- přehled o vztazích dítěte ve škole a vrstevnických skupinách;
- bezpečná komunikace s dítětem na téma vztahů, sexuality a pornografie v reálném i virtuálním světě.

Prevence na úrovni komunity

Prevence v komunitě znamená především aktivní účast členů komunity při předcházení rizikového chování a zapojení všech dostupných prostředků, které může komunita využít. Cílová skupina prevence v komunitě je rozdělena na primární a sekundární. Primární cílová skupina je ta, u které je požadavek rizikovému chování předejít. Jsou to tedy děti a dospívající, kteří jsou potencionálními oběťmi či nositeli rizikového chování. Sekundární cílová skupina je taková, která ovlivňuje primární cílovou skupinu. Jsou to především rodiče, pedagogové, sociální pracovníci nebo osobnosti veřejného života. Realizátor prevence koordinuje veškeré aktivity v komunitě, spolupracuje s místními organizacemi, vyhledává finanční, materiální a lidské zdroje. (Miovský a kol., 2015)

Základní cíle prevence v komunitě zahrnuje (srov. s Miovský a kol., Vaníčková a kol., 2015):

- nabídka vzdělávacích aktivit;
- nabídka volnočasových aktivit a specifických aktivit pro děti a rodiny s dětmi v rizikových situacích;
- poskytování objektivních informací o problematice v dané lokalitě;
- posilování schopnosti členů komunity přebírat odpovědnost za své jednání a postarat se o své rizikové členy;
- rozvoj a podpora projektů prevence rizikového chování včetně elektronického násilí;
- rozvoj služeb směřujících k účinné pomoci ohroženým uživatelům;
- iniciování a podporování komunikace a spolupráce mezi komunitou a místními organizacemi.

Prevence na úrovni státu

Koordinaci prevence rizikového chování v České republice zajišťují orgány na různých úrovních. Primárně jde o ministerstva a organizace, které byly ministerstvy zřízeny. Na úrovni státu se prevence rizikového chování řídí řadou strategických dokumentů. Mezi preventivní opatření ze strany státu patří:

- legislativní opatření;
- integrace problematiky do vzdělávacích programů a metodických pokynů MŠMT pro školská zařízení;

- rozvoj školní strategie bezpečnosti v oblasti ICT a internetu;
- rozvoj studijních oborů a pracovních pozic spojených s kybernetickou bezpečností a prevencí;
- integrace tématu do odborné přípravy profesionálů;
- společenský a politický tlak na provozovatele online služeb, který bude směřovat k rozvoji specifických pravidel pro dětské uživatele a zvýšenou ochranu jejich osobních údajů a citlivých dat. (Vaníčková a kol., 2015)

Vybrané projekty a organizace v oblasti prevence

Se zvyšujícím se vlivem internetu a sociálních sítí stále roste i počet organizací, které se věnují prevenci rizikového chování v kyberprostoru. Děti a mladí lidé se většinou nebudou aktivně zajímat o to, čemu se na internetu vyvarovat. V tomto případě je důležitá intervence ze strany rodičů a školy, která pořádá různé přednášky a besedy o bezpečném chování v online prostředí. Je důležité s dětmi pravidelně komunikovat, sdělovat jim, jaké rizikové jevy se v online prostředí vyskytují a jak se zachovat, pokud by se s takovými jevy setkaly.

Níže jsou uvedeny vybrané projekty a organizace, které se zaměřují na odhalování, prevenci, vzdělávání a poradenství v oblasti rizikových jevů v kyberprostoru.

E-bezpečí (www.e-bezpeci.cz) – celorepublikový certifikovaný projekt zaměřený na prevenci, vzdělávání, intervenci, osvětu a výzkumy spojené s rizikovým chováním na internetu. Tento projekt je realizován Centrem prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého. Přednášky představují jak konkrétní nebezpečné jevy na základě skutečných kauz, tak možnosti prevence a obrany proti útočníkům. Projekt je dále zaměřen na rizikovou komunikaci v online prostředí.

Linka bezpečí (www.linkabezpeci.cz) – poskytuje kvalitní a snadno dostupnou pomoc dětem, studentům a všem, kteří jednají v jejich zájmu. Snaží se pomáhat s řešením těžkých životních situací, problémů a starostí. Dále poskytuje telefonickou nebo e-mailovou krizovou intervenci a poradenství pro klienty z celé České republiky. Linka bezpečí je akreditována jako součást systému sociálně-právní ochrany dětí v České republice, zároveň je členem celosvětové asociace dětských linek důvěry Child Helpline International.

Stop online (www.stoponline.cz) – kontaktní centrum, které je určeno k hlášení nezákonného obsahu na internetu a minimalizování materiálů, které zobrazují dětskou nahotu a zneužívání dětí, kybergrooming nebo šíření dětské pornografie. Velmi důležitým aspektem linky Stop online je efektivní spolupráce s Policií České republiky a zapojení do mezinárodní sítě INHOPE, která sdružuje linky pro hlášení obsahu se sexuálně zneužívanými dětmi po celém světě.

Internetem bezpečně (www.internetembezpecne.cz) - projekt si formou různorodých vzdělávacích aktivit klade za cíl zvýšit povědomí uživatelů o rizicích v internetovém prostředí. Reaguje na nová bezpečnostní rizika v online prostředí, o kterých informuje na svých webových stránkách a vzdělávacích akcích. Projekt používá nové výukové metody, trendy a interaktivní přístupy v rámci svých vzdělávacích akcí. Obsahem vzdělávacích aktivit jsou praktické ukázky kybernetických hrozeb společně s konkrétními návody, jak se chránit. Mezi hlavní cílové skupiny projektu patří děti a mládež, rodiče, handicapovaní, pedagogové, specialisté v oblasti prevence, zaměstnanci OSPOD, pracovníci bezpečnostních složek a další.

Národní centrum bezpečnějšího internetu (www.ncbi.cz) – je nevládní neziskové sdružení, které provádí osvětu a přispívá k bezpečnějšímu užívání online technologií a vzdělávání v této oblasti. Dále pořádá semináře, školení, konference a přednášky na téma bezpečného užívání internetu a prevenci internetové kriminality. K tomu využívá svých zkušeností z realizace řady národních a mezinárodních projektů. V současné době je realizován projekt **eSafety Label+** na podporu bezpečnosti školního IT prostředí a projekt **DS4Y**, který nabízí kurz digitálních dovedností pro pracovníky s mládeží ze znevýhodněných skupin.

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

Empirická část diplomové práce je zaměřena na zjištění, jaké je povědomí studentů středních škol o rizikových jevech v kyberprostoru a jaké jsou jejich vlastní zkušenosti s různými formami rizikového chování v kyberprostoru. S rizikovým jednáním se nejčastěji setkávají žáci základních a středních škol, kde většina z nich aktivně využívá internet a sociální sítě. Výzkumné šetření je provedeno kvantitativní metodou a je zaměřeno na studenty a studentky středních škol.

5.1 Výzkumný problém a výzkumný cíl

Existuje celá řada výzkumů zaměřujících se na výskyt rizikových jevů a rizikového chování v kyberprostoru, podle kterých můžeme sledovat určitý vývoj a porovnat výsledky jednotlivých výzkumů. Pro účely výzkumného šetření můžeme využít zveřejněné výsledky české části Evropské studie ESPAD 2019 o alkoholu a jiných drogách. ESPAD je největší celoevropskou studií zaměřenou na zjištění rozsahu užívání legálních a nelegálních návykových látek u šestnáctiletých studentů. V Česku se do studie v roce 2019 zapojilo téměř 3000 respondentů. V uvedeném výzkumu je mimo jiné podrobně sledováno trávení času na internetu, a to především hraní her na počítači, tabletu, mobilním telefonu, konzoli nebo jiném elektronickém zařízení, a trávení času na sociálních sítích. Z výsledků studií ESPAD se od roku 2003 do posledního výzkumu v roce 2019 výrazně zvýšil podíl dospívajících, kteří tráví volný čas surfováním na internetu a sociálních sítích.

Jedním z rizikových jevů, který se v kyberprostoru vyskytuje, je netholismus, neboli závislost na virtuálních drogách, kam řadíme zejména počítačové hry, sociální sítě, chatovací aplikace nebo internetové služby. První obsáhlejší vědeckou práci na toto téma zveřejnila v roce 1989 Margaret Shotton, kdy ve své studii sledovala závislost jedinců na počítači. V roce 1995 se zmínil americký psychiatr Ivan Goldberg o nové duševní poruše, kterou nazval „závislost na internetu“. O rok později popsala podrobněji fenomén závislostního chování na internetu americká klinická psycholožka Kymberly Sue Young. (Kalina, 2015)

Mezi projekty, které se věnují rizikovému chování dospívajících v online prostředí, jsou výzkumy EU Kids online I (2010) a EU Kids online II (2020). Výsledky průzkumu EU KIDS z 19 zemí Evropy mapuje praktiky, rizika a příležitosti

v prostředí internetu. Z nich vyplývá, že čas, který děti tráví každý den online, se v některých zemích v porovnání s rokem 2010 téměř zdvojnásobil, spousta z nich však zatím nemá potřebné informace ohledně online bezpečnosti od rodičů, učitelů nebo kamarádů. Pokud však mají děti negativní zkušenosti v online prostředí, většinou se svěří rodičům nebo kamarádům, a jen zřídka učitelům nebo profesionálům.

Dalším opěrným bodem může být využití výzkumů Nebezpečí internetové komunikace III. a IV., které byly realizovány v rámci projektu E-bezpečí (od roku 2010 garantovaným odborným pracovištěm Centrem prevence rizikové virtuální komunikace Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci) a zaměřují se na výskyt rizikového chování mládeže, které je spojené s informačními a komunikačními technologiemi. Mezi monitorované jevy výzkumů patří:

- **kyberšikana** a její formy v závislosti na vybraných komunikačních prostředích;
- navazování virtuálních kontaktů, komunikace s neznámými lidmi a osobní schůzky s nimi, **kybergrooming**;
- **sexting** ve formě veřejného sdílení intimních materiálů v prostředí internetu a formě poskytnutí intimního materiálu na vyžádání jiné osoby;
- **sdílení osobních údajů** v prostředí internetu;
- další související jevy.

Za zmínku stojí také projekt ISRD-3, který je založen na self-reportovém šetření a věnuje se delikventnímu jednání mládeže. Oproti předchozím projektům, tedy ISRD-1 a ISRD-2, je rozšířen o otázku týkající se kyberšikany, jako nového typu viktimizace, respektive typu šikany přesunutého do virtuální reality s využitím moderních technologií.

Poslední část výzkumného šetření je zaměřena na fenomén sextingu, neboť se v posledních letech stále více stává součástí kyberšikany, kybergroomingu, kyberstalkingu a dalších souvisejících rizikových jevů, které se v kyberprostoru vyskytují. Výzkumů, které se orientují na problematiku sextingu je celá řada, v českém prostředí se tomuto fenoménu pravidelně věnuje např. Kopecký, Szotkowski a Dobešová v projektu E-bezpečí. Výsledky výzkumů, které plynule navazují na výzkumy Nebezpečí internetové komunikace I-IV realizované na území České republiky od roku 2010, potvrzují vzrůstající tendenci rizikového sexuálního jednání v online prostředí.

Základem pro výzkumné šetření je potřeba stanovit výzkumný problém. Správná formulace výzkumného problému pomáhá definovat cíl výzkumu, na jehož základě jsou formulovány hypotézy. Definování cíle výzkumného projektu do značné míry určuje i typ výzkumné metody, která bude použita. (Olecká, Ivanová, 2010)

Při vlastní formulaci výzkumného problému je vhodné respektovat následující doporučení, které uvádí Chráska (2016):

- Problém by měl být formulován zcela konkrétně, jednoznačně a pokud možno v tázací formě.
- Problém musí implikovat možnost empirického ověření. Problémy, které nejsou empiricky ověřitelné, nelze ve vědeckém výzkumu zkoumat.
- Problém by měl vyjadřovat vztah mezi dvěma nebo více proměnnými.

Výzkumný problém této práce je následující: **Jaké mají povědomí a zkušenosti studenti středních škol s vybranými rizikovými jevy v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví?** Pro zodpovězení výzkumného problému je potřeba definovat cíl výzkumného šetření.

Při vymezení výzkumného cíle je potřeba dbát především na to, aby nebyl příliš obecný a byl tedy dostatečně konkrétní. Zároveň musí být měřitelný, přiměřený a dosažitelný. Cíl výzkumu musí reflektovat výzkumný problém. Při stanovení cíle výzkumu je třeba si dále pokládat otázky, jaký přínos může výzkum mít. (Olecká, Ivanová, 2010)

Hlavním cílem výzkumného šetření je pomocí dotazníkového šetření zjistit, **jaké mají povědomí a zkušenosti současní studenti středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví.** Vzhledem k tomu, že je výzkumné šetření vymezeno na období studia středoškoláků, byli z důvodu větší objektivity osloveni pouze studenti posledních ročníků.

Je-li stanoven cíl výzkumu závěrečné práce, následuje v případě kvantitativního výzkumného přístupu stanovení hypotéz.

5.2 Hypotézy

K výzkumnému problému a cíli výzkumného šetření je potřeba stanovit a jasně formulovat hypotézy. Hypotéza je výpověď nebo vědecký předpoklad, který je formulován tak, aby jej bylo možné potvrdit nebo vyvrátit. Hypotéza musí být

podložena a slučitelná s celou řadou faktů, kterých se týká a které vytyčují další směr výzkumu. Hypotéza vyjadřuje vztah mezi dvěma proměnnými, takže musí být vždy formulována jako tvrzení o rozdílech, vztazích nebo následcích. Základní podmínkou hypotézy je, že se také musí dát opakovaně zkoumat, proto musí být proměnné spolehlivě měřitelné, anebo se musí dát sumarizovat. Hypotézu nelze nikdy dokázat, pouze potvrdit nebo vyvrátit. (Chráska, 2016)

K výpočtům a testování hypotéz jsem využil statistickou podporou anonymní organizace. V průběhu testování bylo vyhodnoceno, že u stanovených hypotéz H4 a H5 je smysluplnější otestovat příslušné položky dotazníku zvlášť. Položky představují konkrétní formy rizikového jednání se znaky kyberšikany a patří tedy do jedné skupiny. Jednotlivé jevy jsou však z obsahového hlediska rozdílné, nemá jasný smysl dát je dohromady a testovat celou skupinu jako celek. V těchto případech tedy nebyly stanoveny hypotézy H4 a H5, ale byly vymezeny předpoklady P4 a P5.

Na základě stanoveného cíle diplomové práce byly pro účely výzkumného šetření práce vymezeny následující hypotézy:

- **H1** – Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a závislostním chováním v kyberprostoru.
- **H2** – Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a množstvím sdílených osobních informací, které mohou být v online prostředí zneužity.
- **H3** – Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a jejich povědomím o rizikových jevech v kyberprostoru.
- **P4** – Existuje souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a četností útoků na jejich osobu, které mají znaky kyberšikany.
- **P5** – Existuje souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a četností jejich útoků na jinou osobu, které mají znaky kyberšikany.
- **H6** – Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a rizikovým jednáním ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti.
- **H7** – Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a rizikovým jednáním ve formě sextingu z pozice iniciátora.

5.3 Metoda výzkumu

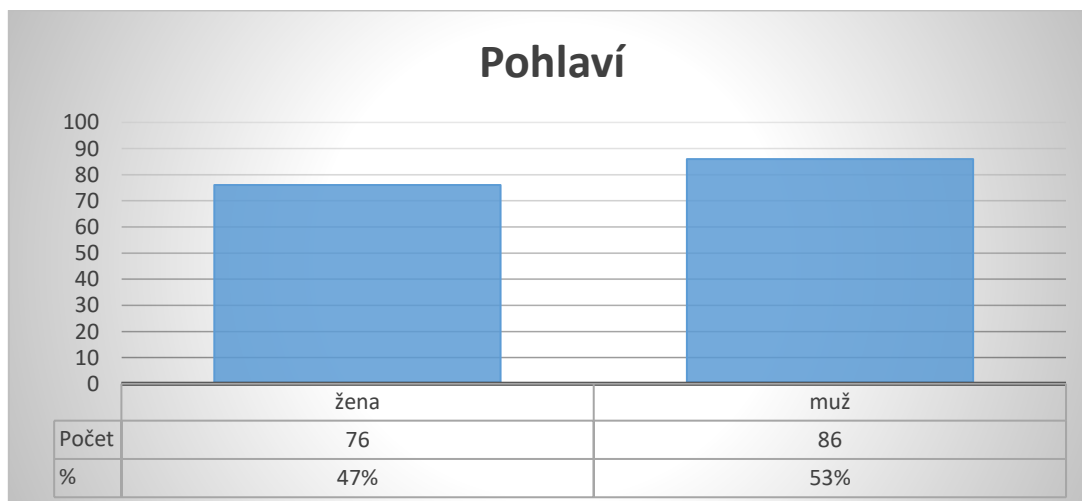
Pro naplnění cíle byla zvolena kvantitativní strategie a jako výzkumnou technikou byl zvolen dotazník. K sestavení a následné distribuci dotazníku byl využit online nástroj Microsoft Forms. Před samotnou distribucí dotazníku byl proveden předvýzkum u deseti středoškolských studentů, jehož cílem bylo ověřit, zda rozumí všem otázkám, jsou schopni odpovědět na všechny položky a zda jsou nabízené možnosti odpovědi dostatečné. Dotazník (viz Příloha A) obsahuje vstupní oslovení a stručný popis účelu dotazníku, identifikační položku pohlaví a dalších 10 otázek s možností výběru odpovědi, případně dopsání vlastní odpovědi v položce jiné. K výpočtům byl použit statistický software TIBCO STATISTICA 13 se statistickou podporou anonymní organizace. Hladina významnosti činila 5 %.

5.4 Sběr dat a výzkumný soubor

Sběr dat pro účely kvantitativně orientovaného výzkumného šetření probíhal v březnu 2022. K distribuci dotazníku byl využit online nástroj Microsoft Forms.

Výběrovým souborem pro výzkumné šetření se stali studenti a studentky posledních ročníků tří středních škol v Hradci Králové. Výběr studentů z posledních ročníků byl stanoven z toho důvodu, že je výzkum vymezen na období studia středoškoláků a tito studenti mohou nejlépe zmapovat své povědomí a zkušenosti s rizikovými jevy v kyberprostoru během tohoto období. Vzhledem k choulostivosti výzkumného tématu nebyly informace o školách zveřejněny. Do výzkumného šetření se zapojilo celkem 162 respondentů, z toho 76 žen (47 %) a 86 mužů (53 %).

Graf č. 1: Počet respondentů dle pohlaví

5.5 Výsledky výzkumného šetření

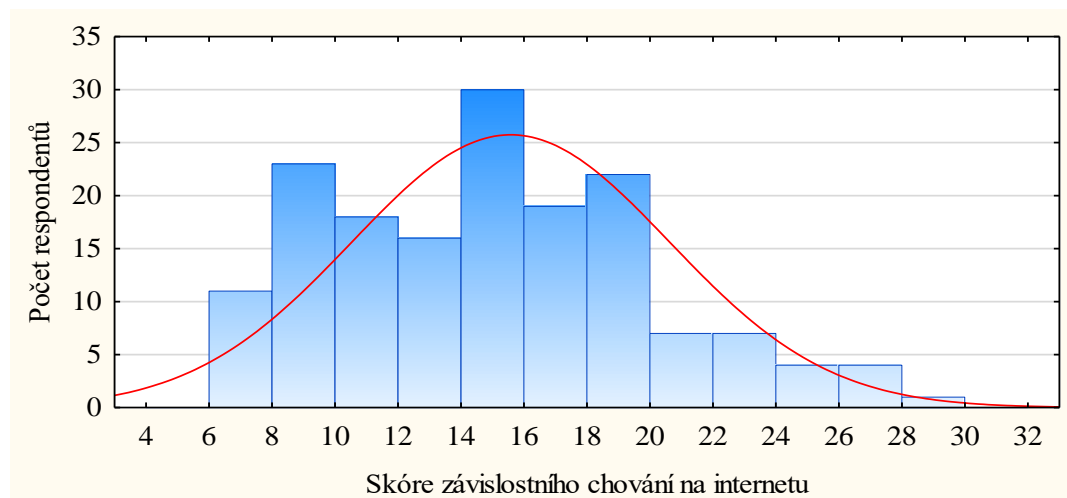
Při testování (ověřování, verifikaci) hypotézy jde o rozhodnutí, zda je možné vyslovenou hypotézu přijmout (zda není v rozporu s empirickými fakty). Rozhodnout o přijatelnosti hypotézy lze u kvantitativně orientovaných výzkumů na základě rozsáhlého sběru dat, jejich třídění, zpracování a vyhodnocení. Data ve výzkumu se získávají metodami, které jsou souhrnně označovány jako empirické metody (např. dotazník, pedagogické pozorování, sociometrie, škály, rozhovor, různé typy testů apod.

Významné místo při zpracování dat v pedagogických výzkumech a při interpretaci získaných výsledků má matematická statistika. Statistika je věda, která se zabývá metodami sběru, zpracování a vyhodnocování hromadných dat. Hromadná data se získávají sledováním hromadných jevů, které lze sledovat opakovaně. (Chráska, 2016)

H1 - Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a závislostním chováním v kyberprostoru.

K této hypotéze se váže dotazníková otázka č. 3, která obsahuje 8 položek. *Skóre závislostního chování na internetu* bylo pro každého respondenta vypočteno jako součet kódů všech položek otázky č. 3, přičemž varianty odpovědí byly kódovány 1=nikdy až 4=každý den. Pro výsledné skóre platilo, že čím vyšší byla jeho hodnota, tím vyšší byla míra závislostního chování na internetu.

Graf č. 2: Histogram k hypotéze H1

Bylo předpokládáno normální rozdělení a porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Welchova t-testu.

H₀: Skóre závislostního chování na internetu nezávisí na pohlaví.

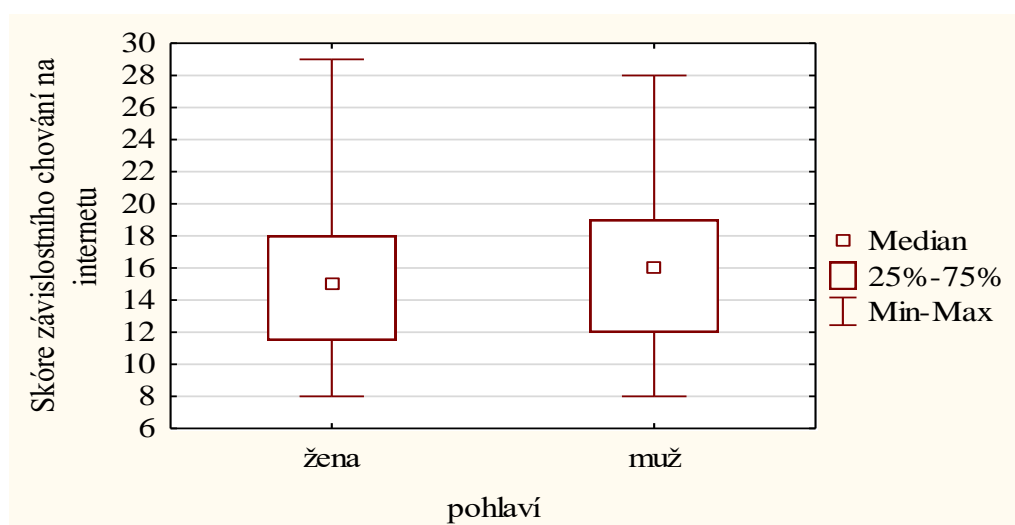
H_A: Skóre závislostního chování na internetu závisí na pohlaví.

Tabulka č. 2: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H1

Pohlaví	počet	průměr	sm. odchylka	p-hodnota
Žena	76	15,0	4,9	0,206
Muž	86	16,0	5,1	(nezamítám H ₀)

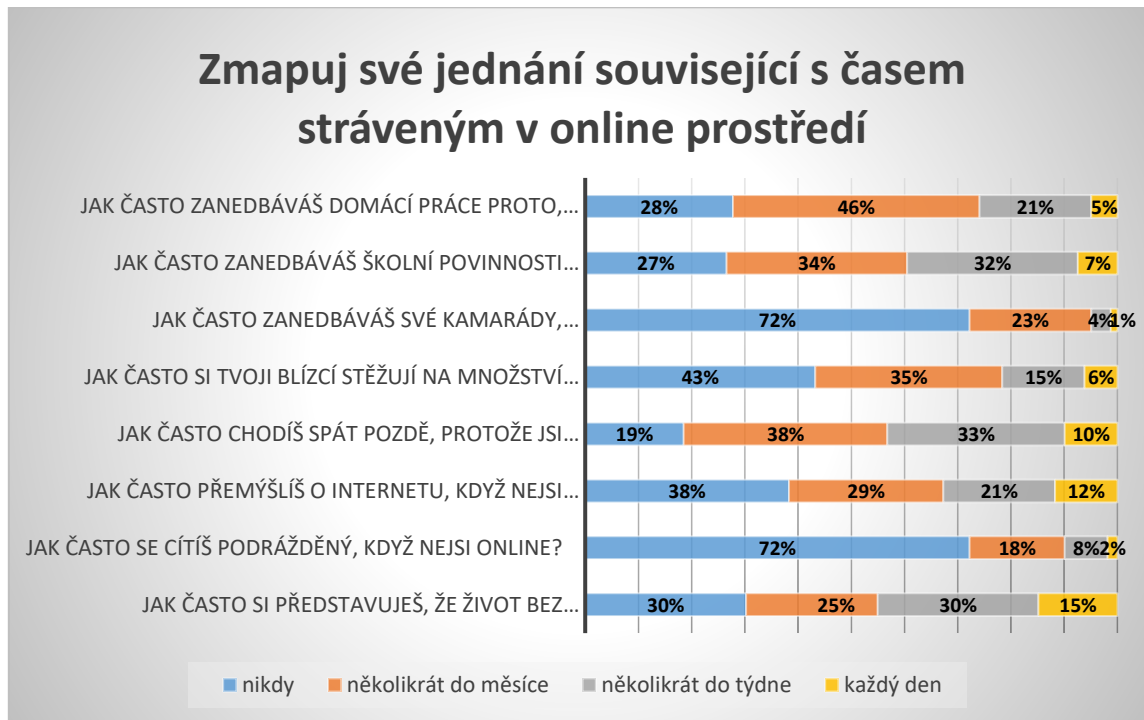
Skóre závislostního chování na internetu činilo pro ženy v průměru 15,0 bodů při směrodatné odchylce 4,9 bodu a pro muže v průměru 16,0 bodů při směrodatné odchylce 5,1 bodu. P-hodnota Welchova t-testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,206, tj. vyšší než zvolená hladina významnosti 0,05. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost skóre závislostního chování na pohlaví a proto **byla hypotéza H1 zamítnuta**. Pořadové statistiky, tj. medián, dolní a horní kvartil, minimum a maximum byly zobrazeny pomocí kategorizovaného krabicového grafu.

Graf č. 3: Pořadové statistiky k hypotéze H1

V rámci ověřování hypotézy bylo zjištěno, že respondenti dotazníkového šetření nejčastěji volili možnost pozdního spánku, aby mohli trávit více času v online prostředí (33 % respondentů chodí spát pozdě několikrát do týdne, 38 % několikrát do měsíce). Dále respondenti uváděli, že častěji zanedbávají školní povinnosti a domácí práce na úkor času stráveném online. Tyto i další hodnoty byly v denním průměru vyhodnoceny do 10 %, což dle IAT (internet addiction test) Kimberly Young neznáčí prevalenci závislostního chování. (Young, 2017)

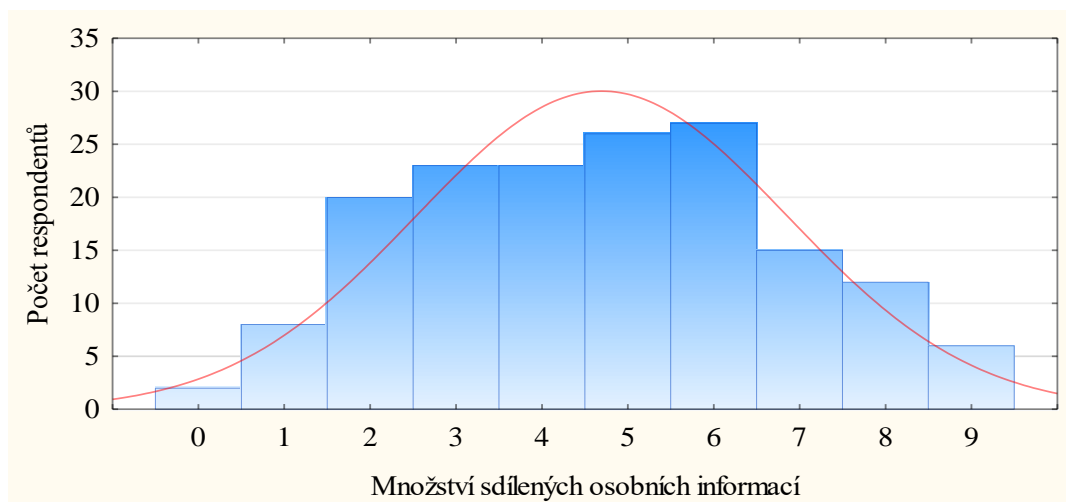
Graf č. 4: Jednání související s časem stráveným v online prostředí

H2 - Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a množstvím sdílených osobních informací, které mohou být zneužity.

Množství sdílených osobních informací bylo vypočteno jako počet informací, které respondent zatrhnul v otázce č. 4. Otázka obsahovala 11 položek a respondent měl možnost zvolit více odpovědí.

Graf č. 5: Histogram k hypotéze H2

Bylo předpokládáno normální rozdělení a porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Welchova t-testu.

H₀: Množství sdílených osobních informací nezávisí na pohlaví.

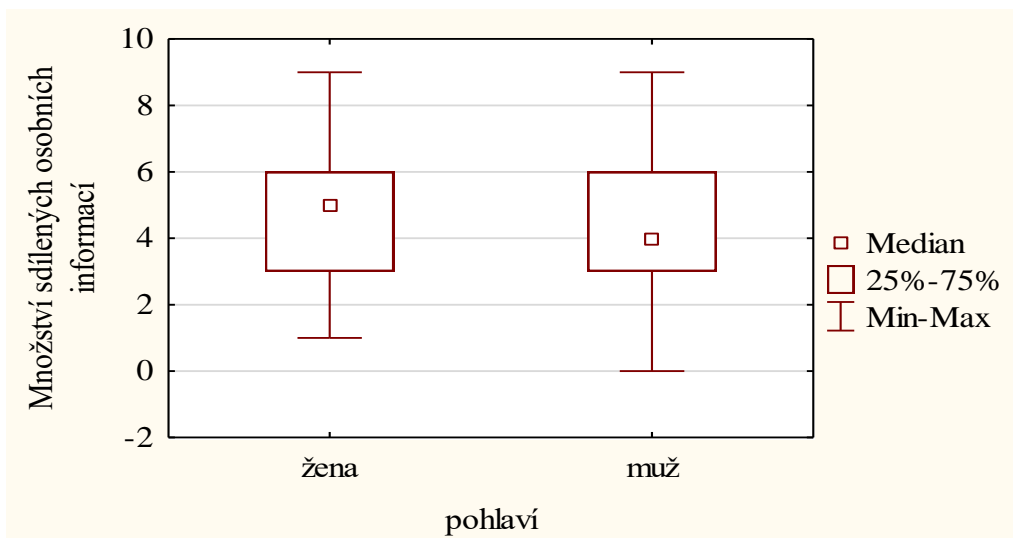
H_A: Množství sdílených osobních informací závisí na pohlaví.

Tabulka č. 3: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H₂

Pohlaví	počet	průměr	sm. odchylka	p-hodnota
Žena	76	4,9	2,0	0,231
Muž	86	4,5	2,2	(nezamítám H ₀)

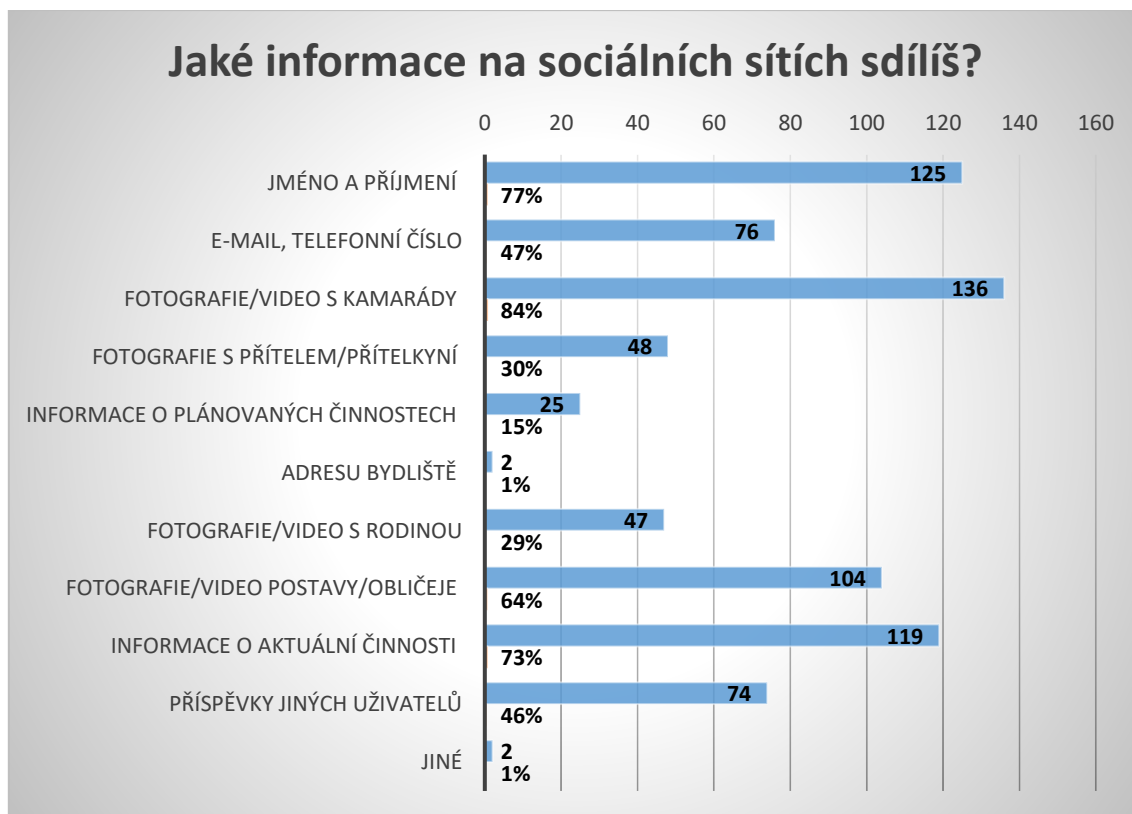
Počet sdílených osobních informací činil pro ženy v průměru 4,9 při směrodatné odchylce 2,0 a pro muže v průměru 4,5 při směrodatné odchylce 2,2. P-hodnota Welchova t-testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,231, tj. vyšší než zvolená hladina významnosti 0,05. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost množství sdílených osobních informací ve vztahu k pohlaví a proto **byla hypotéza H₂ zamítnuta**. Pořadové statistiky, tj. medián, dolní a horní kvartil, minimum a maximum byly zobrazeny pomocí kategorizovaného krabicového grafu.

Graf č. 6: Pořadové statistiky k hypotéze H₂

Z výzkumného šetření vyplynulo, že respondenti v prostředí internetu sdílí celou řadu osobních údajů, jako je jméno a příjmení (77 %), e-mail nebo telefonní číslo (47 %), fotografii postavy nebo obličeje (64 %). Pouhé 2 % respondentů zveřejnilo na sociálních sítích adresu svého bydliště. Z vypočítaných průměrů vyplývá, že mezi středoškoláky jsou rizikovější skupinou ženy, ale pouze v zanedbatelné míře.

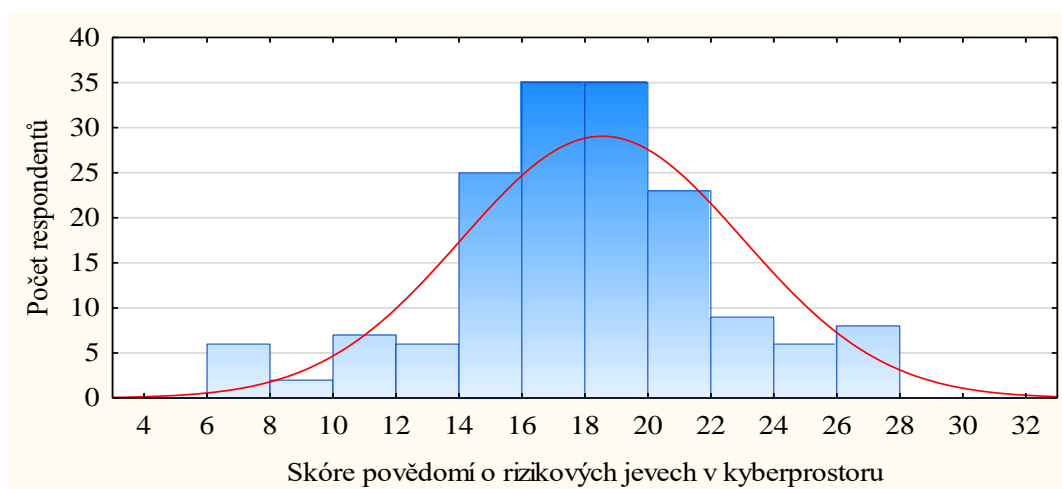
Graf č. 7: Informace sdílené na sociálních sítích

H3 - Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a jejich povědomím o rizikových jevech v kyberprostoru.

Skóre povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru bylo vypočteno jako součet všech položek otázky č. 5, přičemž varianty odpovědi byly kódovány 1=určitě ne až 4=určitě ano. Pro výsledné skóre platilo, že čím vyšší byla jeho hodnota, tím vyšší bylo povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru.

Graf č. 8: Histogram k hypotéze H3

Bylo předpokládáno normální rozdělení a porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Welchova t-testu.

H_0 : Skóre povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru nezávisí na pohlaví.

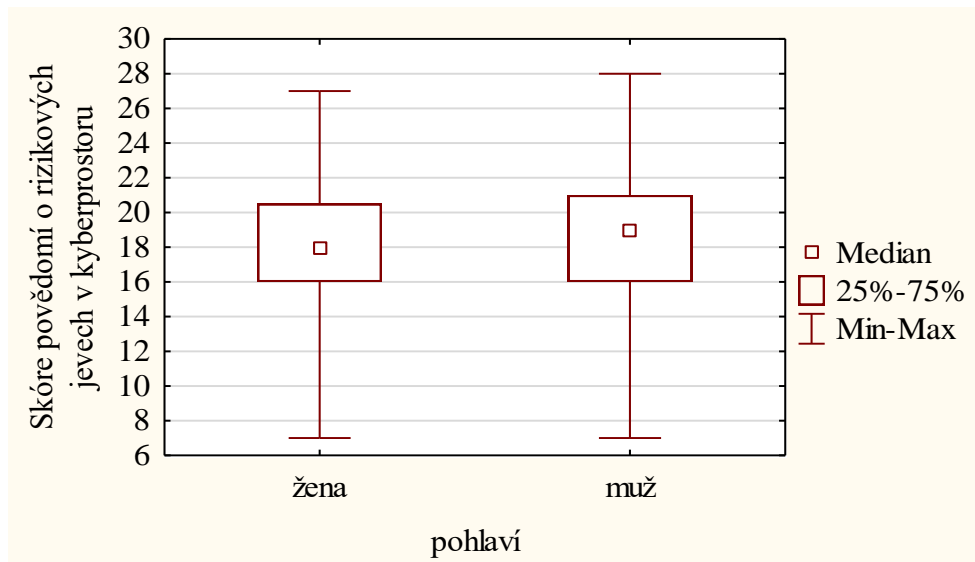
H_A : Skóre povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru závisí na pohlaví.

Tabulka č. 4: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H3

Pohlaví	počet	průměr	sm. odchylka	p-hodnota
Žena	76	18,4	3,7	0,854
Muž	86	18,5	5,1	(nezamítáme H_0)

Skóre povědomí o rizikových jevech činilo pro ženy v průměru 18,4 bodů při směrodatné odchylce 3,7 bodu a pro muže v průměru 18,5 bodů při směrodatné odchylce 5,1 bodu. P-hodnota Welchova t-testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,854, tj. vyšší než zvolená hladina významnosti 0,05. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost skóre povědomí o rizikových jevech na pohlaví, proto **byla hypotéza H3 zamítnuta**. Pořadové statistiky, tj. medián, dolní a horní kvartil, minimum a maximum byly zobrazeny pomocí kategorizovaného krabicového grafu.

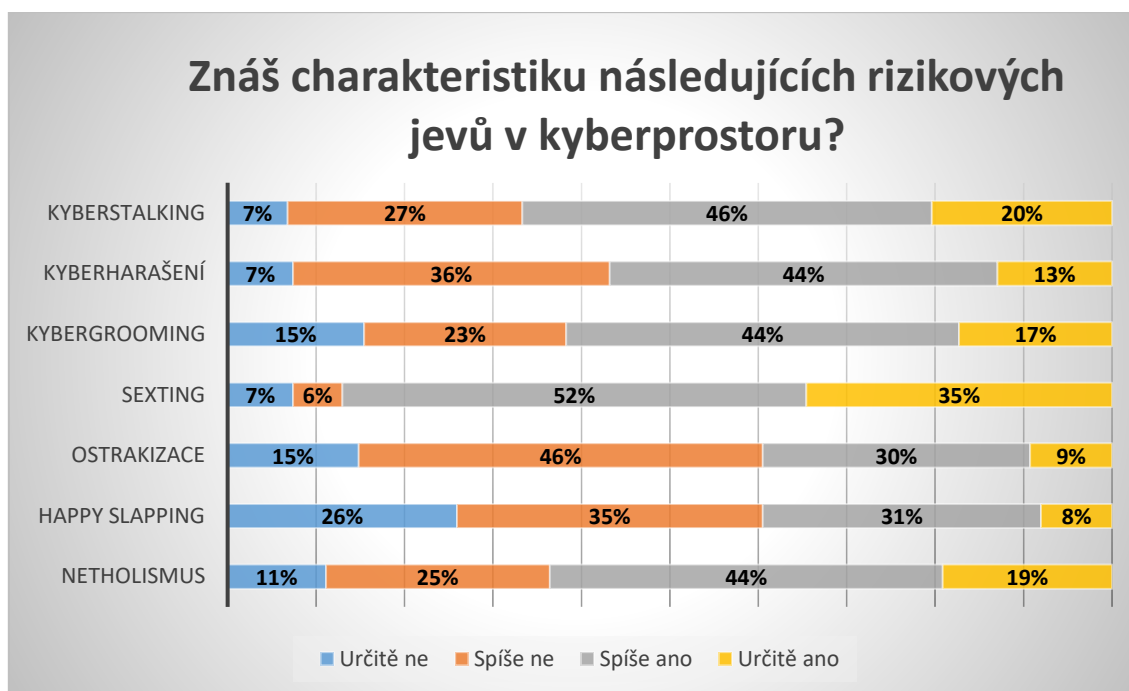
Graf č. 9: Pořadové statistiky k hypotéze H3

Z příložených výpočtů i tabulek je zjevné, že současní středoškoláci poměrně dobře znají charakteristiky vybraných rizikových jevů v kyberprostoru. Odpovědi se v podstatně větší míře pohybují na škále odpovědí „spíše ano“ a „určitě ano“. Zcela jednoznačně je pro respondenty známa charakteristika sextingu, kdy celkem

87 % z nich volilo kladné odpovědi. Pouze u dvou vybraných jevů ze sedmi uvedených, konkrétně ostrakismu a happy slappingu, vykazují těsnou převahu odpovědi na škále „určitě ne“ a „spíše ne“.

Graf č. 10: Povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru

P4 - Existuje souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a četností útoků na jejich osobu, které mají znaky kyberšikany.

Četnost útoků na osobu respondenta, které mají znaky kyberšikany, byla v souvislosti s pohlavím testována pro každou položku otázky č. 6, která obsahuje 10 položek, zvlášť. Hodnoty u pořadových statistik odpovídají kódování 1=nikdy až 4=pravidelně. Jednalo se o proměnné ordinálního typu, jejichž porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Mann-Whitneyho testu. Tento test je vhodný použít v případě, že číselná proměnná má výrazné odchylky od normálního rozdělení (typicky výrazná asymetrie). Výsledky jsou prezentovány v souhrnné tabulce.

P0: Četnost útoků na osobu respondenta, které mají znaky kyberšikany, nezávisí na pohlaví.

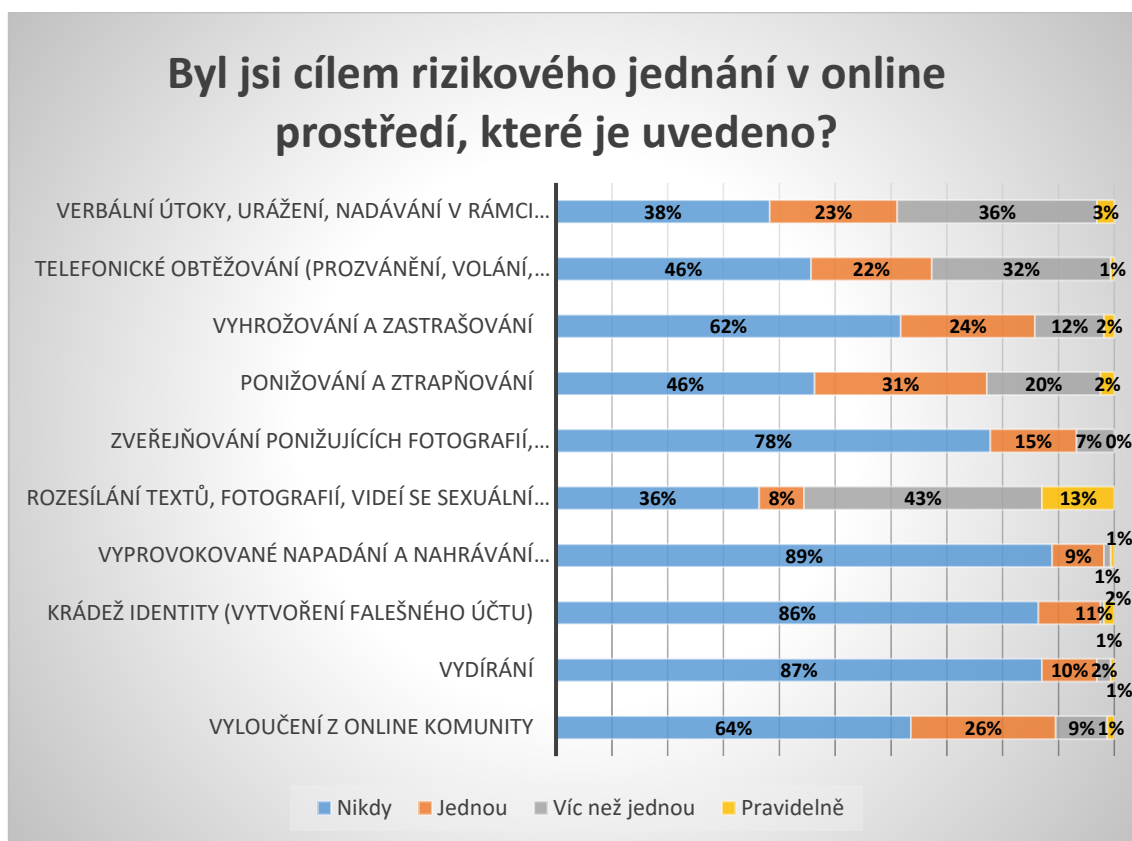
PA: Četnost útoků na osobu respondenta, které mají znaky kyberšikany, závisí na pohlaví.

Tabulka č. 5: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a pořadové charakteristiky P4

Položka	pohlaví	dolní kvartil	medián	horní kvartil	p-hodnota
Verbální útoky	žena	1,0	2,0	2,5	0,005
	muž	1,0	3,0	3,0	(zamítám P ₀)
Telefonické obtěžování	žena	1,0	2,0	3,0	0,000
	muž	1,0	1,0	3,0	(zamítám P ₀)
Vyhrožování a zastrašování	žena	1,0	1,0	2,0	0,002
	muž	1,0	1,0	2,0	(zamítám P ₀)
Ponižování a ztrapňování	žena	1,0	1,0	2,0	0,001
	muž	1,0	2,0	3,0	(zamítám P ₀)
Zveřejňování fotografií ...	žena	1,0	1,0	1,0	0,001
	muž	1,0	1,0	2,0	(zamítám P ₀)
Rozesílání textů, fotografií ...	žena	1,0	3,0	3,0	0,153
	muž	1,0	2,5	3,0	(nezamítám P ₀)
Vyprovokované napadení ...	žena	1,0	1,0	1,0	0,006
	muž	1,0	1,0	1,0	(zamítám P ₀)
Krádež identity	žena	1,0	1,0	1,0	0,111
	muž	1,0	1,0	1,0	(nezamítám P ₀)
Vydírání	žena	1,0	1,0	1,0	0,078
	muž	1,0	1,0	1,0	(nezamítám P ₀)
Vyloučení z komunikace	žena	1,0	1,0	2,0	0,036
	muž	1,0	1,0	2,0	(zamítáme P ₀)

Vyhodnocením shromážděných dat z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že muži se ve srovnání se ženami setkali výrazně častěji s verbálními útoky, vyhrožováním a zastrašováním, ponižováním a ztrapňováním, zveřejňováním ponižujících fotografií, vyprovokovaným napadením a vyloučením z online komunity. Naopak ženy se ve srovnání s muži výrazně častěji setkaly s telefonickým obtěžováním. U otázky, která byla vázána k uvedenému předpokladu, byly hodnoceny všechny položky zvlášť. Pokud položky vypovídají o stejném pojmu či dimenzi, lze z více položek počítat skóre. Jestliže z obsahového hlediska nevypovídají o stejném jevu, je přínosnější testovat každou položku zvlášť. Testováním byla u sedmi z deseti uvedených položek zjištěna souvislost v četnosti útoků na respondenta ve vztahu k jeho pohlaví, což **potvrdilo vytyčený předpoklad P1**.

Graf č. 11: Zkušenosti s rizikovým jednáním z pozice oběti

P5 - Existuje souvislost mezi pohlavím studentů středních škol a četností jejich útoků na jinou osobu, které mají znaky kyberšikany.

Četnost útoků respondenta na jinou osobu, které mají znaky kyberšikany, byla v souvislosti s pohlavím testována pro každou položku otázky č. 7, která obsahuje 10 položek, zvláště. Varianty odpovědí byly kódovány 1=nikdy až 4=pravidelně. Stejně jako u předchozího předpokladu P4 se jednalo o proměnné ordinálního typu, a proto bylo porovnání dle pohlaví provedeno pomocí Mann-Whitneyho testu. Výsledek je prezentován v souhrnné tabulce.

H₀: Četnost útoků respondenta na jinou osobu, které mají znaky kyberšikany, nezávisí na pohlaví.

H_A: Četnost útoků respondenta na jinou osobu, které mají znaky kyberšikany, závisí na pohlaví.

Tabulka č. 6: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a pořadové charakteristiky P5

Položka	pohlaví	dolní kvartil	medián	horní kvartil	p-hodnota
Verbální útoky	žena	1,0	2,0	3,0	0,179
	muž	1,0	2,0	3,0	(nezamítám P ₀)
Telefonické obtěžování	žena	1,0	1,0	2,0	0,735
	muž	1,0	1,0	2,0	(nezamítám P ₀)
Vyhrožování a zstrašování	žena	1,0	1,0	1,0	0,225
	muž	1,0	1,0	2,0	(nezamítám P ₀)
Ponižování a ztrapňování	žena	1,0	1,0	2,0	0,004
	muž	1,0	2,0	3,0	(zamítám P ₀)
Zveřejňování fotografií ...	žena	1,0	1,0	1,0	0,006
	muž	1,0	1,0	2,0	(zamítám P ₀)
Rozesílání textů, fotografií ...	žena	1,0	2,5	3,0	0,893
	muž	1,0	3,0	3,0	(nezamítám P ₀)
Vyprovokované napadení ...	žena	1,0	1,0	1,0	0,037
	muž	1,0	1,0	1,0	(zamítám P ₀)
Krádež identity	žena	1,0	1,0	1,0	0,373
	muž	1,0	1,0	1,0	(nezamítám P ₀)
Vydírání	žena	1,0	1,0	1,0	0,758
	muž	1,0	1,0	1,0	(nezamítám P ₀)
Vyloučení z komunikace	žena	1,0	1,0	2,0	0,841
	muž	1,0	1,0	2,0	(nezamítám P ₀)

Vyhodnocením shromážděných dat z dotazníkového šetření bylo zjištěno, že muži se vůči jiné osobě, ve srovnání se ženami, výrazně častěji dopustili ponižování a ztrapňování, zveřejňování ponižujících fotografií a vyprovokovaného napadení. U ostatních položek nebyl mezi muži a ženami nalezen významný rozdíl. Stejně jako u předešlého předpokladu byly všechny dotazníkové položky hodnoceny zvlášť.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že nejpravidelnějším rizikovým jednáním je „rozesílání textů, fotografií nebo videí se sexuální tematikou“. V případě takového jednání ze strany iniciátora zvolilo možnost odpovědi „pravidelně“ 14 % respondentů, možnost odpovědi „více než jednou“ zvolilo 37 % respondentů. Testováním byla zjištěna souvislost v četnosti útoků na respondenta ve vztahu k jeho pohlaví pouze u tří z deseti uvedených položek, což **nepotvrdilo vytyčený předpoklad P1**.

Graf č. 12: Rizikové jednání z pozice iniciátora

H6 - Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím žáků středních škol a rizikovým jednáním ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti.

Skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti bylo vypočteno jako součet všech položek otázky č. 8, přičemž varianty odpovědí byly kódovány 1=nikdy až 4=pravidelně. Pro výsledné skóre platilo, že čím vyšší byla jeho hodnota, tím vyšší byla míra rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti.

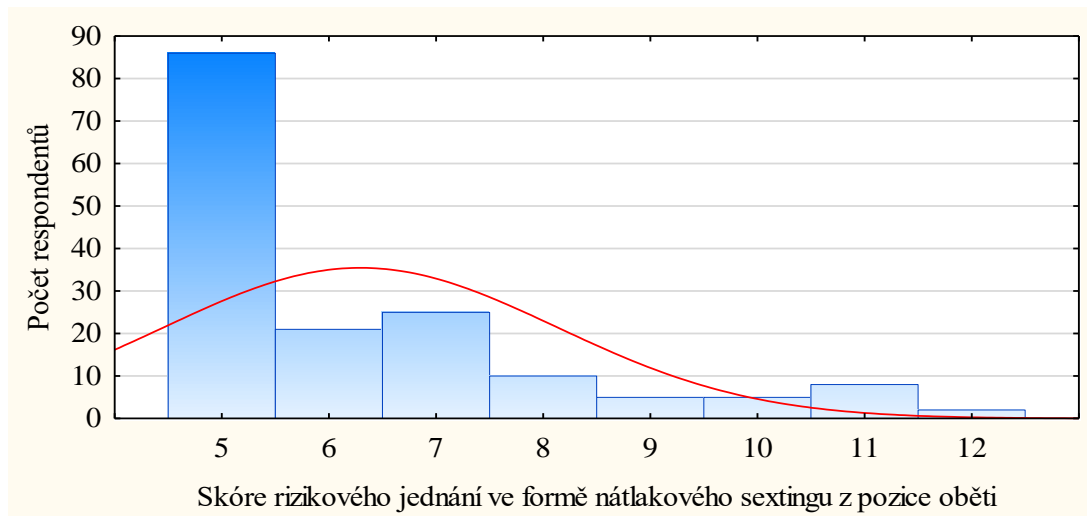
H₀: Skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti nezávisí na pohlaví.

H_A: Skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti závisí na pohlaví.

Tabulka č. 7: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a číselné charakteristiky H6

Pohlaví	počet	medián	průměr	sm. odchylka	p-hodnota
Žena	76	6,0	6,5	1,8	0,017 (zamítám H ₀)
Muž	86	5,0	6,1	1,9	

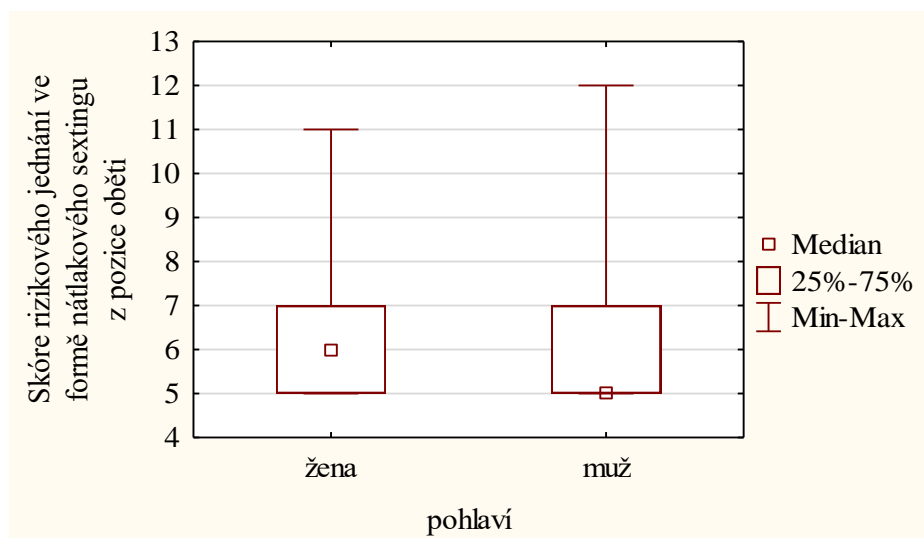
Graf č. 13: Histogram k hypotéze H6

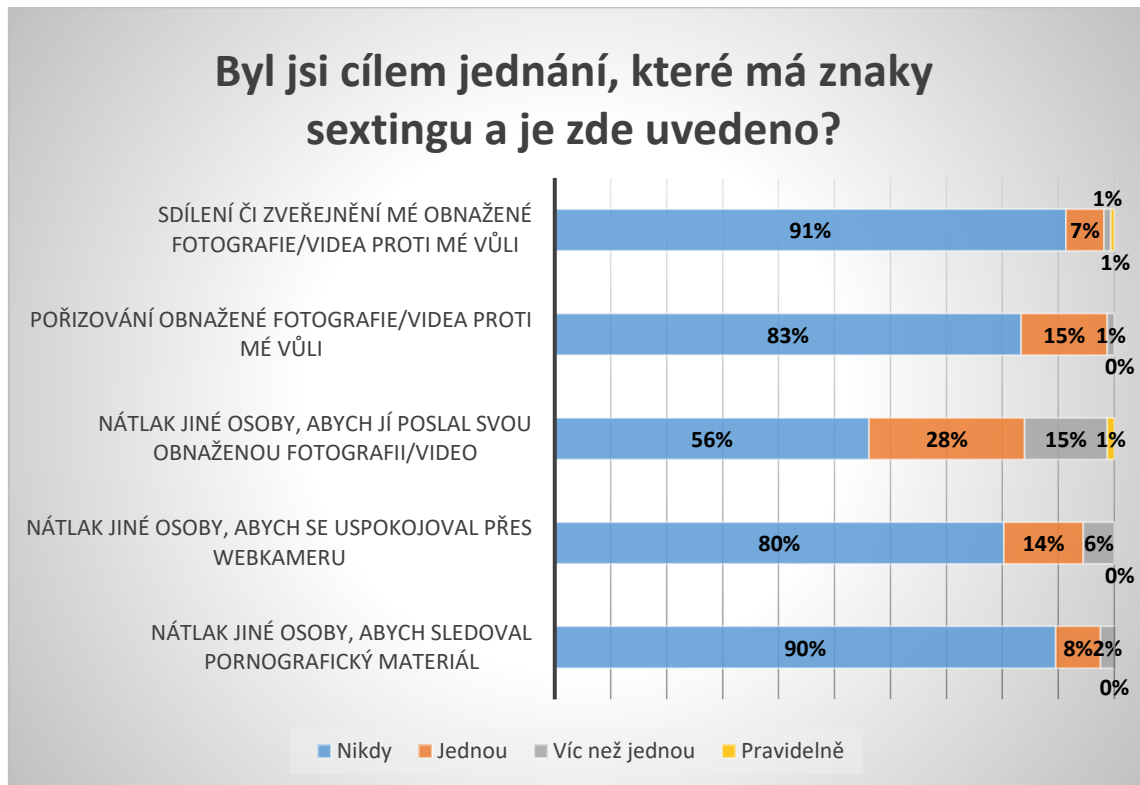
Nebylo předpokládáno normální rozdělení a porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Mann-Whitneyho testu.

Skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti činilo pro ženy v mediánu 6,0 a v průměru 6,5 bodů při směrodatné odchylce 1,8 bodů a pro muže v mediánu 5,0 a v průměru 6,1 bodů při směrodatné odchylce 1,9 bodů. P-hodnota Mann-Whitneyho testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,017, tj. nižší než zvolená hladina významnosti 0,05. Na hladině významnosti 0,05 byla prokázána závislost skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti na pohlaví a proto **byla hypotéza H6 přijata**. Skóre žen bylo statisticky významně vyšší než skóre mužů. Pořadové statistiky, tj. medián, dolní a horní kvartil, minimum a maximum byly zobrazeny pomocí kategorizovaného krabicového grafu.

Graf č. 14: Pořadové statistiky k hypotéze H6

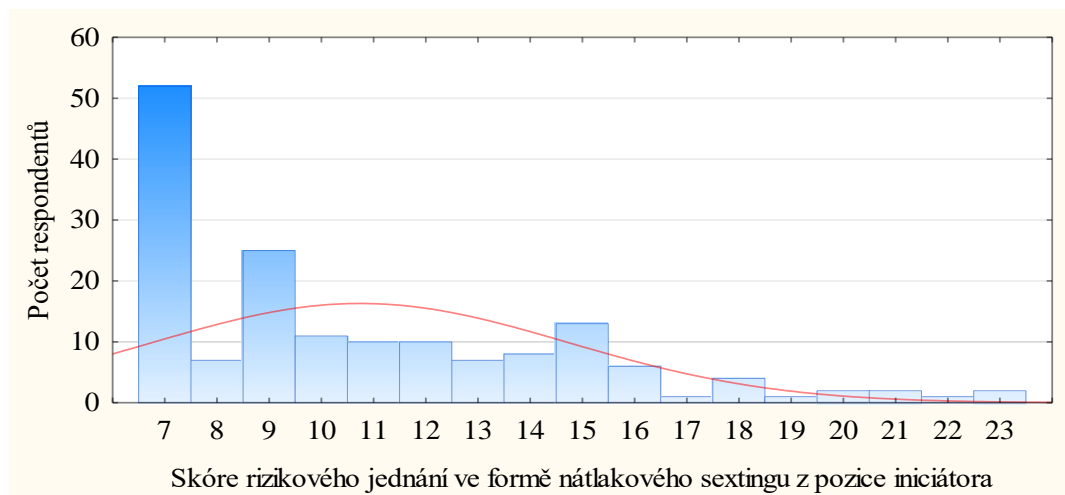
Graf č. 15: Jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti

H7 - Existuje statisticky významná souvislost mezi pohlavím žáků středních škol a rizikovým jednáním ve formě sextingu z pozice iniciátora.

Skóre rizikového jednání ve formě sextingu z pozice iniciátora bylo vypočteno jako součet všech položek otázky č. 9, přičemž varianty odpovědí byly kódovány 1=nikdy až 4=pravidelně. Pro výsledné skóre platilo, že čím vyšší byla jeho hodnota, tím vyšší byla míra rizikového jednání ve formě sextingu z pozice iniciátora.

Graf č. 16: Histogram k hypotéze H7

Nebylo předpokládáno normální rozdělení a porovnání dle pohlaví bylo provedeno pomocí Mann-Whitneyho testu.

H₀: Skóre rizikového jednání ve formě sextingu z pozice iniciátora nezávisí na pohlaví.

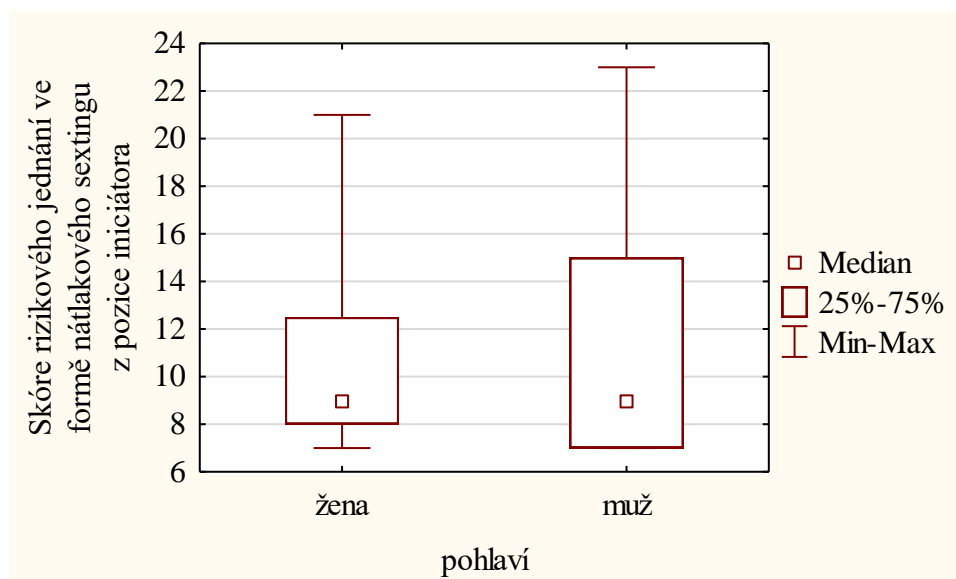
H_A: Skóre rizikového jednání ve formě sextingu z pozice iniciátora závisí na pohlaví.

Tabulka č. 8: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a číselné charakteristiky H7

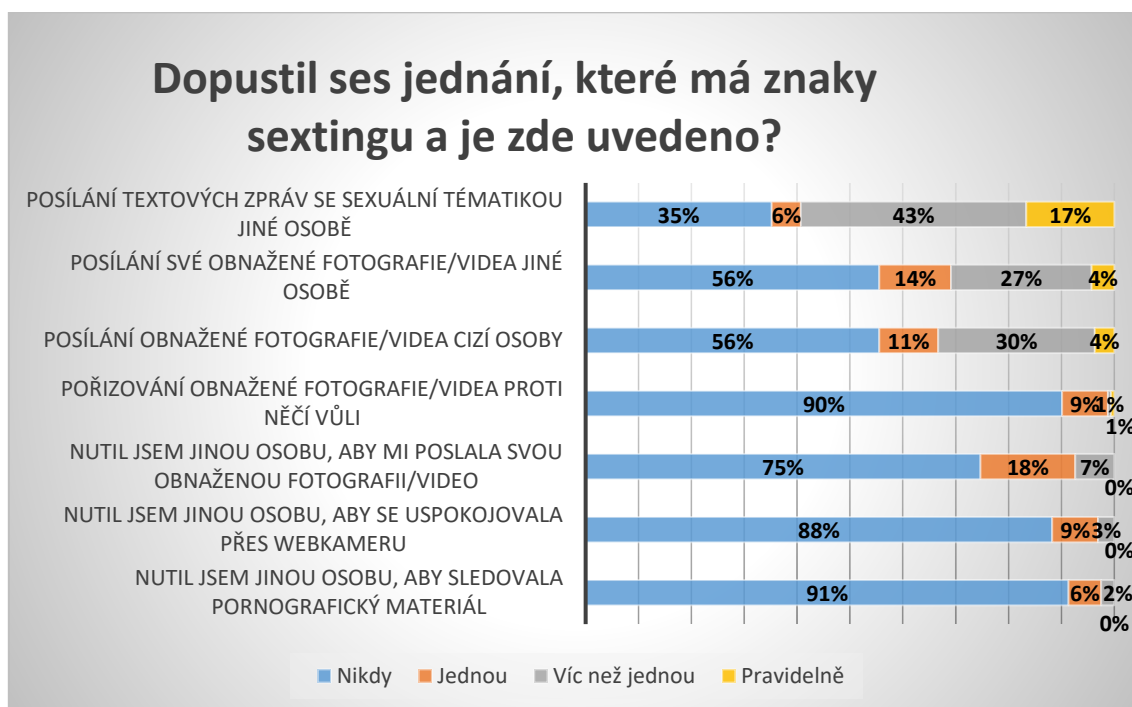
Pohlaví	počet	medián	průměr	sm. odchylka	p-hodnota
Žena	76	9,0	10,5	3,3	0,654
Muž	86	9,0	10,9	4,5	(nezamítáme H ₀)

Skóre rizikového jednání ve formě sextingu z pozice iniciátora činilo pro ženy v mediánu 9,0 a v průměru 10,5 bodů při směrodatné odchylce 3,3 bodů a pro muže v mediánu 9,0 a v průměru 10,9 bodů při směrodatné odchylce 4,5 bodů. P-hodnota Mann-Whitneyho testu vyšla s ohledem na 3 desetinná místa 0,654, tj. vyšší než zvolená hladina významnosti 0,05. Na hladině významnosti 0,05 nebyla prokázána závislost skóre rizikového jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice iniciátora na pohlaví, proto **byla hypotéza H7 zamítnuta**. Pořadové statistiky, tj. medián, dolní a horní kvartil, minimum a maximum byly zobrazeny pomocí kategorizovaného krabicového grafu.

Graf č. 17: Pořadové statistiky k hypotéze H7

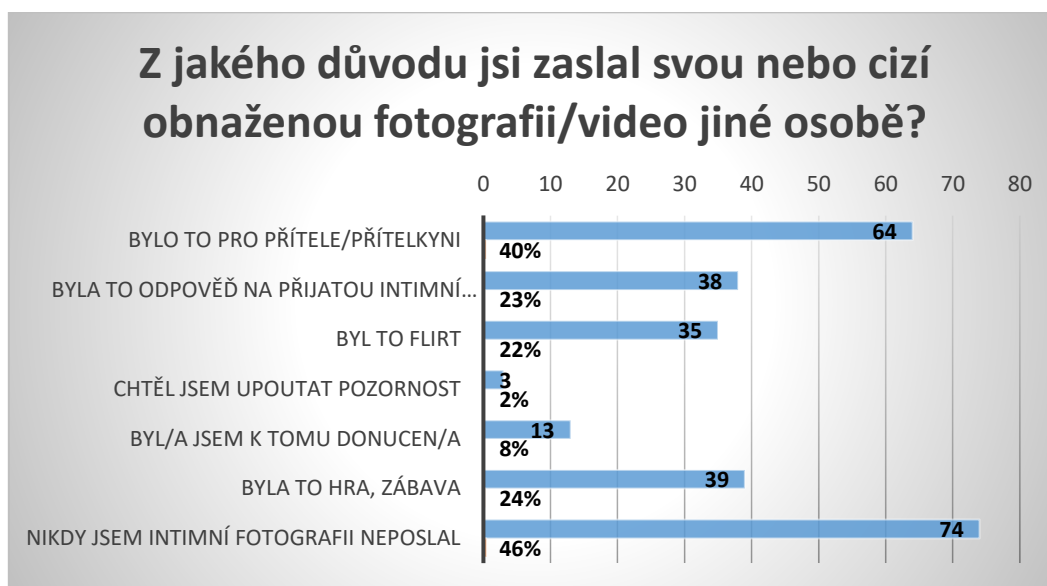
Graf č. 18: Jednání se znaky sextingu z pozice iniciátora

Jak již bylo zmíněno, na tuto hypotézu H7 je vázána otázka č. 9, která se dotazuje na jednání se znaky sextingu ze strany iniciátora. Z nabízených možností odpovědi lze vybrat i dvě následující, které byly označeny nejčastěji: „posílání své obnažené fotografie/video jiné osobě“ a „posílání obnažené fotografie/video cizí osoby“. Bylo zjištěno, že svou obnaženou fotografii či video zaslalo cizí osobě alespoň jednou 14 % respondentů, více než jednou již 27 % a pravidelně takto jedná 4 % dotázaných. V případě rozesílání cizí obnažené fotografie či videa byly odpovědi téměř totožné (11 %, 30 %, 4 %). Jelikož otázka umožňovala označit více možností odpovědi, je možné, že respondent, který rozesílal své obnažené fotografie nebo videa, jednal stejným způsobem i v případě rozesílání cizích fotografií nebo videí.

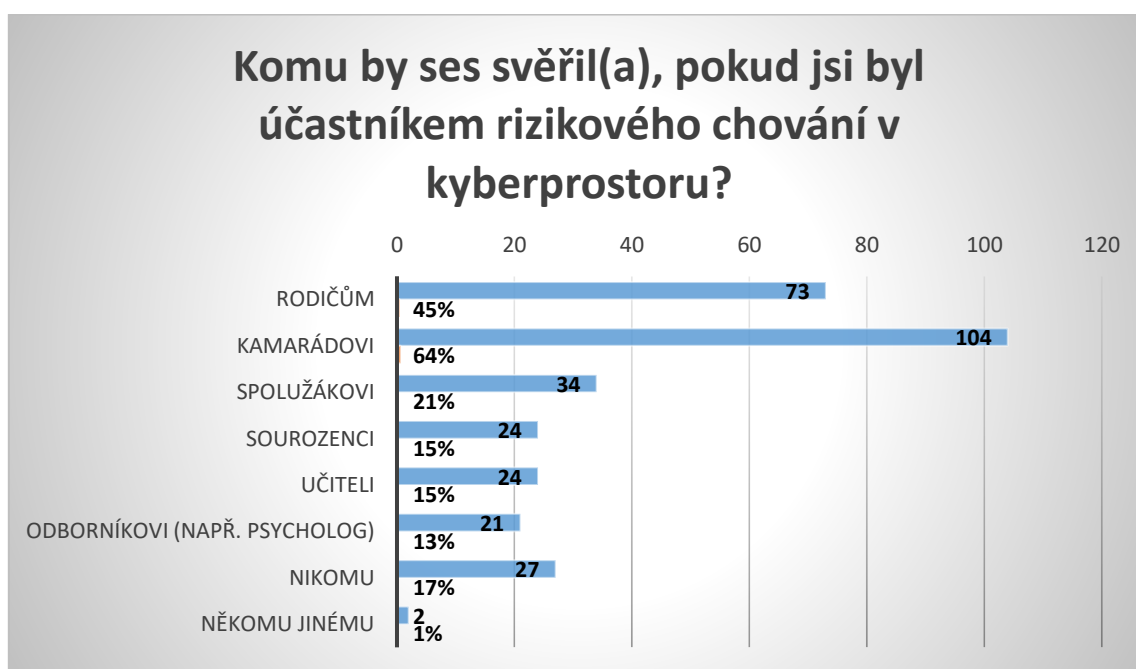
Z některých výzkumů, které se zaměřují na fenomén sextingu vyplynulo, že zaslání obrazových materiálů se sexuální tematikou je poměrně běžným jevem. Zajímalo mě, zda a z jakého důvodu respondenti posílají fotografie či videa jiné osobě. Z toho důvodu byla v dotazníku uvedena otázka č. 10, která se na takové jednání dotazuje. Hlavním důvodem, proč respondenti posílali své nebo cizí obnažené fotografie či videa je, že to bylo pro přítele/přítelkyni. Jednalo se tedy o formu konsenzuálního (partnerského) sextingu, viz graf č. 19. Téměř polovina respondentů (46 %) uvedla, že intimní fotografie nikdy neposlala.

Graf č. 19: Důvody zasílání své nebo cizí obnažené fotografie/videoa

Poslední otázkou v dotazníku, byla otázka č. 11: „Komu by ses svěřil/a, pokud jsi byl/a účastníkem rizikového chování v kyberprostoru?“. Tato otázka nebyla vázána k žádné hypotéze, byla pouze doplňující a bylo možné označit více možností odpovědí. Z výsledků vyplývá, že nejvíce respondentů by se svěřilo svému kamarádovi, kdy tuto možnost zvolilo 64 % respondentů.

Graf č. 20: Způsob řešení rizikového chování v kyberprostoru

5.6 Shrnutí výzkumného šetření

Výzkumné šetření proběhlo v březnu 2022 na třech středních školách v Hradci Králové a zúčastnilo se ho celkem 162 studentů z posledních ročníků. K sestavení a distribuci dotazníku byl využit online nástroj Microsoft Forms. Vyhodnocení jednotlivých výzkumných otázek bylo realizováno prostřednictvím dotazníkových šetření a výstupy byly převedeny do grafické podoby. Studenti měli za úkol zmapovat své zkušenosti s rizikovými jevy v kyberprostoru. V dotazníku odpovídali na 10 otázek, z toho 7 bylo vázáno k uvedeným hypotézám.

K výpočtům a testování hypotéz byl použit statistický software TIBCO STATISTICA 13 a dále byla využita statistická podpora anonymní organizace. V průběhu testování bylo zjištěno, že u stanovených hypotéz H4 a H5 je smysluplnější otestovat příslušné položky dotazníku zvlášť. Položky představují konkrétní formy rizikového jednání se znaky kyberšikany a patří tedy do jedné skupiny, jednotlivé jevy jsou však z obsahového hlediska rozdílné a proto nebylo vhodné testovat skupinu jako celek. V těchto případech tedy nebyly stanoveny hypotézy H4 a H5, ale byly vymezeny předpoklady P4 a P5.

Pro výzkumné šetření byl stanoven následující výzkumný problém: *Jaké mají povědomí a zkušenosti studenti středních škol s vybranými rizikovými jevy v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví?* Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit, jaké mají povědomí a zkušenosti současní studenti středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví.

V souvislosti s využíváním internetu a sociálních sítí je potřeba věnovat pozornost času strávenému s nimi. Tomu byla věnována první otázka dotazníkového šetření, která však nebyla spojena s žádnou z hypotéz. Tato otázka sloužila pouze ke zjištění, kolik času respondenti tráví v online prostředí a k porovnání výsledků s jinými výzkumy. Výzkumy společnosti AMI Digital Index spolu s agenturou STEM/MARK uvedly, že 26 % uživatelů ve věku 16 až 25 let tráví na internetu nebo sociálních sítích téměř dvě a půl hodiny denně a toto číslo neustále roste. (AMIdigital, 2018, online) Tato zjištění jsou podobná s výsledky výzkumného šetření diplomové práce, kdy 35 % respondentů uvedlo, že na internetu nebo sociálních sítích tráví 2-3 hodiny denně.

Trávit čas na internetu nebo sociálních sítích je dnes naprosto běžné. Spousta lidí tráví v online prostředí hodně času, přesto u nich není možné mluvit o závislosti. O závislosti lze mluvit v momentě, kdy je negativně zasažen běžný život. Respondenti

uváděli, že nejčastěji zanedbávají školní povinnosti, domácí práce nebo chodí spát pozdě na úkor času stráveném online. Tyto hodnoty byly v denním průměru vyhodnoceny do 10 %, což dle IAT (internet addiction test) Kimberly Young neznáčí prevalenci závislostního chování. (Young, 2017)

Množství osobních informací, které dotazovaní sdílí na sociálních sítích, bylo další položkou výzkumného šetření. Čím více času na internetu nebo sociálních sítích stráví, tím více osobních informací o sobě sdílí, a tím je také větší pravděpodobnost jejich zneužití. Z výzkumného šetření vyplynulo, že respondenti v prostředí internetu sdílí celou řadu osobních údajů, jako je jméno a příjmení (77 %), e-mail nebo telefonní číslo (47 %), fotografii postavy nebo obličeje (64 %) a další. Zjištěné hodnoty jsou téměř identické s hodnotami výzkumu „Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru“, který uskutečnili Kopecký a Szotkowski (2017, online).

Povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví bylo testováno hypotézou H3. Dotazníkovým šetřením bylo zjištěno, že současní středoškoláci poměrně dobře znají charakteristiky vybraných jevů v kyberprostoru. Odpovědi se ve větší míře pohybovaly na škále odpovědi „spíše ano“ a „určitě ano“. Zcela jednoznačně byla pro respondenty známa charakteristika sextingu, kdy celkem 87% z nich volilo kladné odpovědi. Pouze dva vybrané jevy, ostrakismus a happy slapping, vykazovaly těsnou převahu odpovědí na škále „určitě ne“ a „spíše ne“. U této hypotézy nebyla prokázána statisticky významná souvislost mezi pohlavím studentů a jejich povědomím o rizikových jevech v kyberprostoru.

Předpoklady P4 a P5 byly zaměřeny na zjištění, zda rozdílnost pohlaví studentů středních škol souvisí s rizikovým jednáním se znaky kyberšikany jak ze strany obětí, tak ze strany iniciátora. U dotazníkových otázek, které byly vázány k uvedeným předpokladům, byly hodnoceny všechny položky zvlášť, jelikož spolu rizikové jevy obsahově nesouvisí. Vyhodnocením dat z dotazníku bylo zjištěno, že 39 % respondentů bylo opakovaně verbálně napadáno či uráženo, 14 % bylo obětí vyhrožování nebo zastrasování, 33 % se stalo cílem telefonického obtěžování. Nejčastějším rizikovým jednáním bylo obdržení textů, fotografií nebo videí se sexuální tematikou, přičemž 43 % dotázaných studentů se s takovým jednáním setkalo více než jednou a 13 % pravidelně. U zjišťování rizikového jednání z pozice iniciátora vyplynulo, že muži vůči jiné osobě ve srovnání se ženami výrazně častěji použili ponižování a ztrapňování, zveřejňování ponižujících fotografií a vyprovokované napadení. U ostatních položek

nebyl mezi muži a ženami nalezen významný rozdíl. Rozesílání textů, fotografií nebo videí se sexuální tematikou je rovněž nejčastějším rizikovým jednáním.

Pro srovnání, podle výsledků Nebezpečí internetové komunikace IV (Szotkowski a kol., 2013) se 34 % dotázaných stalo terčem opakovaného verbálního urážení, ponižování a ztrapňování, téměř 17 % se setkalo s vyhrožováním a 7 % se stalo obětí vydírání.

Závěr výzkumného šetření byl zaměřen na problematiku sextingu. První část se věnovala nátlakovému sextingu z pohledu oběti. Jedná se o formu nedobrovolného a obtěžujícího sextingu, při kterém je oběť nucena zaslat intimní materiál, nebo se svlékat před webkamerou. Tato podoba je pravým opakem konsenzuálního sextingu, který je založen na dobrovolnosti. Nejčastějším způsobem dle výsledků šetření byl nátlak jiné osoby, aby respondent poslal svou obnaženou fotografii nebo video. Alespoň jednou se s takovým jednáním setkalo 28 % dotázaných, 15 % uvedlo, že tento nátlak zažilo více než jednou. Počet obětí nátlakového sextingu mnohem více převyšoval u ženského pohlaví.

Sexting ze strany iniciátora byl převažující v případech rozesílání textových zpráv se sexuální tematikou a odesílání obnažených fotografií/videí své nebo cizí osoby. Celkem 43 % respondentů přiznalo, že sexuálně zabarvené textové zprávy odeslalo více než jednou a 17 % takto jednalo pravidelně. Svou nebo cizí obnaženou fotografii/video zaslalo jednou nebo více než jednou shodně 41 % respondentů. Pokud zohledním nátlakový sexting, tak 25 % ze všech dotázaných činilo opakovaný nátlak na jinou osobu, aby jim zaslala svou obnaženou fotografii či video. Jelikož otázka umožňovala označit více možností odpovědi, je možné, že respondent, který rozesílal své obnažené fotografie nebo videa, jednal stejným způsobem i v případě rozesílání cizích fotografií nebo videí. Podobných zjištění dosáhly i výzkumy Nebezpečí internetové komunikace IV (Szotkowski a kol., 2013) a Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru (Kopecký, Szotkowski, 2017, online). Hlavní důvod rozesílání své nebo cizí obnažené fotografie či videa byla v převážné většině uvedena možnost, že tomu tak bylo pro přítele/přítelkyni.

Posledním bodem dotazníkového šetření byla snaha zjistit, jakou formu řešení by respondenti zvolili, pokud by se stali účastníky rizikového chování v kyberprostoru. V dotazníku bylo možno vybrat více odpovědí. Převážná většina by se svěřila svému kamarádovi (64 %) a nebo rodičům (45 %). Poměrně znepokojujícím zjištěním bylo, že

více než čtvrtina (27 %) dotázaných by se nesvěřila nikomu a důvěru nedostali ani učitelé nebo odborníci, kteří by měli být primárními příjemci takových sdělení.

Z celkového pohledu lze říci, že zjištěné výsledky výzkumného šetření korespondují s výsledky jiných výzkumů v České republice. Hlavním cílem bylo zjistit, zda pohlaví studentů středních škol významně souvisí s jejich povědomím a zkušenostmi s rizikovými jevy v kyberprostoru. Lze konstatovat, že až na výjimky tomu tak není a rozdíl pohlaví nehraje významnou roli.

ZÁVĚR

Diplomová práce je zaměřena na problematiku rizikových jevů v kyberprostoru, které jsou v současné době, zvláště ve vztahu k dětem a dospívajícím, jedny z fenoménů pedagogických, psychologických a sociálních věd. Této problematice je věnována značná pozornost v domácím i mezinárodním prostředí a je možno čerpat z poměrně širokého výběru literatury, dokumentů a výsledků nejrůznějších výzkumů.

Teoretická část je koncipována do čtyř vzájemně provázaných kapitol, ve kterých jsou vysvětleny jednotlivé oblasti k uvedenému tématu.

První kapitola je zaměřena na rizikové chování adolescentů. Období adolescence spadá do druhé dekády života jedince a je jednou ze zásadních etap vývoje člověka, kdy dochází k význačným životním změnám a formování jeho identity. Zároveň je obdobím přijímání důležitých společenských rolí do osobnosti dospívajícího. V důsledku vymezení adolescence jako specifického období vznikl fenomén zvaný subkultura mládeže, kterému se věnuje část první kapitoly. Existence subkultur mládeže přináší i určitou míru rizikovosti, delikventního či deviantního chování. Samotné vymezení rizikového chování, které je spojováno především se specifiky období adolescence a mládeže celkově, je další částí první kapitoly. Dalšími body úvodní kapitoly je vymezení normy a normality.

Druhá kapitola je věnována charakteristice kyberprostoru, tedy virtuálnímu či online prostoru. Tento virtuální prostor je v současné době chápán jako další místo, které funguje paralelně s reálným světem. V užším slova smyslu se jedná hlavně o internet a sociální sítě, které představují největší a nevýznamnější virtuální prostor, převážně v životě dětí, mládeže a dospívajících. Velká část kapitoly se soustředí na specifika komunikace v kyberprostoru, které se od běžné komunikace liší. Konec kapitoly popisuje virtuální identitu a virtuální podobu, jako způsob vystupování v kyberprostoru.

Ve třetí kapitole jsou popsány vybrané rizikové jevy, které se v kyberprostoru vyskytují a se kterými se uživatel v tomto prostředí může setkat. Kyberprostor se stal nedílnou součástí našeho světa a kromě pozitiv skýtá i různá negativa. Značná část rizikového chování adolescentů se přesunula z reálného do virtuálního prostředí. V kapitole jsou charakterizovány rizikové jevy jako netholismus, kyberšikana, kybergrooming, kyberstalking, sexting a další. V závěru kapitoly jsou uvedeny konkrétní kauzy z domácího prostředí i ze světa.

Čtvrtá a poslední kapitola teoretické části se soustředí na prevenci rizikového chování v kyberprostoru, zejména prevenci primární na úrovni rodiny, školy, komunity a státu. Rovněž jsou představeny vybrané projekty a organizace, které se zaměřují na odhalování, prevenci, poradenství nebo vzdělávání v oblasti rizikových jevů v kyberprostoru.

Pátá kapitola je vyčleněna pro výzkumné šetření, které je zaměřeno na zjištění, jaké mají povědomí a zkušenosti současní studenti středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru ve vztahu k pohlaví. Z výzkumného šetření je zjevné, že současní středoškoláci mají poměrně dobré povědomí o rizikových jevech kyberprostoru a znají jejich charakteristiky. Zároveň mají i četné zkušenosti s rizikovými jevy v kyberprostoru, ať už ze strany oběti, či iniciátora. Jedná se především o verbální útoky, urážení, telefonické obtěžování a rozesílání textů, fotografií a videí se sexuální tematikou. Významným zjištěním je, že v případech povědomí a zkušeností středoškoláků s rizikovými jevy v kyberprostoru není, až na výjimky, statisticky významná souvislost vzhledem k pohlaví.

Současná mládež vyrůstá ve světě, který je přesycen moderními a digitálními technologiemi a trávení volného času v online prostředí je pro mladé lidi zcela přirozené, avšak bez většího povědomí možných nástrah. Kyberprostor představuje nové sociální prostředí, ve kterém uživatelé pracují, hledají zábavu, komunikují, obchodují nebo se seznamují s novými lidmi. Kromě pozitiv, které kyberprostor přináší, vytváří zároveň místo pro realizaci negativních jevů, které se projevují jako útoky proti ostatním uživatelům a mají pro oběť velmi vážné následky. Nekritické přijímání informací, důvěřivost, naivita a nedostatek životních zkušeností mohou být důvodem, že se jedinec stane obětí virtuálních útočníků. Za vznikem rizikového chování v kyberprostoru stojí nejrůznější faktory, které jsou nedílnou součástí socializace člověka a ovlivňují ho v každodenním životě. Proto je velmi důležité zvyšovat povědomí o problematice kyberprostoru mezi všemi generacemi, zaměřit se na dostatečnou efektivní prevenci a vzdělávání.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Monografie

ALBURY, Kath a Kate CRAWFORD. Sexting, consent and young people's ethics: Beyond Megan's story. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*. 2012, roč. 26, č. 3, s. 463- 473. ISSN 1030-4312.

BÁRTÍK, Pavel, MIOVSKÝ, Michal, ed. *Primární prevence rizikového chování ve školství: [monografie]*. Praha: Sdružení SCAN, c2010. ISBN 978-80-87258-47-7.

BĚLÍK, Václav a Stanislava SVOBODA HOFERKOVÁ. *Prevence rizikového chování ve školním prostředí: pro studenty pomáhajících oborů*. Brno: Tribun EU, 2016. ISBN 978-80-263-1015-.

BĚLÍK, Václav a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Prevence rizikového chování žáků z pohledu pedagogů*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 142 s. ISBN 978-80-7435- 726-8.

BLATNÍKOVÁ, Šárka. *Pachatelé komerčního sexuálního zneužívání dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Studie (Institut pro kriminologii a sociální prevenci). ISBN 978-80-7338-091-5.

BLINKA, Lukáš. *Online závislosti: jednání jako droga? : online hry, sex a sociální síť: diagnostika závislosti na internetu: prevence a léčba*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-7975-5.

COBB, Nancy J. *Adolescence: continuity, change, and diversity*. 7th ed. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates, c2010. ISBN 978-0-87893-338-9.

ČERNÁ, Alena. *Kyberšikana: průvodce novým fenoménem*. Praha: Grada, 2013. Psyché (Grada). ISBN 978-80-210-6374-7.

DEUZE, Mark. *Media life: Život v médiích*. Přeložil Petra IZDNÁ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Studia nových médií. ISBN 978-80-246-2815-.

DIVÍNOVÁ, Radana. *Cybersex: forma internetové komunikace*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-636-8.

DOLEJŠ, Martin. *Efektivní a včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 189 s. ISBN 978- 80-244-2642-6.

DULOVICS, Mário. *Online rizikové správanie u detí a mládeže a možnosti jeho prevencie prostredníctvom mediálnej výchovy*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzita Mateja Bela – Belianum, 2018. 133 s. ISBN 978-80-557-1446-2.

ECKERTO VÁ, Lenka a DOČEKAL, Daniel. *Bezpečnost dětí na internetu: rádce zodpovědného rodiče*. Brno: Computer Press, 2013. ISBN 978-80-251-3804-5.

- ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-380-8.
- ERIKSON, Erik H. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: devět věků člověka*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Portál, c2015. ISBN 978-80-262-0786-3.
- GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JŮVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- GILES, David. *Psychologie médií*. Praha: Grada, 2012. Z pohledu psychologie. ISBN 978-80-247-3921-2.
- HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Třetí, aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.
- HRČKA, Michal. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. Základy sociologie. ISBN 80-85850-68-0.
- HULANOVÁ, Lenka. *Internetová kriminalita páchaná na dětech: psychologie internetové oběti, pachatele a kriminality*. Praha: Triton, 2012. ISBN 978-80-7387-545-9.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. 2., aktualizované vydání. Praha: Grada, 2016. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-5326-3.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Úvod do výzkumu v pedagogice*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1367-1.
- CHROMÝ, Jakub. *Kriminalita páchaná na mládeži: aktuální jevy a nová právní úprava v České republice*. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-807-2018-253.
- JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní zákoník a trestní řád: s poznámkami a judikaturou*. Praha: Leges, [2009]-. Glosátor. ISBN 978-80-7502-395-7.
- JENSEN, Frances E. a Amy Ellis NUTT. *Mozek teenagera*. Přeložil Petr ŠTIKA. Praha: Dobrovský, 2015. Knihy Omega. ISBN 978-80-7390-190-5.
- JIRÁK, Jan a WOLÁK, Radim ed. *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*. [Praha]: Radioservis, 2007. ISBN 978-80-86212-58-6.
- KOHOUT, Roman. *Internetem bezpečně: jak se nestat obětí virtuálního predátora*. Karlovy Vary: You connected, 2017. ISBN 978-80-270-2897-9.

- KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-4331-8.
- KOHOUT, Roman a Radek KARCHŇÁK. *Bezpečnost v online prostředí*. Karlovy Vary: Biblio Karlovy Vary, 2016. ISBN 978-80-260-9543-9.
- KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování: [cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách]*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-.
- KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. Praha: Portál, 1997. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-123-1.
- KOPECKÝ, Kamil. *Moderní trendy v e-komunikaci*. Olomouc: Hanex, 2007. ISBN 978-80-85783-78-0.
- KOPECKÝ, Kamil. *Rizika internetové komunikace v teorii a praxi*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3571-8.
- KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové formy chování českých a slovenských dětí v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4861-9.
- KOPECKÝ, Kamil. *Rizikové chování studentů Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v prostředí internetu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3858-0.
- KOPECKÝ, Kamil a Veronika KREJČÍ. *Rizika virtuální komunikace: příručka pro učitele a rodiče* [online]. Olomouc: NET UNIVERSITY, 2010 [cit. 2022-04-03]. ISBN 978-80-254-7866-0.
- KOPECKÝ, Kamil, René SZOTKOWSKI a Pavla DOBEŠOVÁ. *Riziková komunikace a seznamování českých dětí v kyberprostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2021. ISBN 978-80-244-5914-1.
- KOVÁŘ, Petr. *Sexuální agrese: znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, c2008. Jessenius. ISBN 978-80-7345-161-5.
- KOŽÍŠEK, Martin a PÍSECKÝ, Václav. *Bezpečně n@ internetu: průvodce chováním ve světě online*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5595-3.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- KUKLA, Lubomír. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
- LESSIG, Lawrence. *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books, c1999. ISBN 046503912X.

LUPAČ, Petr. *Za hranice digitální propasti: nerovnost v informační společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2015. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-231-9.

MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-747-7.

MACEK, Petr a Jiří DALAJKA, ed. *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech: víceborový přístup*. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3804-7.

MAISNER, Martin. *Zákon o kybernetické bezpečnosti: komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-817-8.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.

MIOVSKÝ, Michal, Lenka SKÁCELOVÁ, Jana ZAPLETALOVÁ, et al. *Prevence rizikového chování ve školství*. Druhé, přepracované a doplněné vydání. Praha: Klinika adiktologie 1. LF UK v Praze a VFN v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-392-1.

MUNKOVÁ, Gabriela. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-398-8.

MUSIL, Josef. *Sociální a mediální komunikace*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. ISBN 978-80-7452-002-0.

NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2020. ISBN 978-80-7553-842-0.

NEŠPOR, Karel. *Jak přežít počítač*. [Kralice na Hané]: Computer Media, 2011. ISBN 978-80-7402-069-8.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost: současné poznatky a perspektivy léčby*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-432-x.

OLECKÁ, Ivana a Kateřina IVANOVÁ. *Metodologie vědecko-výzkumné činnosti*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2010. ISBN 978-80-87240-33-5.

ONDREJKOVIČ, Peter et al. *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2000. 270 s. ISBN 80- 224-0616-3.

Oxford Dictionaries. *Oxford American Large Print Dictionary*. New York: Oxford University Press, 2010, 1456 s. ISBN 0195300785.

PARSONS, Thomas D. *Ethical challenges in digital psychology and cyberpsychology*. Cambridge: Cambridge University Press, [2019]. ISBN 978-1-108-45103-1.

PILNÝ, Ivan a KUČEROVÁ, Tereza. 2014. *Manéž informačního věku: Kdo uvízl v síti internetu*. Brno: Albatros Media. ISBN 978-80-265-0169-5.

PUNCH, Keith. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-381-9.

ROGERS, Vanessa. *Kyberšikana: pracovní materiály pro učitele a žáky i studenty*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-807-3679-842.

SMEJKAL, Vladimír. *Kybernetická kriminalita*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015. Pro praxi. ISBN 978-80-7380-501-2.

SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-40423.

SYŘIŠŤOVÁ, Eva. *Normalita osobnosti*. Praha: Avicenum, 1972. Život a zdraví (Avicenum).

SZOTKOWSKI, René, Kamil KOPECKÝ a Pavla DOBEŠOVÁ. *Sexting u českých dětí*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. ISBN 978-80-244-5793-2.

SZOTKOWSKI, René, Kamil KOPECKÝ a Veronika KREJČÍ. *Nebezpečí internetové komunikace IV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3911-2.

ŠEVČÍKOVÁ, Anna. *Děti a dospívající online: vybraná rizika používání internetu*. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5010-1.

ŠMAHAJ, Jan. *Kyberšikana jako společenský problém: Cyberbullying as a social problem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4227-3.

ŠMAHEL, David. *Psychologie a internet: děti dospělými, dospělí dětmi*. Praha: Triton, 2003. Psychologická setkávání. ISBN 80-7254-360-1.

ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2947-3.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

TURKLE, Sherry. *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Touchstone, 1995. ISBN 0-684-80353-4.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Sexuální násilí na dětech: výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-286-6.

VANÍČKOVÁ, Eva, Lenka CHUDOMELOVÁ, Jindra POHOŘELÁ a Jana BRANDEJSOVÁ. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. [Praha]: [Fakultní nemocnice v Motole], [2016]. ISBN 978-80-87347-30-0.

VAŠUTOVÁ, Maria. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2010. ISBN 978-807-3688-585.

VANDENBOS, Gary. *APA Dictionary of psychology*. Austin: GoldBooks, 2015. ISBN 9781433819445.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

VONDRÁČKOVÁ HOLCNEROVÁ, Petra, J. VACEK a Z. KOŠATECKÁ. Závislostní chování na internetu a jeho léčba. *Česká a slovenská psychiatrie: časopis České psychiatrické společnosti ČLS JEP a Psychiatrickej spoločnosti SLS*. Praha: Česká lékařská společnost J.E.Purkyně, 2009, ISSN 1212-0383.

WALLACE, Patricia. *The psychology of the internet*. Second edition. New York: Cambridge University Press, 2016. ISBN 978-1-107-43732-6.

YOUNG, Kimberly. *Internet Addiction Test*. Stoelting, 2017. ISBN 978-0-9982980-9-2.

ŽIŽLAVSKÝ, Martin. *Metodologie pro Sociální politiku a sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-2103-110-7.

Internetové zdroje

AMI digital index: osm z deseti uživatelů internetu je na sociálních sítích denně. Amidigital.cz [online]. Praha, 2018 [cit. 2022-01-17]. Dostupné z: <https://amidigital.cz/ami-digital-index-2021/>

BARBOR, Mag. Sexting: The New Threat to Adolescents?. In: Medscape Medical News [online]. New Orleans: October 20, 2017 [cit. 2021-12-28]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/society/2015/nov/10/sexting-becoming-the-norm-for-teens-warn-child-protection-experts>

BESLEY, B. Cyberbullying. [online]. In: Cyberbullying, 2008. [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <http://www.cyberbullying.org>.

CARMODY, Tim. You Are Not Your Name and Photo: A Call to Re-Imagine Identity: 20 October 2011. *Wired.com* [online]. [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: <https://www.wired.com/2011/10/you-are-not-your-name-and-photo-a-call-to-re-imagine-identity/>

GOŠOVÁ, Věra. Kybergrooming. *RVP.cz* [online]. 2011 [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%C3%BD_lexikon/K/Kybergrooming

HINDUJA, Sameer a Justin W. PATCHIN. *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying (2nd edition)* [online]. 2014 [cit. 2022-04-03]. Dostupné z: <https://cyberbullying.org/bullying-beyond-schoolyard-preventing-responding-cyberbullying-2nd-edition>

KAYS, Talitha. What is sexting?. In: Examiner.com [online]. 2011 [cit. 2021-12-20]. Dostupné z: <http://www.examiner.com/article/what-is-sexting-1>

KLEVJER, Rune. What is the Avatar?: Fiction and Embodiment in Avatar-Based Singleplayer Computer Games. *Researchgate.net* [online]. 2006 [cit. 2022-03-10]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/242412375_What_is_the_Avatar_Fiction_and_Embodiment_in_Avatar-Based_Singleplayer_Computer_Games

KOPECKÝ, Kamil. *E-bezpečí: kybergrooming a sextortion: průvodce studiem* [online]. Olomouc, 2018 [cit. 2022-03-23]. Dostupné z: https://www.pdf.upol.cz/fileadmin/userdata/PdF/VaV/2018/odborne_seminare/E-Bezpeci_-_Kybergrooming_a_sextortion.pdf

KOPECKÝ, Kamil. Hope Witsell (USA, 2009). *E-bezpečí* [online]. 2011 [cit. 2022-03-03]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/rizikove-jevy-spojene-s-online-komunikaci/kyberstalking/72-kazuistiky/1428-hope-witsell-usa-2009>

KOPECKÝ, Kamil. Megan Meier (USA, 2006). In: *E-bezpečí* [online]. [cit. 2022-04-13]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/kontakt/72-kazuistiky/1424-megan-meier-usa-2006>

KOPECKÝ, Kamil a René SZOTKOWSKI. Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru (výzkumná zpráva). In: *E-bezpečí* [online]. 2017 [cit. 2022-04-17]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/veda-a-vyzkum/sexting-vyzkum-2017>

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. *MŠMT* [online]. 2008 [cit. 2022-04-01]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicky-pokyn-k-sikanovani>

SZOTKOWSKI, René, Kamil KOPECKÝ a Pavla DOBEŠOVÁ. Sexting u českých dětí. *E-bezpečí* [online]. Olomouc, 2020 [cit. 2022-03-11]. Dostupné z: file:///C:/Users/japkyn/Downloads/2020-0295_Szotkowski%20E%80%93%20Sexting%20online.pdf

VOŘÍŠEK, Lukáš. Podvodníci volají z čísel českých bank a kradou z účtů statisíce: Jak poznat nebezpečný podvod?. *Insmart.cz* [online]. 13. 4. 2021 [cit. 2022-04-05]. Dostupné z: <https://insmart.cz/vishing-ceska-republika-air-bank/>

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A OBRÁZKŮ

Tabulka č. 1: Komparace tradiční šikany a kyberšikany

Tabulka č. 2: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H1

Tabulka č. 3: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H2

Tabulka č. 4: Welchův t-test: p-hodnota a číselné charakteristiky hypotézy H3

Tabulka č. 5: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a pořadové charakteristiky P4

Tabulka č. 6: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a pořadové charakteristiky P5

Tabulka č. 7: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a číselné charakteristiky H6

Tabulka č. 8: Mann-Whitneyho test: p-hodnota a číselné charakteristiky H7

Graf č. 1: Počet respondentů dle pohlaví

Graf č. 2: Histogram k hypotéze H1

Graf č. 3: Pořadové statistiky k hypotéze H1

Graf č. 4: Jednání související s časem stráveným v online prostředí

Graf č. 5: Histogram k hypotéze H2

Graf č. 6: Pořadové statistiky k hypotéze H2

Graf č. 7: Informace sdílené na sociálních sítích

Graf č. 8: Histogram k hypotéze H3

Graf č. 9: Pořadové statistiky k hypotéze H3

Graf č. 10: Povědomí o rizikových jevech v kyberprostoru

Graf č. 11: Zkušenosti s rizikovým jednáním z pozice oběti

Graf č. 12: Rizikové jednání z pozice iniciátora

Graf č. 13: Histogram k hypotéze H6

Graf č. 14: Pořadové statistiky k hypotéze H6

Graf č. 15: Jednání ve formě nátlakového sextingu z pozice oběti

Graf č. 16: Histogram k hypotéze H7

Graf č. 17: Pořadové statistiky k hypotéze H7

Graf č. 18: Jednání se znaky sextingu z pozice iniciátora

Graf č. 19: Důvody zasílání své nebo cizí obnažené fotografie/videa

Graf č. 20: Způsob řešení rizikového chování v kyberprostoru

Obrázek č. 1: Tradiční a moderní dělení období adolescence

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha A: dotazník

PŘÍLOHY

Příloha A: Dotazník výzkumného šetření

Vážený studente, studentko

jsem studentem magisterského oboru Sociální pedagogika na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové a rád bych tě požádal o vyplnění následujícího dotazníku, který bude součástí diplomové práce s názvem *Povědomí a zkušenosti studentů středních škol s rizikovými jevy v kyberprostoru*. Dotazník je zcela anonymní a získaná data budou sloužit pouze pro vyhodnocení výzkumu. Všechny otázky se vztahují pouze k období studia na střední škole. Odpovědi na otázky vyplňuj prosím pečlivě a pravdivě. Děkuji.

1. Pohlaví žena muž

2. Kolik času trávíš na internetu/sociálních sítích?

- vůbec
- méně než 1 hodinu denně
- 1-2 hodiny denně
- 2-3 hodiny denně
- 3-5 hodin denně
- průběžně po celý den (více než 6 hodin)
- nepravidelně během týdne

3. Zmapuj své jednání související s časem stráveným v online prostředí

1 nikdy	2 několikrát do měsíce	3 několikrát do týdne	4 každý den
----------------	-------------------------------	------------------------------	--------------------

- Jak často zanedbáváš domácí práce proto, abys mohl/a být online?
- Jak často zanedbáváš školní povinnosti proto, abys mohl/a být online?
- Jak často zanedbáváš své kamarády, partnera/ku proto, abys mohl/a být online?
- Jak často si tvoji blízcí stěžují na množství času, který trávíš v online prostředí?
- Jak často chodíš spát pozdě, protože jsi dlouho do noci online?
- Jak často přemýšlíš o internetu, když nejsi online?
- Jak často se cítíš podrážděný/á, když nejsi online?
- Jak často si představuješ, že život bez internetu by byl nudný a prázdný?

4. Jaké informace na sociálních sítích sdílíš? (může být více odpovědí).

☐ jméno a příjmení	☐ adresu bydliště
☐ e-mail, telefonní číslo	☐ fotografie/video s rodinou
☐ fotografie/video s kamarády	☐ fotografie/video postavy/obličej
☐ fotografie s přítelem/přítelkyní	☐ informace o aktuální činnosti
☐ informace o plánovaných činnostech	☐ příspěvky jiných uživatelů
☐ jiné (napíš)	

5. Znáš charakteristiku následujících rizikových jevů v kyberprostoru?

1 určitě ne	2 spíše ne	3 spíše ano	4 určitě ano
--------------------	-------------------	--------------------	---------------------

- kyberstalking (obtěžování a pronásledování)
- kyberharašení (opakované zasílání obtěžujících zpráv)
- kybergrooming (manipulace za účelem osobní schůzky)
- sexting (sdílení sexuálního materiálu)
- ostrakizace (vyloučení ze skupiny, ignorování)
- happy slapping (nahrávaný vyprovokovaný útok)
- netholismus (závislost na internetu)

6. Byl/a jsi cílem rizikového jednání v online prostředí, které je uvedeno?

1 nikdy	2 jednou	3 víc než jednou	4 pravidelně
----------------	-----------------	-------------------------	---------------------

- verbální útoky, urážení, nadávání v rámci sociálních sítí
- telefonické obtěžování (prozvánění, volání, zasílání SMS)
- vyhrožování a zastrahování
- ponižování a ztrapňování
- zveřejňování ponižujících fotografií, video/audio záznamu
- rozesílání textů, fotografií, videí se sexuální tematikou
- vyprovokované napadání a nahrávání tohoto útoku
- krádež identity (vytvoření falešného účtu)
- vydírání
- vyloučení z online komunity

7. Dopustil/a ses rizikového jednání v online prostředí, které je uvedeno?

1 nikdy	2 jednou	3 víc než jednou	4 pravidelně
----------------	-----------------	-------------------------	---------------------

- verbální útoky, urážení, nadávání v rámci sociálních sítí
- telefonické obtěžování (prozvánění, volání, zasílání SMS)
- vyhrožování a zastrasování
- ponižování a ztrapňování
- zveřejňování ponižujících fotografií, video/audio záznamu
- rozesílání textů, fotografií, videí se sexuální tematikou
- vyprovokované napadání a nahrávání tohoto útoku
- krádež identity (vytvoření falešného účtu)
- vydírání
- vyloučení z online komunity

8. Byl/a jsi cílem jednání, které má znaky sextingu a je zde uvedeno?

1 nikdy	2 jednou	3 víc než jednou	4 pravidelně
----------------	-----------------	-------------------------	---------------------

- sdílení či zveřejnění mé obnažené fotografie/video proti mé vůli
- pořizování obnažené fotografie/video proti mé vůli
- nátlak jiné osoby, abych jí poslal svou obnaženou fotografii/video
- nátlak jiné osoby, abych se uspokojoval přes webkameru
- nátlak jiné osoby, abych sledoval pornografický materiál

9. Dopustil ses jednání, které má znaky sextingu a je zde uvedeno?

1 nikdy	2 jednou	3 víc než jednou	4 pravidelně
----------------	-----------------	-------------------------	---------------------

- posílání textových zpráv se sexuální tematikou jiné osobě
- posílání své obnažené fotografie/video jiné osobě
- posílání obnažené fotografie/video cizí osoby
- zveřejnění své obnažené fotografie/video
- pořizování obnažené fotografie/video proti něčí vůli
- nutil jsem jinou osobu, aby mi poslala svou obnaženou fotografii/video
- nutil jsem jinou osobu, aby se uspokojovala přes webkameru
- nutil jsem jinou osobu, aby sledovala pornografický materiál

10. Z jakého důvodu jsi zaslal/a svou nebo cizí obnaženou fotografii/video jiné osobě?

- bylo to pro přítele/přítelkyni
- byla to odpověď na přijatou intimní fotografii
- byl to flirt
- chtěl/a jsem upoutat pozornost
- byl/a jsem k tomu donucen/a
- byla to hra, zábava
- nikdy jsem intimní fotografii neposlal/a

11. Komu by ses svěřil/a, pokud jsi byl/a účastníkem rizikového chování v kyberprostoru?

- rodičům
- kamarádovi
- spolužákovi
- sourozenci
- učiteli
- odborníkovi (např. psycholog)
- nikomu
- někomu jinému (napiš)